

Θέσεις Σ.Ε.: Η σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία- Νέο στάδιο ανάπτυξης και κρίσης του καπιταλισμού

Ολοκληρωτικός καπιταλισμός: Νέο στάδιο ανάπτυξης και κρίσης του καπιταλισμού.

Θέσεις της Συντονιστικής Επιτροπής του ΝΑΡ για το Πανελλαδικό Σώμα «για την σύγχρονη Καπιταλιστική Κοινωνία», Αθήνα, Ιούνιος 1997.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Το κείμενο αυτό φιλοδοξεί να αναλύσει το σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο σε τρία αλληλένδετα επίπεδα.

Σ' ένα πρώτο επίπεδο αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά της σημερινής περιόδου, έτσι όπως αυτά σηματοδοτούνται από την κυρίαρχη πλευρά της αντίθεσης κεφαλαίου - εργασίας, δηλαδή από την πλευρά του κεφαλαίου. Προηγούνται μια γενική μεθοδολογική προσέγγιση, από τη σκοπιά του διαλεκτικού υλισμού, της περιοδολόγησης ενός κοινωνικού τρόπου παραγωγής (κ.τ.π.), η ειδική προσέγγισή του που αφορά τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής καθώς και μια τοποθέτηση για τα στάδια εξέλιξης του τελευταίου.

Στο δεύτερο επίπεδο αναλύονται τα προηγούμενα από τη σκοπιά της εργασίας. Η τελευταία δεν είναι κυρίαρχη μέσα στον κεφαλαιοκρατικό Τ.Π., αλλά δεν είναι και παθητική. Αντίθετα, είναι ενεργητικά ανταγωνιστική στο κεφάλαιο και μέσω αυτού του ανταγωνισμού επικαθορίζει τις επιλογές του. Αυτό το κάνει και όταν ανταγωνίζεται το κεφάλαιο ως εργατική τάξη καθ' εαυτή (δηλαδή όταν διεκδικεί καλύτερους όρους πώλησης της εργατικής της δύναμης μέσα στον κεφαλαιοκρατικό τ.π.) και - πολύ περισσότερο - όταν ανταγωνίζεται το κεφάλαιο ως εργατική τάξη δι' εαυτή (δηλαδή όταν αγωνίζεται συνειδητά για την ανατροπή του κεφαλαιοκρατικού τ.π. και την κομμουνιστική απελευθέρωση). Στην ανάλυση από τη σκοπιά της εργασίας επισημαίνονται τόσο οι αντικειμενικές δυνατότητες όσο και οι υποκειμενικές τάσεις της εργασίας να ξεπεράσει το καπιταλιστικό σύστημα. Σχετικά με τις αντικειμενικές δυνατότητες, υπογραμμίζουμε ότι ο καπιταλισμός όσο αναπαράγει τον εαυτό του, εξίσου παράγει κι εκείνες τις αντιθέσεις και τάσεις που δίνουν τη δυνατότητα υπέρβασής του. Στη βάση αυτών των αντικειμενικών δυνατοτήτων μπορούν να συγκροτηθούν οι υποκειμενικές τάσεις της εργασίας όχι μόνο για να διεκδικήσει καλύτερους όρους πώλησης της εργατικής δύναμης της αλλά επιπλέον να αγωνιστεί για την ανατροπή του καπιταλισμού. Οι υποκειμενικές τάσεις γεννιούνται βέβαια στη βάση των αντικειμενικών δυνατοτήτων υπέρβασης του καπιταλιστικού συστήματος, ταυτόχρονα όμως εξαρτώνται από την παραγωγή ανάλογης συλλογικής συνείδησης στην εργατική τάξη. Ο σοσιαλισμός και ο κομμουνισμός- αντίθετα με τα εκμεταλλευτικά συστήματα - βασίζονται σε αντιθέσεις του καπιταλισμού αλλά δεν μπορούν να γεννηθούν αυθόρμητα μέσα στα πλαίσιά του. Αντίθετα, απαιτούν τη συλλογική συνείδηση της εργατικής τάξης και την ανατροπή των βασικών κοινωνικό-οικονομικών σχέσεων του καπιταλισμού.

Στο τρίτο επίπεδο αναλύονται οι πολιτικές μορφές. Εδώ μιλάμε για μια διαλεκτική ανάλυσή τους η οποία, ξεκινώντας από τις θεμελιακές σχέσεις (το κοινωνικό-οικονομικό πεδίο), αναπτύσσεται προσλαμβάνοντας ολοένα και περισσότερους προσδιορισμούς σ' όλες τις σφαίρες του κράτους, της ιδεολογίας κ.λπ. μέχρι να παρουσιαστεί στην ολοκληρωμένη ενότητα των γενικών με τις πιο

συγκεκριμένες μορφές της. Με αυτή την έννοια, η σφαίρα της πολιτικής ανάγεται στη βαθύτερη ουσία της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας, η οποία καταρχήν δε χρειάζεται πολιτικά στοιχεία. Όμως, από τη στιγμή που τα πολιτικά στοιχεία αναγκαία προκύπτουν και αναπτύσσονται, τότε επιδρούν με τη σειρά τους αποφασιστικά πάνω στις κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις. Γι' αυτό το ζήτημα υπάρχουν εδώ αναφορές στο σχετικό κεφάλαιο. Πιο εκτεταμένη ανάπτυξη του όμως θα υπάρξει στην εισήγηση προς το Συνέδριο.

Το κείμενο δεν είναι «εύκολο» και η συζήτησή του απαιτεί μια βαθύτερη θεωρητική και πολιτική προσπάθεια, μελέτη, συζήτηση; ένα ξανακοίταγμα σε βασικές μαρξιστικές έννοιες και απόψεις και μια ουσιαστικότερη «ανάγνωση» αρκετών δεδομένων της σημερινής πραγματικότητας. Ωστόσο, **το Σχέδιο Θέσεων**, δεν είναι «βουνό», δεν είναι ακαδημαϊκό και δυσνόητο, μπορεί **να αποτελέσει βάση της θεωρητικοπολιτικής συζήτησης στις γραμμές μας, για μια πληρέστερη τεκμηρίωση της πολιτικής μας, για μια ενοποίηση σε ανώτερο επίπεδο των δυνάμεων του Ν.Α.Ρ. και της ν. Κομμουνιστική Απελευθέρωση και ευρύτερα της ριζοσπαστικής Αριστεράς.**

Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟΝ 21° ΑΙΩΝΑ

Η προσπάθεια για τη διαμόρφωση ενός σύγχρονου προγράμματος εργατικής πολιτικής, για τη διαμόρφωση μιας σύγχρονης θεωρίας και, πράξης της επαναστατικής δράσης δεν μπορεί παρά να έχει ως αφετηρία της μια -κατά το δυνατόν- επαρκή και διεισδυτική κριτική ανάλυση του σύγχρονου καπιταλισμού, των νόμων κίνησής του, των αντιφάσεων, των προοπτικών του.

Μια τέτοια ανάλυση δεν μπορεί παρά να διαπνέεται από μια Βασική επιδίωξη: Πώς θ' αναδειχτεί πιο βαθιά και πλούσια η ασυμβατότητα του σύγχρονου καπιταλισμού με τις ανάγκες του κόσμου της εργασίας; Πώς θ' αναδειχτούν τα κρίσιμα πεδία αντιπαράθεσης με την κοινωνία του κεφαλαίου και οι δρόμοι προσέγγισης στην ανατροπή της αστικής κυριαρχίας; Πώς το αίτημα γι' αυτή την ανατροπή και την κατάργηση της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης θα γειωθεί στην κίνηση των σύγχρονων αντιθέσεων και κυρίως πώς θα συνδεθεί με τη συνείδηση και την πράξη της εργατικής πλειοψηφίας; Πώς θα αναδειχτούν -και το κυριότερο, πώς θα εξασφαλιστούν- τα αναγκαία εφόδια (πολιτικά, θεωρητικά, κινηματικά) ενός κινήματος ρήξης και ανατροπής της καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων σε εθνικό και διεθνικό επίπεδο;

Να το πούμε αλλιώς. **Είμαστε σε μια περίοδο όπου ο καπιταλισμός φαντάζει παντοδύναμος**, η ελεύθερη αγορά ως ο μοναδικός υπαρκτός οικονομικός μηχανισμός και οι επιλογές του κεφαλαίου ως μονόδρομος ή έστω ως αναγκαίο κακό. Η βαθύτερη φιλοδοξία αυτού του κειμένου είναι να συνεισφέρει σε μια εργατική - επαναστατική απάντηση σ' όλα αυτά: Να αναδείξει από πού αντλεί το δυναμισμό του ο σύγχρονος καπιταλισμός (νέες μέθοδοι απόσπασης υπεραξίας), να φέρει στο προσκήνιο τις νέες αντιθέσεις του και τις νέες δυνατότητες για την επαναστατική πάλη που ξεπηδούν από τα ίδια τα σπλάχνα του, να κάνει εμφανές ότι η ιστορικό μας αισιοδοξία για το μέλλον που έχει η μεγάλη απελευθερωτική-κομμουνιστική εποποιία του κόσμου της εργασίας δεν είναι μια ακόμη «θεολογική προφητεία», αλλά εδράζεται σε υπαρκτές κοινωνικές τάσεις. Αυτή ακριβώς η φιλοδοξία είναι που μας επιβάλλει μια βαθύτερη ανάλυση του σύγχρονου καπιταλιστικού κόσμου, αυτή μας οδηγεί στη θέση για το νέο στάδιό του (και όχι το αντίστροφο).

Μιλάμε, συνεπώς, για μια ανάλυση που δε θα στερείται θεωρητικών αναφορών και επιστημονικής τεκμηρίωσης, αλλά θα «χρωματίζεται» από ένα μάχιμο πολιτικό πνεύμα, από τη φιλοδοξία να γίνει όπλο στην πολιτική παρουσία των δυνάμεων της επαναστατικής αντικαπιταλιστικής δράσης. Μιλάμε για μια απόπειρα θεωρητικής παραγωγής που θα αποσκοπεί στην άσκηση πολιτικής και κοινωνικής πράξης και θα συμβάλλει στην παραγωγή ενός εργατικού προγράμματος δράσης. Μιλάμε με άλλα λόγια, για μια ενότητα μιας θεωρίας παράγουσας πρόγραμμα και ενός προγράμματος θεωρητικά τεκμηριωμένου. Μ' αυτή την έννοια, ο πολιτικός ρόλος της όποιας θεωρητικής συνεισφοράς κατατίθεται σε τούτο το κείμενο έγκειται όχι μόνο στην παραγωγή ιδεολογικών όπλων αλλά και

πολιτικών εργαλείων για την ανάλυση της σημερινής πραγματικότητας και την οργάνωση πολιτικής δράσης για την ανατροπή της.

Κατανοούμε, βέβαια, τις τρομακτικές δυσκολίες και τα όρια που έχει μια τέτοια φιλόδοξη προσπάθεια. Πρόκειται για δυσκολίες και όρια εθνικά αλλά και διεθνή (τα δικά μας χαρακτηριστικά ως ΝΑΡ, η κατάσταση της ριζοσπαστικής Αριστεράς και του εργατικού κινήματος, η σημερινή φτώχεια της μαρξιστικής-εργατικής θεωρίας, οι γενικότεροι συσχετισμοί δύναμης, οι ιδιαιτερότητες του ελληνικού καπιταλισμού κ.λπ.) Πρόκειται επίσης για δυσκολίες και όρια που θέτουν αρκετά από τα «κουσούρια» του παρελθόντος που μας συνοδεύουν ακόμα (στη θεωρία και την πράξη), αλλά επίσης και το συχνά αβασάνιστο «φτύσιμο» αυτού του παρελθόντος και η συχνή υπόκλιση στα «νεωτεριστικά» ρεύματα του συρμού που ανθούν σήμερα. Πρόκειται, τέλος, για δυσκολίες που προκύπτουν από τον κατακερματισμό της κινηματικής δράσης, της πολιτικής πράξης, της θεωρητικής σκέψης (εδώ και η αναβίωση του «ακαδημαϊκού», αλλά όχι επαναστατικά μαχόμενου μαρξισμού), καθώς και από τον κατακερματισμό των ριζοσπαστικών-αντικαπιταλιστικών τάσεων, δυνάμεων και σχημάτων (από εδώ και η εκτίμηση ότι το παραπάνω καθήκον δεν είναι υπόθεση μόνο δική μας, αλλά και όλων αυτών, υπαρκτών ή εν δυνάμει).

Περιοδολόγηση του καπιταλισμού: γιατί και πώς;

Με μια τέτοια οπτική επιχειρούμε σε τούτο το κείμενο να αναλύσουμε κριτικά εκείνα τα κρίσιμα χαρακτηριστικά του σύγχρονου καπιταλισμού που επηρεάζουν -και μάλιστα καθοριστικά- τη θεωρία και την πράξη της εργατικής-επαναστατικής πολιτικής σήμερα, διαμορφώνοντας μια νέα ενότητα γενικών θεωρητικών θέσεων και μεσοπρόθεσμης ανάλυσης της ιστορικής περιόδου.

Η προσπάθεια αυτή μάς παραπέμπει στο πρόβλημα της περιοδολόγησης του καπιταλισμού και σε ορισμένα κομβικά ερωτήματα που συνδέονται μ' αυτό: Μπορεί να περιοδολογηθεί ένα κοινωνικό σύστημα, έχει νόημα μια τέτοια προσπάθεια; Σε ποιο επίπεδο και με ποια κριτήρια θα γίνει η περιοδολόγηση; Ποια μπορεί να είναι η πρακτική πολιτική αξία μιας τέτοιας προσπάθειας;

- Σ' ό,τι αφορά το πρώτο ερώτημα, **αφετηρία της σκέψης μας είναι η μαρξιστική θέση ότι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής αποτελεί μια δυναμική ενότητα δομών και σχέσεων που εξελίσσονται στο χρόνο.** Στα πλαίσια αυτά, πέρα από τους επαναστατικούς μετασχηματισμούς που ανατρέπουν τον υπάρχοντα τρόπο παραγωγής και οδηγούν σ' έναν άλλο, μπορούμε να διακρίνουμε και μετασχηματισμούς που μεταλλάσσουν σημαντικές πλευρές του υπάρχοντος συστήματος και των κοινωνικών του σχέσεων, συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή του με νέους όρους και μορφές. Οι μετασχηματισμοί αυτοί δεν ανατρέπουν ριζικά τις θεμελιακές δομές και σχέσεις του συστήματος, ωστόσο τις αναπτύσσουν και, από μια άποψη, τροποποιούν ποιοτικά τις μορφές και τον τρόπο λειτουργίας τους. Πρόκειται δηλαδή για τομές μέσα στ' συνέχεια. οι οποίες ορίζουν διακριτές ιστορικές περιόδους-στάδια του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

- Σε ποιο επίπεδο όμως θα γίνει η περιοδολόγηση; Για αρκετούς μαρξιστές οι υπάρχουσες καπιταλιστικές χώρες αποτελούν το μόνο συγκεκριμένο και απτό υλικό. Δε μας βρίσκει σύμφωνους μια τέτοια άποψη. Πιστεύουμε -όπως άλλωστε υποστήριζε και ο Μαρξ- ότι **ο καπιταλισμός πρέπει να περιοδολογηθεί ως τρόπος παραγωγής και σε αφαίρεση -σχετική πάντα- από τις ιδιομορφίες της κάθε καπιταλιστικής χώρας.** Συνεπώς, είμαστε αντίθετοι σε απόψεις οι οποίες υποστηρίζουν ότι δεν μπορεί να υπάρξει γενική θεωρία περιόδων, αλλά μόνο περιοδολόγηση συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών και ότι αλλαγές προκαλεί μόνο η ταξική πάλη και αυτή είναι μόνο συγκεκριμένη. **Ο Μαρξ αντίθετα, εισάγει την ταξική πάλη και στο επίπεδο του τρόπου παραγωγής και μελετά τις βάσεις της,** δείχνοντας ότι ο αγώνας της εργατικής τάξης γεννιέται από τις διαδικασίες παραγωγής, ανταλλαγής και διανομής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και επιδρά πάνω σε αυτές.

Ο τρόπος παραγωγής εδράζεται πάνω σε ένα ειδικό σύνολο ταξικών σχέσεων παραγωγής. Επιπρόσθετα, **όχι μόνον οι σχέσεις παραγωγής αλλά και η εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων προσδιορίζεται επίσης ταξικά**. Η ύπαρξη αυτών των σχέσεων παραγωγής απαιτεί την επιπλέον συγκρότηση κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες είναι προϋποθέσεις για την οικονομική αναπαραγωγή (παραδείγματος χάρη, η αλληλεπίδραση παραγωγής - διανομής - κατανάλωσης). Ακόμη, αυτή η οικονομική αναπαραγωγή χρειάζεται και επιβάλλει τη δημιουργία της σφαίρας της κοινωνικής αναπαραγωγής, η οποία συναπαρτίζεται από πολιτικές και ιδεολογικές σχέσεις που διέπονται από μια ιδιαίτερη δομή και διαπλοκή με την οικονομία. Γι' αυτό, ενώ οι τρόποι παραγωγής διακρίνονται με όρους θεμελιωδών σχέσεων κατοχής και ελέγχου μεταξύ των παραγουσών και μη παραγουσών τάξεων - όχι μόνο στη θεσμική και νομική μορφή τους, η οποία μπορεί να είναι παραπλανητική, αλλά στην ουσιακή φύση τους -, τα στάδια κάθε τρόπου παραγωγής διαφοροποιούνται με βάση τις ειδικές, ιστορικά συγκεκριμένες μορφές αυτών των βασικών σχέσεων και της κοινωνικής αναπαραγωγής τους.

- Το τρίτο ερώτημα αφορά **το κριτήριο με το οποίο γίνεται η περιοδολόγηση**. Ως τώρα, από μαρξιστές και μη, έχουν αναδειχτεί κατά περίπτωση διάφορα τέτοια κριτήρια: οι τεχνολογικές τομές και οι εξελίξεις στις παραγωγικές δυνάμεις, η βαθμίδα συγκέντρωσης-συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, η μορφή παρέμβασης του κράτους, τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος, το μοντέλο κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και ρύθμισης, το εργασιακό καθεστώς, τα «μακρά κύματα» της καπιταλιστικής ανάπτυξης κ.λπ. Πρόκειται για ερμηνείες οι οποίες προσεγγίζουν πλευρές του προβλήματος, δεν προσεγγίζουν όμως επαρκώς τον πυρήνα του.

Και αυτός ο πυρήνας δεν μπορεί παρά να σχετίζεται με τη φύση του καπιταλισμού ως τρόπου παραγωγής που **εδράζεται στην εκμετάλλευση της εργασίας** των άμεσων παραγωγών, στην ιδιοποίηση ξένης απλήρωτης εργασίας, στην απόσπαση της υπεραξίας. **Αν αυτός (δηλαδή η παραγωγή της υπεραξίας και η ιδιοποίησή της από τους καπιταλιστές) είναι ο θεμέλιος λίθος, η κυρίαρχη σχέση, «ο βασικός οικονομικός νόμος του καπιταλισμού» (Μαρξ), τότε η ανάλυση του καπιταλισμού και η περιοδολόγησή του δεν μπορεί παρά να έχει ως βασικό κριτήριο την «ειδική οικονομική μορφή με την οποία αντλείται απλήρωτη δουλειά», τις μεθόδους ιδιοποίησης της υπεραξίας, τις σχέσεις κεφαλαίου-εργασίας που διαμορφώνονται πάνω απ' όλα στην άμεση διαδικασία της παραγωγής**. Γύρω απ' αυτό το καθοριστικό κριτήριο, και με δεσπόζουσα τη θέση του, συναρθρώνονται αρκετά από εκείνα που προαναφέρθηκαν - με την επισήμανση, βέβαια, ότι κι αυτά τα ίδια τα συμπληρωματικά κριτήρια καθορίζονται τελικά, και δεν αρθρώνονται απλώς μαζί, από το βασικό και από την κίνηση της ταξικής πάλης.

Συγκεφαλαιώνοντας, και με ένα ευρύτερο ιστορικό πνεύμα, μπορούμε να πούμε ότι:

Το γενικό κριτήριο περιοδολόγησης ενός κ.τ.π. είναι ο τρόπος δημιουργίας και συσσώρευσης κοινωνικού πλούτου. Αυτό άπτεται άμεσα των σχέσεων που αφορούν την οργάνωση της παραγωγής και της εργασίας. Επιπλέον, επειδή κάθε κοινωνική διαδικασία παραγωγής είναι ταυτόχρονα συλλογική αλλά και καταμερισμένη, η σφαίρα της παραγωγής συνδέεται - και καθορίζει καταρχήν - τις σφαίρες της κυκλοφορίας και της διανομής.

Το ειδικό κριτήριο περιοδολόγησης κάθε ταξικού κ.τ.π., είναι οι διαδικασίες-σχέσεις υπεξαίρεσης από την άρχουσα τάξη του κοινωνικού πλεονάσματος από τους άμεσους παραγωγούς του. Σε κάθε εκμεταλλευτικό τρόπο παραγωγής είναι ανάγκη να υπάρχει-εκτός από την κάλυψη της φθοράς των παραγωγικών δυνάμεων-και η δημιουργία ενός πλεονάσματος το οποίο να ιδιοποιείται η κυρίαρχη τάξη. Αυτή η επιταγή - χωρίς την οποία δεν έχει νόημα ένα εκμεταλλευτικό σύστημα - σημαδεύει και κάθε εξέλιξη στο εσωτερικό του. Ορίζεται και ξεκινά από την καθοριστική σφαίρα της παραγωγής, αλλά διαπερνά και τις σφαίρες της κυκλοφορίας και της διανομής.

Συνεπώς, **το ειδικό κριτήριο περιοδολόγησης του καπιταλιστικού τ.π. είναι οι διαδικασίες-σχέσεις παραγωγής και υπεξαίρεσης υπεραξίας.** Επιπλέον, επειδή ο καπιταλιστικός τ.π. συγκροτείται ως «ελεύθερο», αποκεντρωμένο σύστημα (ελεύθερη συσχέτιση εργατών κεφαλαιοκρατών, ελεύθερος ανταγωνισμός μεταξύ των κεφαλαίων, ιδιωτικές και ανεξάρτητες μονάδες παραγωγής), αυτές οι διαδικασίες-σχέσεις αφορούν τον τρόπο που κοινωνικοποιείται η παραγωγή - δηλαδή πώς οι αποκεντρωμένες ιδιωτικο-οικονομικές διαδικασίες συντίθενται σε ένα κοινωνικό σύστημα. Με τον τρόπο αυτό εκφράζονται δύο θεμελιικά πεδία: οι συγκεκριμένοι τρόποι ύπαρξης της βασικής αντίθεσης (κεφάλαιο-εργασία) και οι συγκεκριμένοι τρόποι ύπαρξης-στο έδαφος της πρώτης-των δευτερευουσών αντιθέσεων μεταξύ των ιδιωτικών κεφαλαίων(κεφαλαιοκρατικός ανταγωνισμός).

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να **διακρίνουμε τις εξής βασικές κατηγορίες σχέσεων** που διαφοροποιούν τα στάδια του καπιταλιστικού τ.π.:

1) Διαδικασία παραγωγής /εργασίας

α. Μέθοδοι απόσπασης υπεραξίας - σχέση απόλυτης υπεραξίας (μέσω της άμεσης ή έμμεσης παράτασης της εργάσιμης μέρας, της εντατικοποίησης, των υπερωριών, της απόλυτης αύξησης της εργατικής τάξης και της επέκτασης των καπιταλιστικών σχέσεων σε χώρες και τομείς κ.λπ. χωρίς δηλ τεχνολογικές μεταβολές ή μεταβολές στην παραγωγικότητα της εργασίας) και σχετικής(μέσω αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας που μειώνει τον αναγκαίο χρόνο εργασίας, δηλ το χρόνο που ο εργάτης δουλεύει για να παράγει τη μειωμένη αξία της συντήρησης και αναπαραγωγής της δύναμής του - μέσω δηλ της μείωσης της αξίας της εργατικής δύναμης και της αύξησης του πρόσθετου χρόνου εργασίας)

β. Σχέση τυπικής - ουσιαστικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο (ως τυπική εννοούμε την υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο/ τη σχέση μισθωτής εκμετάλλευσης η οποία δε συνοδεύεται από ριζικό μετασχηματισμό της διαδικασίας παραγωγής, του περιεχομένου και της μορφής της εργασίας, ενώ ως πραγματική εννοούμε την υπαγωγή που συνοδεύεται από ένα δραστικό και ποιοτικό μετασχηματισμό αυτών των διαδικασιών)

γ. Σχέση σύνθετης (δηλ με πολυπλοκότητα, επίπεδο πάνω από το μέσο όρο) - απλής εργασίας, ολικού και μερικού εργάτη

δ. Χειρωνακτική και διανοητική εργασία - καταμερισμός εργασίας - ρόλος της επιστήμης στην παραγωγή

ε. Μορφές αύξησης της παραγωγικότητας - μέσα και μέθοδοι οργάνωσης της εργασίας τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου και σχέση με την παραγωγικότητα της εργασίας - παραγωγικότητα του κεφαλαίου (χρόνος ανακύκλωσης κ.λπ.)

στ. Σχέση ανάμεσα στην απόλυτη αύξηση της εργατικής τάξης και στη σχετική μείωσή της σε σχέση με το κεφάλαιο που αυτή κινεί' - σχέση ανάμεσα στην ανεργία, το σχετικό υπερπληθυσμό και την ενταγμένη στην παραγωγή εργατική τάξη

ζ. Σχέση ανάμεσα στην παραγωγική και μη παραγωγική εργασία

2) Διαδικασίες διανομής εισοδήματος (εντός και εκτός παραγωγής)

3) Διαδικασία κοινωνικοποίησης της παραγωγής

α. Διαδικασίες ανταγωνισμού

β. Ανακατατάξεις στους κόλπους και τις μορφές οργάνωσης του κεφαλαίου, συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, συσχετισμοί ανάμεσα στους διάφορους τομείς της καπιταλιστικής παραγωγής (σχέση αγροτικής - βιομηχανικής παραγωγής, ρόλος τραπεζικού κεφαλαίου, σημασία υπηρεσιών)

γ. Νομισματικές και πιστωτικές σχέσεις

δ. Διαδικασίες κρατικού παρεμβατισμού

4) Μορφές κρίσης

5) Σχέση παραγωγικών δυνάμεων - παραγωγικών σχέσεων

6) Μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης και ιδεολογικής ηγεμονίας

7) Διεθνές σύστημα

8) Σχέση ανάμεσα στην τάση ενσωμάτωσης και την τάση χειραφέτησης της εργατικής τάξης στον οικονομικό και τον πολιτικό αγώνα.

Περιοδολόγηση: Για ποιο σκοπό;

Έχει, όμως, αξία μια τέτοια συζήτηση και γιατί; Για τον παραδοσιακό κομμουνιστικό ρεφορμισμό (για τον οποίο παρεμπιπτόντως η τελευταία λέξη αυτής της συζήτησης ανάγεται τελεσίδικα στην από μέρους τους «μουμιοποίηση» του «Ιμπεριαλισμού» του Λένιν και των μετέπειτα αναλύσεων για τον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό) η συζήτηση αυτή σήμαινε μια ιδιαίτερη θεωρία για τη λειτουργία του μονοπωλιακού καπιταλισμού και του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού (αντί για μια θεωρία που θα εξάγει τις νέες μορφές του καπιταλισμού από τους γενικούς νόμους-τάσεις κίνησής του), σήμαινε την πολιτική των σταδίων (μια πολιτική που θυσίαζε τη στρατηγική στην τακτική και αυτή στον τακτικισμό, θυσίαζε την αντικαπιταλιστική επανάσταση στην αντιιμπεριαλιστική-αντιμονοπωλιακή, κι αυτή στην αλλαγή, μ' όποιο επίθετο), σήμαινε τις απόψεις περί κυρίαρχης και βασικής αντίθεσης κλπ. Αλλά και για το σύγχρονο ρεφορμισμό κάθε απόχρωσης, καθώς και για αρκετές ανολοκλήρωτες ριζοσπαστικές τάσεις του σήμερα, αυτή η συζήτηση συχνά μεταφράζεται πολιτικά στις λογικές του «μετώπου κατά του νεοφιλελευθερισμού» (με το μέτωπο κατά των θεμελίων της αστικής κυριαρχίας βλέπουμε, λένε), του «μετώπου κατά του Μάαστριχ και της Λευκής, Βίβλου» (αλλά όχι κατά της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης συνολικά, μ' όποια μορφή και αν πάρει), του «μετώπου για την υπεράσπιση των συνταγματικών ελευθεριών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έφερε στο προσκήνιο ο διαφωτισμός» (αλλά όχι του μετώπου για τις ελευθερίες που απαιτεί ο εργαζόμενος άνθρωπος και η εποχή μας) κ.λπ.

Για μας, η αξία μίας τέτοιας συζήτησης βρίσκεται αλλού. Βρίσκεται στην προσπάθεια ν' αναδείξουμε τις συγκεκριμένες -σε κάθε ιστορική φάση- μορφές έκφρασης των θεμελιακών κοινωνικών σχέσεων, ώστε **ο αντικαπιταλισμός μας να μη φαντάζει γενικόλογος και αφηρημένος, αλλά να γειώνεται στην υπαρκτή πραγματικότητα, στις εμπειρίες και τη συνείδηση των εργαζόμενων τάξεων, στην εξέλιξη των ταξικών συσχετισμών, στην κίνηση των αντιθέσεων.** Μ' αυτή, την έννοια, η ανάδειξη της ειδικής μορφής που παίρνουν σε κάθε ιστορική περίοδο η καπιταλιστική εκμετάλλευση και, οι στρατηγικές επιλογές του κεφαλαίου δε γίνεται για «να μείνουμε στη μέση», για να θυσιάσουμε την πάλη κατά της ουσίας στην πάλη κατά της μορφής. Γίνεται με ακριβώς αντίθετο στόχο: Για να βρούμε, όπως έλεγε ο (Λένιν, τους δρόμους-μέτωπα προσέγγισης προς την επανάσταση, για να βρούμε τους κρίκους που η αντιπαράθεση γύρω απ' αυτούς θα φέρει στο προσκήνιο τη βασική αντίθεση και την ανάγκη επίλυσής της" θα ξεδιπλώσει όλο το κουβάρι των κοινωνικών αντιθέσεων και σχέσεων θέτοντας επί τάπητος

το πρόβλημα της εξουσίας. **Γίνεται για να κάνουμε τον αντικαπιταλισμό μας πραγματικά αντικαπιταλιστικό και επαναστατικό, ικανό να κατακτά τις μάζες, να μετατρέπεται σε υλική δύναμη, ν' αμφισβητεί στην πράξη την αστική κυριαρχία. Γίνεται, εντέλει, για να διαμορφώσουμε μια ταχτική του εργατικού κινήματος της εποχής μας που θα ανταποκρίνεται στις νέες μορφές της αστικής κυριαρχίας.** Και πάνω απ' όλα, για να συνδέσουμε αυτή την ταχτική με τη στρατηγική της αντικαπιταλιστικής επανάστασης-κομμουνιστικής απελευθέρωσης με τέτοιο τρόπο που να ανταποκρίνεται στην ουσιαστική εξέλιξη της θεμελιακής αντίθεσης του καπιταλισμού ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία.

Έτσι, το γενικό συμπέρασμά μας ότι **βρισκόμαστε στην αρχή ενός νέου σταδίου ανάπτυξης και κρίσης του καπιταλισμού, δε διαμορφώθηκε μόνο μέσα από την όποια επιστημονική κριτική ανάλυση και παρατήρηση, αλλά και από την παράλληλη «πίεση» των αναγκών του σύγχρονου εργατικού κινήματος.** Αυτές ωθούν την επαναστατική σκέψη να αναζητά, μέσα από την πολυμορφία των επιμέρους αλλαγών στα πιο διαφορετικά πεδία, εκείνο το ποιοτικό συνδετικό στοιχείο που καθορίζει τις επιμέρους πλευρές και ισχύει γενικά, ανεξάρτητα από τις πολυποίκιλες ιδιομορφίες των ξεχωριστών φάσεων και σχηματισμών. Πρόκειται για τη γενικότερη ανάγκη των επαναστατικών ρευμάτων να μην περιορίζονται σε «αυθόρμητες» αλλαγές ταχτικής στα επιμέρους μέτωπα. Αλλά να αναζητούν τη νέα κοινή στρατηγική τους, τις νέες μορφές σύνδεσης των επιμέρους αγώνων με τη συνολική ανατροπή της αστικής κυριαρχίας, με βάση τους νέους τρόπους που αυτή η κυριαρχία αναπτύσσεται στην εποχή μας.

B. Η ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Μετά τη θυελλώδη δεκαετία της νεοφιλελεύθερης επέλασης ('80) και το «χώνεμα» των καταρρεύσεων του '89-91, φαίνεται να αποκρυσταλλώνονται λίγο-πολύ οι τάσεις και τα βασικά χαρακτηριστικά των αλλαγών που επέφεραν στο σύνολο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής οι αναδιαρθρώσεις οι οποίες μπήκαν σε κίνηση από το τέλος της δεκαετίας του '60 και κυρίως μετά τη μεγάλη κρίση του 1973-75.

Από το 1973 ως σήμερα μεσολάβησε μια περίοδος με αρκετές ενδιάμεσες φάσεις και σταθμούς πρώτες νεοκεϊνσιανές απόπειρες αντιμετώπισης της κρίσης του '73, άνοδος των Ρέιγκαν-Θάτσερ, νέα κρίση '82-83, χρηματιστηριακό κραχ '87, 300 οδηγίες της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς, 1992, Μάαστριχτ, Πρόγραμμα Σύγκλισης, NAFTA, υπογραφή της GATT, Λευκή Βίβλος, πόλεμος στον Κόλπο, αλλά και καταρρεύσεις του '89-91, εκφυλισμός των παραδοσιακών αριστερών και εργατικών κομμάτων κ.λπ.

Βέβαια η αποκρυστάλλωση των βασικών τάσεων και χαρακτηριστικών της νέας εποχής του καπιταλισμού δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί στατικά. Άλλωστε, κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου φαίνεται πως είναι οι διαρκείς αντιδραστικές τομές και ανακατατάξεις, η διαρκής ρευστότητα και ευ μεταβλητότητα. Άρα, δεν υπάρχει τίποτα πιο μόνιμο σ' αυτή την περίοδο από τη μόνιμη τάση για αλλαγές (σε αστική βάση, εννοείται), δεν υπάρχει κανένα «μετά» που να είναι μόνιμο ή έστω μακρόβιο.

Την πορεία αυτών των καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων την «παρακολουθούσε» και προσπαθούσε να την αναλύσει το ρεύμα μας στη διαδρομή του: από τα πρώτα κείμενα ανάλυσης του νεοφιλελευθερισμού (ήδη από την περίοδο της δράσης μας ως εσωκομματική αντιπολίτευση) ως το κείμενο της πρόσφατης Συνδιάσκεψης για το «Νέο Εργατικό Κίνημα», από τις εισηγήσεις της 2ης και 3ης Συνδιάσκεψης ως τα κείμενα για την ΕΟΚ και το Μάαστριχτ, από τις προσεγγίσεις μας για τη νεολαία, την εκπαίδευση, την αγροτιά, την οργάνωση του επαναστατικού υποκειμένου ως τις αναλύσεις του Πριν, της Ουτοπίας ή αρκετών συντρόφων ατομικά. Σήμερα μπορούμε και πρέπει να κάνουμε ένα σημαντικό ποιοτικό βήμα, αναπτύσσοντας, ολοκληρώνοντας και βαθαινόντας (ή και

αναπροσαρμόζοντας όπου χρειάζεται) αυτές μας τις προσεγγίσεις, διαμορφώνοντας μια κριτική-επαναστατική άποψη για το σύγχρονο κεφαλαιοκρατικό κόσμο, που θα μπορεί να δώσει στρατηγικά καύσιμα σ' ένα ελπιδοφόρο κίνημα ανατροπής του.

Γιατί νέο στάδιο;

Μ' ένα τέτοιο πνεύμα **μιλάμε σήμερα για το πέρασμα σ' ένα νέο στάδιο ανάπτυξης και κρίσης του καπιταλισμού.**

Καταλήγουμε σ' αυτή τη θέση συνεκτιμώντας -στο σύνολό τους και όχι αποσπασματικά- ποιοτικούς μετασχηματισμούς σε θεμελιακούς κρίκους του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.
Συγκεκριμένα:

α. Τις ποιοτικές αλλαγές στη βασική σχέση εκμετάλλευσης (απόσπαση υπεραξίας) και την άμεση διαδικασία της παραγωγής -στο πεδίο που συνήθως ονομάζουμε εργασιακές σχέσεις- αλλά και στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Πρόκειται για αλλαγές που έχουν ως συνέπεια μια στρατηγική «βουτιά» στην καπιταλιστική εκμετάλλευση, καθώς διαμορφώνουν μια νέα μετεξέλιξη και διαπλοκή των μηχανισμών απόσπασης σχετικής και απόλυτης υπεραξίας, ενώ παράλληλα θέτουν σε δοκιμασία και κρίση συνολικά τους μηχανισμούς απόσπασης υπεραξίας.

β. Τις ποιοτικές ανακατατάξεις στο διεθνές πλέγμα του κεφαλαίου και στη σχέση. εθνικούδιεθνικού. Πρόκειται για ανακατατάξεις οι οποίες αποκαθιστούν μια νέα σχέση ανάμεσα στις δύο βασικές «λειτουργίες» του καπιταλιστικού συστήματος, την εκμετάλλευση των άμεσων παραγωγών και τον καπιταλιστικό ανταγωνισμό' σ' αυτή τη νέα σχέση μάς οδηγεί η όξυνση και των δύο αντιθέσεων και κυρίως η δεσπόζουσα - και μάλιστα με συντριπτικό τρόπο - θέση της βασικής αντίθεσης πάνω στις ποιοτικά αναβαθμισμένες λειτουργίες του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού.

γ. Τις σημαντικές ανακατατάξεις στους κόλπους του κεφαλαίου, και ειδικά στη συγκέντρωση-συγκεντροποίηση (ηγεμονική θέση πολυεθνικών-πολυκλαδικών μονοπωλίων), στη συνεχή καπιταλιστική «βιομηχανοποίηση» νέων κλάδων, στις μορφές οργάνωσης του κεφαλαίου και τους συσχετισμούς ανάμεσα σ' αυτές τις μορφές, στις ηγετικές δυνάμεις και τα κυρίαρχα μπλοκ, στις μορφές οργάνωσης των συμμαχιών του κ.λπ.

δ. Τις ποιοτικές μεταβολές στα χαρακτηριστικά, τη σχέση και την αλληλοδιαπλοκή των θεμελιακών οικονομικοκοινωνικών σχέσεων με την πολιτική και ιδεολογική σφαίρα, των σχέσεων κράτους και κεφαλαίου, πολιτικής και οικονομίας, επιστήμης - εκπαίδευσης - τεχνολογίας και παραγωγής, ιδεολογίας και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας. Πρόκειται για μεταβολές που μετασχηματίζουν όλες αυτές τις σφαίρες και κυρίως «αποφαινακίζουν» (Μαρξ) το βαθύτερο μυστικό της πολιτικής κυριαρχίας, τη συνδέουν πιο άμεσα και ορατά με την κεφαλαιοκρατική οικονομική βάση, οδηγούν σε μια «επιστροφή» του (ποιοτικά μετασχηματισμένου) πολιτικού πεδίου στην (επίσης ποιοτικά μετασχηματισμένη) οικονομικοκοινωνική βάση.

ε. Τη διαμόρφωση ενός εργατικού υποκειμένου, ενός σύγχρονου κόσμου της μισθωτής εργασίας με νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά, πιο πολύμορφου αλλά και πιο πολυάριθμου, και κυρίως με αναπτυγμένη στο έπακρο την ενότητα και αντιπαράθεση (στο ίδιο το εσωτερικό του, στην κοινωνική του συγκρότηση και συμπεριφορά) των τάσεων χειραφέτησης/απελευθέρωσης μ' εκείνες της υποταγής/συνδιαλλαγής.

στ. Από το σύνολο αυτών των δεδομένων «αναδύεται» και ένα άλλο -ίσως το πιο σημαντικό: **Η τρομακτική όξυνση της αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας, κοινωνικού χαρακτήρα της παραγωγής-ατομικού χαρακτήρα της ιδιοποίησης των αποτελεσμάτων της.** Ακόμα πιο σημαντικό είναι ότι αυτή η αντίθεση προβάλλει πλέον πιο άμεσα και πιεστικά από το σύνολο των

επιμέρους αντιθέσεων, «αναδύεται» από το βάθος στην επιφάνεια της κοινωνικής ζωής, στο κέντρο όλων των κοινωνικών σχέσεων.

Το νέο στάδιο ανάπτυξης του καπιταλισμού και η ονομασία του

Γνωρίζουμε βέβαια πόσο δύσκολο είναι να περιγράψεις με ακρίβεια μέσα σε μια ή δύο λέξεις και να συμπυκνώσεις σ' έναν όρο -τον πιο πετυχημένο έστω- το σύνολο των αλλαγών που χαρακτηρίζουν ένα κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο όπως το νέο στάδιο του καπιταλισμού. Πολύ περισσότερο που, αν και είναι σαφέστατες οι τάσεις που σηματοδοτούν την «ανατολή» του νέου σταδίου, δεν είναι ακόμα πλήρως διευκρινισμένη η τελική τους μορφή. Με δεδομένη αυτή την αδυναμία, αλλά και το ότι και ο κάθε όρος έχει ένα ιδιαίτερο πολιτικό φορτίο, αποτυπώνει μια συλλογιστική, σηματοδοτεί μια πολιτική και ιδεολογική στάση, δε μπορούμε να υιοθετούμε εκείνες τις ονομασίες που προτείνονται κατά καιρούς από διάφορες πλευρές για το σύγχρονο καπιταλισμό και οι οποίες δεν έχουν ως βάση τα θεμελιακά χαρακτηριστικά του νέου σταδίου.

Παράλληλα, δεν μπορούμε να υιοθετούμε ονομασίες που έχουν στον πυρήνα τους επιμέρους (έστω και σημαντικές) πλευρές των σύγχρονων αλλαγών (π.χ. καπιταλισμός της παγκοσμιοποίησης, καπιταλισμός των πολυεθνικών). Ούτε, πολύ περισσότερο, ονομασίες που παραπέμπουν στο «παλιό» στάδιο είτε υπονοούν τη διαιώνιση της παντοδυναμίας του καπιταλισμού, προβάλλοντας εξωταξικά κριτήρια και χαρακτηριστικά μεγενθυμένα ή και λαθεμένα (π.χ. κοινωνία της πληροφορίας, μεταβιομηχανική κοινωνία, κοινωνία της γνώσης και της τεχνολογίας, τέλος της εργασίας).

Με βάση τα παραπάνω, δίνουμε βάρος στην προβολή και την πολιτική επεξεργασία της ουσίας των αλλαγών του νέου σταδίου του καπιταλισμού, στη διαμόρφωση με βάση αυτή ενός επαναστατικού προγράμματος του εργατικού κινήματος και όχι στην όποια ονομασία του νέου σταδίου. Πιστεύουμε ότι η ταξική πάλη, η ανάπτυξη της επαναστατικής πρακτικής και της βαθύτερης θεωρητικής έρευνας θα αποφασίσουν τελικά για το ζήτημα της ονομασίας του νέου σταδίου, στα πλαίσια της πάλης για την ανατροπή του. Ωστόσο, δεν μπορούμε να απαγορεύουμε ή να καταδικάζουμε τη δικαιολογημένη απόπειρα ονομασίας των νέων συνολικών χαρακτηριστικών του καπιταλισμού από τη μεριά της τρέχουσας πολιτικοθεωρητικής πρακτικής, έχοντας πάντα υπόψη μας ότι μετράει η ουσία και ότι η ζωή θα υιοθετήσει, θα απορρίψει ή θα αλλάξει με πιο επιτυχημένο τρόπο τον όποιο όρο.

Μ' αυτή την έννοια **ο όρος ολοκληρωτικός καπιταλισμός που χρησιμοποιούμε συχνά για να περιγράψουμε το νέο στάδιο του καπιταλισμού αποτυπώνει ορισμένες καίριες πλευρές της ανάλυσής μας:**

- **Τον ολοκληρωτικό σφετερισμό από το κεφάλαιο του χρόνου εργασίας και του ελεύθερου χρόνου** που εν δυνάμει απελευθερώνει η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, της εργασίας, της επιστήμης, της τεχνικής (νέοι συνδυασμοί απόσπασης υπεραξίας που ληλατούν παραπέρα με ριζικό τρόπο τον «αναγκαίο» χρόνο εργασίας, διευρύνουν και καταπατούν βαθύτερα τον «πρόσθετο» χρόνο εργασίας, αναπτύσσουν την καπιταλιστική εκμετάλλευση σ' όλα τα πεδία της παραγωγής, της ανταλλαγής, της κατανάλωσης, της αναπαραγωγής και του ελεύθερου χρόνου της εργατικής τάξης).

- Την **ολοκληρωτική, γενικευμένη ανάπτυξη-κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής** σε έκταση (σε πλήρη πλανητική κλίμακα, στις πρώην «σοσιαλιστικές» χώρες, σε τομείς της οικονομίας που «βιομηχανοποιούνται», σε τομείς νέων αναγκών, αξιών χρήσης, προϊόντων που διαμορφώνει η καπιταλιστική παραγωγή κ.λπ.).

- Την **καθολική ανάπτυξη-κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων σε βάθος και ποιότητα** (δεσπόζουσα θέση της βασικής αντίθεσης, πραγματική υπαγωγή στο κεφάλαιο και της διανοητικής εργασίας και της επιστήμης, ηγεμόνευση του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού καθώς και του διεθνούς κεφαλαιοκρατικού συστήματος από την αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας κ.λπ.).

- Τη **γενίκευση των καπιταλιστικών ολοκληρώσεων** και την αναδιάταξη του διεθνούς σκηνικού κάτω από την ηγεμονική παρουσία των πολυεθνικών πολυκλαδικών μονοπωλίων.
- Τη **νέου τύπου βαθιά και ουσιαστική άρνηση των λαϊκών ελευθεριών** (ακόμα και αυτών που έφερε στο προσκήνιο ο διαφωτισμός) και το αντιδραστικό κύμα καταπίεσης και αυταρχισμού.
- Την **αδυναμία του σύγχρονου καπιταλισμού να συνδεθεί με κάποιο ελπιδοφόρο κοινωνικό όραμα**, με κάποια θετική επαγγελία, να εμπνεύσει κάποια ιστορική αισιοδοξία, να βρει σημεία επαφής με την οποία έννοια κοινωνικής προόδου.
- Την **τάση και την ανάγκη του εργατικού κινήματος να αντιπαρατεθεί στον ολοκληρωτικό σφετερισμό του πυρήνα αλλά και κάθε πλευράς της κοινωνικής ζωής από το κεφάλαιο**, να αναμετρηθεί με τη χιονοστιβάδα της ενοποιημένης καπιταλιστικής εκμετάλλευσης όχι μέσα από τη ματαιότητα των αποσπασματικών και μερικών αντιστάσεων, αλλά με μια αντίστοιχα «ολοκληρωτική» σε ποιότητα και βάθος απάντηση από την πλευρά της εργατικής τάξης. Μια απάντηση που θα εντάσσει τους επιμέρους στόχους στο συνολικό στόχο της ανατροπής της αστικής κυριαρχίας, σ' ένα εργατικό πρόγραμμα «που δε θα ζητάει πολλά, γιατί θα τα θέλει όλα».

Πώς φτάσαμε στο νέο στάδιο;

Η αλλαγή σταδίων στο εσωτερικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι αποτέλεσμα ενός συνδυασμού των αντικειμενικών ορίων της καπιταλιστικής συσσώρευσης και των υποκειμενικών ορίων που θέτει η ταξική πάλη.

Οι διαδικασίες εκμετάλλευσης της εργασίας έχουν πάντα ιστορικά συγκεκριμένο χαρακτήρα και εκφράζονται - κατά βάση - με το συγκεκριμένο τρόπο οργάνωσης της διαδικασίας παραγωγής. Όμως κάθε συγκεκριμένος τρόπος οργάνωσης της διαδικασίας παραγωγής έχει όρια, πέραν των οποίων δεν μπορεί να συμπιεστεί περισσότερο η εργασία. Η υπέρβαση των ορίων αυτών είναι καταστροφική για το καπιταλιστικό σύστημα συνολικά - παρόλο που κάθε ατομικό κεφάλαιο την επιδιώκει για τους δικούς του εργάτες καθώς θα κατέστρεφε τη βάση της λειτουργίας του, δηλαδή την εργατική τάξη. Στη βάση των αντικειμενικών αυτών ορίων γεννιέται και το υποκειμενικό όριο που θέτει η ταξική πάλη. Η εργατική τάξη, ακόμη και στη λιγότερο συνειδητή πάλη της, διεκδικεί τουλάχιστον τη μη χειροτέρευση των όρων πώλησης-της εργατικής δύναμής της. Το όριο αυτό γίνεται πιο έντονο όταν η εργατική τάξη διεκδικεί πλέον την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος. Στο σημείο αυτό το κεφάλαιο δεν μπορεί πλέον να συνεχίσει να λειτουργεί με τον προηγούμενο τρόπο και προωθεί το μετασχηματισμό του συστήματός του ακριβώς για να αποφύγει την ανατροπή του.

Συγχρόνως με την πάλη της εργατικής τάξης - και κάτω από την πίεσή της - αναπτύσσεται συνήθως σε περιόδους σημαντικών μετασχηματισμών και μια αντίθεση μέσα στους κόλπους της αστικής τάξης. Τα πιο «πρωτοπόρα» κεφάλαια - αυτά που μπορούν να ανατάξουν αποτελεσματικά τις διαδικασίες παραγωγής υπεραξίας - πιέζουν για αλλαγές ενώ τα περισσότερο «αναχρονιστικά» κεφάλαια αντιστέκονται. Συνήθως, η πρώτη πλευρά δοκιμάζει να ενσωματώσει την εργασία, συμμαχώντας με σημαντικές δυνάμεις μέσα στο εργατικό κίνημα. Η ενσωμάτωση της εργασίας είναι αναγκαία όχι μόνο για πολιτικο-κοινωνικούς αλλά κυρίως για οικονομικούς λόγους. Έτσι εξασφαλίζεται η συνεργασία της εργατικής τάξης μέσα στη διαδικασία παραγωγής και εκτός αυτής σε εξαιρετικά κρίσιμους τομείς. Η ενσωμάτωση δε διαχωρίζεται βέβαια από διαδικασίες καταστολής. Για την ακρίβεια, η επιτυχία της ενσωμάτωσης προϋποθέτει την καταστολή - συνήθως βίαιη - της χειραφετητικής τάσης της εργασίας.

Από αυτή την άποψη, **το νέο στάδιο δεν είναι προϊόν συσκέψεων στα επιτελεία του κεφαλαίου**. Δεν καθορίζεται μονομερώς από την εξέλιξη των Παραγωγικών δυνάμεων ή της επιστήμης και τεχνικής, από την εξέλιξη των οικονομικών κρίσεων, από το επίπεδο συγκέντρωσης -

συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, από τη μια ή την άλλη πλευρά των παραγωγικών σχέσεων και της εργασιακής διαδικασίας. Στη διαμόρφωσή του συνεπιδρούν, από τη μια, οι αντιδραστικοί κοινωνικοί, πολιτικοί, ιδεολογικοί σχεδιασμοί του κεφαλαίου σε βάρος της εργατικής πλειοψηφίας και, από την άλλη, οι αντικειμενικές τάσεις κίνησης-ανάπτυξης των καπιταλιστικών αντιθέσεων (με πρώτη αυτή ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία) και το επίπεδο παρέμβασης του εργατικού κινήματος.

Σε κάθε περίπτωση βέβαια, αυτό που σφραγίζει τελικά την κοινωνική εξέλιξη είναι η κίνηση-εξέλιξη-συμπύκνωση της ταξικής πάλης και του συσχετισμού δυνάμεων. Αυτή η εξέλιξη της πάλης των τάξεων είναι που, σε ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξής της, επιβάλλει τους ριζικούς ποιοτικούς μετασχηματισμούς της καπιταλιστικής κοινωνίας. Αυτή, η αντικειμενική και υποκειμενική τάση ανάπτυξης της και η συγκεκριμένη μορφή που παίρνει κάθε φορά είναι ο παράγοντας που καθορίζει την εξέλιξη της σχέσης παραγωγικών δυνάμεων-παραγωγικών σχέσεων. Αυτή είναι που σφραγίζει και τα χαρακτηριστικά της τεχνικής, της επιστήμης, της γνώσης, αναδεικνύοντας - ιδιαίτερα σήμερα- αυτά τα πεδία σε βασικές σφαίρες αντιπαράθεσης και επικράτησης στα πλαίσιά της. Αυτή ακριβώς η εξέλιξη της ταξικής πάλης, που αναπτύσσεται με βάση κοινωνικές αναγκαιότητες και νόμους και καθορίζεται από τη συνειδητή παρέμβαση των ανθρώπων, βρίσκεται πίσω και από το πέρασμα στη νέα εποχή του καπιταλισμού.

Ας επιστρέψουμε εδώ στον Μαρξ και στη θέση του ότι το βαθύτερο μυστικό αυτής της πάλης των τάξεων βρίσκεται στην αντικειμενική τάση των εργαζομένων να αμφισβητούν «την ειδική οικονομική μορφή με την οποία αντλείται απλήρωτη δουλειά και η οποία καθορίζει τη σχέση πολιτικής κυριαρχίας και υποδούλωσής τους, όπως αναφέρεται άμεσα από την ίδια την παραγωγή». Με άξονα τούτη τη θέση, γίνεται φανερό ότι το πέρασμα στο νέο στάδιο του καπιταλισμού οφείλεται, από τη μια, στην ανάγκη του κεφαλαίου να αναπτύξει ποιοτικά τις «ειδικές οικονομικές» μορφές με τις οποίες αντλεί απλήρωτη δουλειά» και, από την άλλη, στην ανάγκη της εργατικής τάξης να αμφισβητεί αυτές τις μορφές, τείνοντας να αμφισβητεί την όλη σχέση κυριαρχίας του κεφαλαίου. Οφείλεται στα ότι η ταξική πάλη, από την πλευρά του κεφαλαίου, ωθείται σε ένα χωρίς προηγούμενο εκβαρβαρισμό των κατακτήσεων του ανθρώπινου πολιτισμού και, από την πλευρά της εργατικής τάξης, τείνει εν δυνάμει ως τη διεκδίκηση όλης της εξουσίας και την κατάργηση κάθε εκμετάλλευσης.

Εδώ, βέβαια, χρειάζεται να διευκρινίσουμε ότι την ταξική πάλη δεν την αντιλαμβανόμαστε μόνο ως κοινωνικούς αγώνες των καταπιεσμένων (κι ακόμα λιγότερο ως τις κορυφαίες στιγμές τέτοιων αγώνων), αλλά και ως ταξική πάλη-πρωτοβουλίες των «πάνω», ως υπόγεια πάλη-αντίσταση-διαμαρτυρία - αμφισβήτηση των «κάτω» ακόμα και όταν δεν υπάρχουν συλλογικοί αγώνες κ.λπ. Επίσης η όξυνση της ταξικής πάλης δε μετριέται με βάση τους κοινοβουλευτικούς συσχετισμούς της Αριστεράς ή τη μαζικότητα και τη διάρκεια των αγώνων, αλλά ούτε και με βάση το χαμηλό σημερινό επίπεδο της συνειδητής εργατικής πάλης. Με λίγα λόγια, δε μετριέται μηχανικά, στατικά αλλά διαλεκτικά. κρίνεται ως δυναμική εξέλιξη και προοπτική της ενότητας και αντιπαράθεσης ανάμεσα στη νέα, χωρίς προηγούμενο εκμεταλλευτική επιθετικότητα του κεφαλαίου και στη νέα, πάλι χωρίς προηγούμενο, αναγκαία τάση άμυνας και αντεπίθεσης των εργαζομένων.

Με βάση αυτές τις αφετηριακές θέσεις -και μόνο με βάση αυτές- μπορούμε να ξεχωρίσουμε **ορισμένους από τους πιο βασικούς παράγοντες που οδήγησαν στη διαμόρφωση του ολοκληρωτικού καπιταλισμού. Αυτοί είναι:**

α. Η εξέλιξη της ταξικής πάλης και του συσχετισμού δυνάμεων σε εθνικό και πλανητικό επίπεδο. Αξίζει εδώ να επισημάνουμε: τη σημασία και το ρόλο κορυφαίων στιγμών της πάλης των «κάτω», που συμπυκνώνουν τάσεις-διαθέσεις οι οποίες προφανώς υπήρχαν ήδη και αναπτύσσονταν (ειδικά τα κινήματα του '68, κίνημα μαύρων, πολιτισμική αμφισβήτηση, αγώνες Fiat '69, Πολυτεχνείο - Χιλή - Πορτογαλία '73, αντιιμπεριαλιστικό-αντικαπιταλιστικό κίνημα, εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα του '60-70, Βιετνάμ, Μ. Ανατολή, Πολιτιστική Επανάσταση κ.λπ.),

τις μορφές υπόγειας διαμαρτυρίας (σαμποτάζ, απουσίες, αδιαφορία για την ποιότητα κ.λπ.), την καθοριστική επίδραση που είχε ο εκφυλισμός-αστικοποίηση του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος και ακόμα περισσότερο ο εκφυλισμός και η κατάρρευση-καπιταλιστική παλινόρθωση στις χώρες του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού» (με το θυελλώδη τρόπο που έγινε την τριετία '89-91), την αξία μερικών από τις πιο σημαντικές πρωτοβουλίες των «πάνω», του κεφαλαίου και του πολιτικού κατεστημένου (π.χ. άνοδος Ρέιγκαν-Θάτσερ, Μάαστριχτ και Λευκή Βίβλος, συγκυβερνήσεις του '89 στην Ελλάδα, ψήφιση της GATT). Πάνω απ' όλα όμως πρέπει να επισημάνουμε **το «αντίπαλο δέος» που δημιουργούσε η Οκτωβριανή Επανάσταση** και το ενδεχόμενο ανάλογων εγχειρημάτων και αυτό παρά τον εκφυλισμό της, το ξεθώριασμα του δυναμισμού και της ελκτικής δύναμης που ασκούσε, ειδικά μετά από ένα σημείο. Τόσο αυτό, όσο και οι ριζοσπαστικές τάσεις αποστασιοποίησης από την καρικατούρα της εργατικής εξουσίας (ανεξάρτητα από την ποιότητα, το βάθος και την εξέλιξή τους, ανεξάρτητα από το εάν εκδηλώθηκαν υπόγεια ή πιο φανερά, όπως ο γκεβαρισμός, αρκετά μαοϊκά ρεύματα, τα κινήματα του '68 κ.λπ.) και από τη σοσιαλδημοκρατία και τον κομμουνιστικό ρεφορμισμό (που κυριαρχούσαν αδιατάρακτα σχεδόν την προηγούμενη περίοδο) έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο πέρασμα στο νέο στάδιο.

β. Οι -αντιφατικές ούτως ή άλλως- τομές στην επιστήμη, στην τεχνολογία. στο ρόλο της γνώσης, στις παραγωγικές δυνάμεις γενικά: πληροφορική και προσωπικοί υπολογιστές (όχι πληροφορική γενικά), ευέλικτη και προγραμματιζόμενη αυτοματοποίηση (και όχι αυτοματοποίηση γενικά), σύμπλεξη πληροφορικής-τηλεπικοινωνιών (με ασύγκριτες δυνατότητες σε σχέση με το συμβατικό τηλέφωνο), βιοτεχνολογία και σύμπλεξή της με την πληροφορική, νέα υλικά, τεχνητή νοημοσύνη, οπτικοακουστικά μέσα, νέες δομές-μηχανισμοί ανάπτυξης της επιστήμης, της εκπαίδευσης, της έρευνας και νέες σχέσεις τους με την κεφαλαιοκρατική παραγωγή κ.λπ. Οι πιο πολλές απ' αυτές τις τομές ήρθαν πιο έντονα και πιο σωρευτικά στο προσκήνιο ιδιαίτερα μετά τα μέσα της δεκαετίας του '60.

γ. Η ανάδειξη των πολυεθνικών πολυκλαδικών μονοπωλίων (ΠΠΜ) σε ηγεμονική δύναμη της καπιταλιστικής πυραμίδας και των σχέσεων εξουσίας του κεφαλαίου, ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, της κρατικομονοπωλιακής διαπλοκής της προηγούμενης φάσης αλλά και των προσπαθειών υπέρβασής της, της συγκέντρωσης-συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, της εξέλιξης στη επιστήμη, της απελευθέρωσης των διεθνών αγορών κ.λπ. Η εξέλιξη αυτή -η οποία είχε διεξοδικά περιγραφεί ήδη από την εισήγηση στη 2^η Συνδιάσκεψη του NAP - συνδέεται και με μια σειρά άλλες αλλαγές (ολοκληρώσεις, εθνικό-διεθνικό, κράτος-κεφάλαιο κ.λπ.), οι οποίες θα αναλυθούν στη συνέχεια.

δ. Η κρίση-σταθμός του 1973-75 (ανάλογη μ' αυτές του 1870- 90 και 1929-33) **και τα ευρύτερα κρισιακά φαινόμενα** που αποτύπωσε. Ήταν μια κρίση υπερσυσσώρευσης, η οποία αποκάλυπτε την αδυναμία του κεφαλαίου να εξασφαλίσει -με τις μορφές και τους μηχανισμούς που κυριαρχούσαν ιδίως από το '30 και μετά στην παραγωγή, στην ανταλλαγή, στην κυκλοφορία, στη διανομή- ένα ικανοποιητικό επίπεδο κερδοφορίας, να αντιρροπήσει την πτωτική τάση του μέσου ποσοστού κέρδους, να ανταποκριθεί στους νέους όρους του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, να εξασφαλίσει την ευρύτερη δυνατή συναίνεση-υποταγή της εργαζόμενης πλειοψηφίας. Ήταν επίσης μια κρίση που εκδηλώθηκε οικονομικά με το πετρελαϊκό και ενεργειακό σοκ, την αύξηση της ανεργίας, τη συρρίκνωση των ρυθμών ανάπτυξης, το άλμα του πληθωρισμού και των δημόσιων ελλειμμάτων, τη σκληρή δοκιμασία κλάδων που αποτελούσαν την ατμομηχανή του προηγούμενου σταδίου (π.χ. χαλυβουργία, αυτοκινητοβιομηχανία), τη στασιμότητα ή πτώση στις επενδύσεις, τους τριγμούς στα χρηματιστήρια, τις αδυναμίες που άρχιζε να εμφανίζει ο τείλορισμός-φορντισμός κ.λπ. Ήταν τέλος μια κρίση που, ταυτόχρονα με τη βίαιη εξωτερίκευση των κοινωνικών αντιθέσεων, έφερνε στο προσκήνιο πιεστικά για το κεφάλαιο και την ανάγκη εξομάλυνσής τους (σε κεφαλαιοκρατική, εννοείται, βάση). Ταυτόχρονα με την «καταστροφική», είχε δηλαδή και την καπιταλιστικά «εξυγιαντική» της διάσταση -και αυτή ήταν τελικά η κύρια, στο βαθμό που το επανα-

στατικό-εργατικό κίνημα δεν έθεσε σε αμφισβήτηση τα θεμέλια της αστικής κυριαρχίας.

Η τοποθέτησή μας αυτή έχει ως βάση μια ευρύτερη άποψη για την ουσία και το χαρακτήρα των κρίσεων στον καπιταλισμό, του οποίου αποτελούν οργανικό χαρακτηριστικό του. Η κρίση στον καπιταλισμό είναι πάντα κρίση υπερσυσσώρευσης και προκύπτει από την άνοδο της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου (δηλ της αναλογίας ανάμεσα στο σταθερό και το μεταβλητό κεφάλαιο) η οποία **οδηγεί σε πτώση του ποσοστού κέρδους** (αυτός είναι και ο θεμελιακός μηχανισμός). **Η πτώση του ποσοστού κέρδους, από ένα σημείο και μετά, περιορίζει και τη μάζα των κερδών, οπότε ξεσπά η κρίση. Η συγκεκριμένη μορφή εκδήλωσης της κρίσης μπορεί να λάβει διάφορες μορφές** (υποκατανάλωση, χρηματιστηριακές κρίσεις, καταρρεύσεις μηχανισμών συναλλαγματικών ισοτιμιών κ.λπ.).

Η κρίση υπερσυσσώρευσης, λοιπόν, εκφράζεται στην πτώση του ποσοστού κέρδους, δηλαδή της συνολικής αποδοτικότητας του κεφαλαίου. Η κρίση αυτή εδράζεται πρώτα και κύρια στο έδαφος της παραγωγής αλλά διαπερνά ταυτόχρονα το συνολικό κύκλωμα του κεφαλαίου, δηλαδή την ενότητα και τον αλληλοκαθορισμό των σφαιρών παραγωγής-ανταλλαγής-κυκλοφορίας διανομής. Ουσία της κρίσης αποτελεί η διαλεκτική αλληλεπίδραση της τάσης πτώσης του ποσοστού κέρδους και των αντίρροπων τάσεών της. Η ίδια η τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους εκφράζεται πρώτα και κύρια στην σφαίρα της παραγωγής. Οι αντίρροπες τάσεις λειτουργούν τόσο στο έδαφος της παραγωγής όσο και στο έδαφος της διανομής. Η ένταση της εκμετάλλευσης και οι οικονομίες στη χρήση σταθερού κεφαλαίου (ως σταθερό χαρακτηρίζουμε το μέρος του κεφαλαίου που επενδύεται σε μέσα παραγωγής, κτίρια, μηχανές, εγκαταστάσεις, πρώτες ύλες κ.λπ., ενώ ως μεταβλητό χαρακτηρίζουμε το μέρος που ξοδεύεται για την αγορά-μίσθωση της εργατικής δύναμης) είναι αντίρροπες τάσεις που ενεργούν στο πεδίο της παραγωγής. Αντίθετα, η μείωση των μισθών, η αύξηση του εφεδρικού στρατού εργασίας, το εξωτερικό εμπόριο και το φθίνεμα των στοιχείων του σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου αφορούν, εν πολλοίς, το σχηματισμό της οργανικής και αξιακής σύνθεσης του κεφαλαίου και τη διανεμητική πάλη μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας για την αξία του μισθού.

Συγκεφαλαιώνοντας, **η πτωτική τάση του μέσου ποσοστού κέρδους αφορά βασικά το τι παράγεται και πώς παράγεται. Αφορά, επίσης, τη σφαίρα της κυκλοφορίας και της διανομής, εφόσον άλλωστε η πτωτική τάση του μέσου ποσοστού κέρδους κινητοποιείται από τον ανταγωνισμό των κεφαλαίων και τη συνακόλουθη εκτόπιση ζωντανής από απονεκρωμένη εργασία (μηχανές).** Οι αντίρροπες τάσεις αφορούν τόσο παράγοντες που επενεργούν στη σφαίρα της παραγωγής (εκφραζόμενους στην τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου, δηλ στη σχέση ανάμεσα στην ποσότητα του σταθερού κεφαλαίου και την ποσότητα της ζωντανής εργασίας που το κινεί) όσο και παράγοντες που επενεργούν στη σφαίρα της διανομής (και εκφράζονται κυρίως στην αξιακή σύνθεση του κεφαλαίου, δηλ στη σχέση ανάμεσα στην ανταλλακτική αξία του σταθερού κεφαλαίου και στην ανταλλακτική αξία της εργασίας που το κινεί).

Η κρίση υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου σημαίνει ότι το διαθέσιμο κεφάλαιο που προκύπτει από την προηγηθείσα συσσώρευση δεν μπορεί να λειτουργήσει ως ενεργό κεφάλαιο παρά με μειωμένο ποσοστό κέρδους. Η υποκατανάλωση (πρόβλημα αξιοποίησης), οι χρηματιστηριακές κρίσεις και οι δυσαναλογίες μεταξύ τμημάτων και κλάδων παραγωγής αποτελούν μορφές εκδήλωσης αλλά όχι θεμελιακούς μηχανισμούς της κρίσης.

Για τον καπιταλισμό είναι επομένως κρίσιμο το να κινητοποιήσει τις αντίρροπες τάσεις είτε για να αναστείλει την έλευση της κρίσης είτε για να την υπερβεί εφόσον έχει ήδη ξεσπάσει. Η κίνηση αυτή εκφράζεται σε δύο επίπεδα: ως κίνηση πειθάρχησης - αναδιάρθρωσης των ατομικών κεφαλαίων και ως κίνηση πειθάρχησης - αναδιάρθρωσης της εργασίας.

Η έκθεση των κεφαλαίων στην πίεση της κρίσης, μέσω του πιο αδυσώπητου ανταγωνισμού, αποτελεί κεντρικό στοιχείο. Η κρίση αποτελεί μηχανισμό αυτο-εκκαθάρισης του συστήματος μέσω της

έντασης του ανταγωνισμού, της συγκέντρωσης και της συγκεντροποίησης του κεφαλαίου και της απαξίωσης των μη βιώσιμων κεφαλαίων. Η έκθεση στην κρίση εξαναγκάζει τα ατομικά κεφάλαια να βελτιώσουν την κερδοφορία τους (αναπροσαρμόζοντας την παραγωγή και την κυκλοφορία τους) ή να απαξιωθούν.

Η αυξημένη εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης και η μείωση της αξίας της (με τη μείωση της αξίας των μέσων συντήρησης της εργατικής τάξης, είτε με τη χειροτέρευση του ιστορικά και κοινωνικά δεδομένου επιπέδου διαβίωσης της) αποτελεί το άλλο επίπεδο.

Η αύξηση της ανεργίας αποτελεί εδώ ένα βασικό μηχανισμό πειθάρχησης του κόσμου της εργασίας. Επιπρόσθετα, η επιτάχυνση της περιστροφής του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου, η ανακάλυψη νέων πεδίων αποδοτικής κερδοφορίας (με νέα προϊόντα, με επενδύσεις σε χώρες με πιο υψηλά ποσοστά κέρδους, με την ανάληψη από ιδιωτικά κεφάλαια της λειτουργίας δημόσιων επιχειρήσεων) καθώς και η περιστολή των μη παραγωγικών (μη παραγουσών υπεραξία) δαπανών αποτελούν βασικά στοιχεία υπέρβασης της κρίσης.

Αυτοί ήταν οι παράγοντες - ιδωμένοι στην αλληλεπίδρασή τους και με το πνεύμα που προαναφέραμε - που «κίνησαν τα νήματα» του νέου ποιοτικού μετασχηματισμού στην πορεία του καπιταλισμού και οδήγησαν στην εδραίωση του ολοκληρωτικού καπιταλισμού. Τούτοι οι παράγοντες έφεραν στο προσκήνιο: τις αδυναμίες-τα όρια των παλιών μορφών απόσπασης υπεραξίας, διεύρυνσης της καπιταλιστικής κερδοφορίας, εξασφάλισης της εργατικής υποταγής, ανταπόκρισης στις απαιτήσεις του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού. Την ανάγκη για νέες μορφές που θα διασφάλιζαν τις εν λόγω επιδιώξεις και τέλος τις δυνατότητες για κάτι τέτοιο που έδιναν μηχανισμοί και δομές που υπήρχαν ήδη σε εμβρυακή μορφή ή εμφανίζονταν. Έτσι, μέσα από μια σύνθετη και μηευθύγραμμη διαδικασία, που εξελισσόταν στο «πυρακτωμένο έδαφος» αγεφύρωτων κοινωνικών αντιθέσεων, διαμορφωνόταν μια δυναμική, μια «συνισταμένη» που έτεινε στην εδραίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του νέου σταδίου.

Το νέο στάδιο και η σχέση του με τα προηγούμενα

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής έχει περάσει μέχρι σήμερα δύο μεγάλα στάδια, ενώ από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70 ανατέλλει ένα τρίτο. Τα δύο πρώτα στάδια είναι ο καπιταλισμός του ελεύθερου ανταγωνισμού και ο μονοπωλιακός/κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός. Το πρώτο διάρκεσε από τα μέσα του 18ου αι. μέχρι το δεύτερο τρίτο του 19ου αι. Το δεύτερο διαιρείται σε δύο φάσεις: τον ιδιωτικομονοπωλιακό καπιταλισμό (τελευταίο τρίτο του 19ου αι. μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και λίγο πριν, μετά την κρίση του 1929-33.) και τον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό (από το 1929-33 και ειδικότερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι τα μέσα του '70).

Ας δούμε πιο αναλυτικά τον καπιταλισμό του ελεύθερου ανταγωνισμού

1) Διαδικασία παραγωγής/εργασίας

α. Έχει αναπτυχθεί ο καθοριστικός ρόλος της σχετικής υπεραξίας. Όμως η απόλυτη υπεραξία εξακολουθεί να έχει μια σημαντική βαρύτητα. Η μεταξύ τους σχέση επιβάλλει ορισμένες μορφές αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας (υψηλοί ρυθμοί αύξησης της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου, «σπατάλη» στη χρήση σταθερού κεφαλαίου) και παράταση της εργάσιμης μέρας (κυρίως άμεση παράτασή της).

Αναπτύσσεται η ουσιαστική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο. Ενώ παραμένει ακόμα σημαντική η παρουσία της τυπικής υπαγωγής στις καπιταλιστικές σχέσεις, εμφανίζονται οι τάσεις κρίσης γενικά της υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο. Ταυτόχρονα εκδηλώνεται η κρίση της τυπικής υπαγωγής.

γ. Αποδιαιρώνεται η σύνθετη εργασία της τυπικής υπαγωγής, αναπτύσσεται η απλή μερική εργασία της μεγάλης βιομηχανίας, ενώ στη βάση της εμφανίζονται νέες μορφές. σύνθετης εργασίας. Κυριαρχεί ο μερικός εργάτης, ωστόσο ιδιαίτερο βάρος έχει και ο ολικός εργάτης εκείνης της εποχής.

δ. Κυριαρχεί η έμμεση και τυπική υπαγωγή της επιστήμης στην παραγωγή, ενώ σχεδόν απόλυτη είναι και η κυριαρχία των χειρωνακτικών στοιχείων της εργασίας.

ε. Έχουμε τη θυελλώδη εκμηχάνιση, τις ατμοκίνητες μηχανές και την αυξανόμενη αντικατάσταση απ' αυτές της ζωντανής εργασίας, γεγονός που οδηγεί στην αύξηση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου με ρυθμούς γρηγορότερους από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Έχουμε επίσης μεθόδους εργασίας που στηρίζονται στην επιτάχυνση της κίνησης των μηχανών (την οποία υποχρεούται να ακολουθήσει κι ο εργάτης) ή στην αύξηση του αριθμού των μηχανών που έχει στην επίβλεψή του ο εργάτης.

στ. Έχουμε τη θυελλώδη, απόλυτη αύξηση της εργατικής τάξης, το δομικό και βαρύνοντα ρόλο του απόλυτου εφεδρικού στρατού (ξεκληρισμένοι χωρικοί, πρωταρχική συσσώρευση), την ανάπτυξη νέων μορφών σχετικού υπερπληθυσμού.

ζ. Ο ρόλος της παραγωγικής εργασίας αναπτύσσεται δυναμικά, ενώ η μη παραγωγική διατηρεί κυρίως τα χαρακτηριστικά της από το παλιό σύστημα.

2) Διαδικασίες διανομής εισοδήματος: Υπάρχει μόνον ο άμεσος μισθός. Επίσης, ως μορφή ιδιοποίησης υπεραξίας κυριαρχεί το κέρδος.

3) Διαδικασία κοινωνικοποίησης της παραγωγής: Η μόνη υπάρχουσα διαδικασία κοινωνικοποίησης της παραγωγής είναι η αγορά.

α. Διαδικασίες ανταγωνισμού συγκέντρωσης-συγκεντροποίησης Κυριαρχεί η μορφή της απλής επιχείρησης. Επικρατεί κυρίως η τάση για συγκέντρωση του κεφαλαίου, ενώ η τάση για συγκεντροποίηση είναι σχετικά αργή, παρόλο που ήδη εμφανίζονται μονοπώλια.

β. Μορφές οργάνωσης του κεφαλαίου: Αυξάνεται ταχύτατα το ειδικό βάρος του βιομηχανικού και τραπεζικού κεφαλαίου. Ενώ παραμένει σχετικά ο σημαντικός ρόλος του εμπορικού κεφαλαίου (ο «βιομηχανικός τομέας» αναπτύσσεται ποιοτικά σε σχέση με τον «αγροτικό τομέα», που ωστόσο διατηρεί βαρύνοντα ρόλο στην οικονομική ζωή). Ιδιαίτερο βάρος της «απόλυτης» γαιοπροσόδου.

γ. Νομισματικές και πιστωτικές σχέσεις Κυριαρχεί το εμπορευματικό χρήμα, ενώ το χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας (δηλ. το χρήμα-σύμβολο που εκδίδεται από το κράτος) είναι στενά συνδεδεμένο με το πρώτο (κανόνας χρυσού). Στενή αντιστοιχία ανάμεσα στην πραγματική αξία και την ανταλλακτική ικανότητα των χρηματικών συμβόλων.

δ. Διαδικασίες κρατικού παρεμβατισμού: Το κράτος έχει ως βασικό οικονομικό ρόλο την εγγύηση της νομισματικής κυκλοφορίας.

4) Μορφές κρίσης: Οι κρίσεις υπερσυσσώρευσης εκδηλώνονται κυρίως στην ανταλλαγή, στην κίνηση του εμπορικού κεφαλαίου, ως υπερπαραγωγή εμπορευμάτων που αδυνατούν να πουληθούν.

5) Παραγωγικές δυνάμεις - παραγωγικές σχέσεις: Επαναστατικοί ρυθμοί ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων - κυριαρχεί η αντιστοιχία τους με τις παραγωγικές σχέσεις ενώ εμφανίζεται η ποιοτική τάση κρίσης και αναντιστοιχίας.

6) Μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης και παραγωγής ιδεολογικής ηγεμονίας: Η κρατική οικονομική παρέμβαση ήταν σχεδόν ανύπαρκτη και η κοινωνική αναπαραγωγή οργανωνόταν κυρίως

μέσω αυτορρυθμιζόμενων εθελούσιων ενώσεων, που ήταν βασικά αστικές ενώσεις. Στην καθαυτό σφαίρα της πολιτικής επικρατεί το «κράτος νυχτοφύλακας», ο περιορισμός των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων της εργατικής τάξης, η απουσία πολιτικής αντιπροσωπευσης (καθώς το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι περιοριζόταν στις πλουσιότερες οικονομικές κατηγορίες αυτούς που πλήρωναν φόρο). Η πάλη της εργατικής τάξης έπαιρνε τη μορφή εξεγέρσεων και μετωπικών συγκρούσεων.

7) Διεθνές σύστημα: Διεθνοποιείται κυρίως το εμπορευματικό κεφάλαιο. Επίσης, το διεθνές σύστημα οργανώνεται ακόμη κυρίως στη βάση των κατάλοιπων της τελευταίας φάσης του προηγούμενου κοινωνικο-οικονομικού συστήματος, και της αποικιοκρατίας της μεταβατικής περιόδου. Σύζευξη προκαπιταλιστικών και καπιταλιστικών μορφών αποικιοκρατίας. Κυριαρχεί η «τυπική υπαγωγή» των διεθνών αλληλοδιαπλοκών στις καπιταλιστικές σχέσεις.

8) Τάσεις χειραφέτησης - υποταγής της εργατικής τάξης: Κυριαρχούν οι τάσεις υποταγής,

ωστόσο: α) Είναι ιδιαίτερα δυναμικός ο ρόλος των τάσεων χειραφέτησης στον οικονομικό αγώνα (διεκδικήσεις ριζικών αλλαγών στη σχέση ανάμεσα στους μισθούς και τα κέρδη). β) Εμφανίζεται ποιοτικά και αναπτύσσεται η θεωρητική και πολιτική επαναστατική τάση χειραφέτησης από το κεφάλαιο. γ) Διαφοροποιείται η ανάπτυξη και η σύνδεση οικονομικού και πολιτικού αγώνα αλλά είναι σχετικά πιο άμεση και ισομερής η αλληλοδιαπλοκή των δύο πεδίων.

Η μεγάλη κρίση στο τελευταίο τρίτο του 19ου αι., σε συνδυασμό με την αυξανόμενη αντίσταση της εργατικής τάξης (εμφάνιση συνδικάτων και εργατικών κομμάτων, εργατική πάλη που σηματοδεύτηκε από το **Σικάγο για τη διαίρεση της ημέρας, Κομμούνα** κλπ.) σηματοδοτεί το τέλος του σταδίου αυτού. Η αδυναμία διατήρησής του εκφράζεται και με μια σφοδρή πάλη στο εσωτερικό της αστικής τάξης που στο πολιτικό επίπεδο εκφράστηκε με την αντιπαράθεση συντηρητικών - φιλελευθέρων.

Η κρίση του καπιταλισμού του ελεύθερου ανταγωνισμού οδηγεί στη γένεση του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Όμως αυτό δεν επιλύει τα προβλήματα, που παρά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο συνεχίζουν και εκφράζονται βίαια με την κρίση του '30. Η προσπάθεια επίλυσής τους με την προσφυγή στο φασισμό και τη βίαιη καταστολή αλλά και ενσωμάτωση της εργατικής τάξης οδήγησε σε μια έκρηξη των ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών με αποτέλεσμα το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μέσα από τη διαλεκτική καταστροφής και ανοικοδόμησης του πολέμου **γεννιέται ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός** (η δεύτερη φάση αυτού του σταδίου) και ξεκινά η λεγόμενη «χρυσή εποχή» της μεταπολεμικής καπιταλιστικής συσσώρευσης.

1) Διαδικασία παραγωγής/εργασίας:

α) Αποκτούν συντριπτικά δεσπόζουσα σημασία οι διαδικασίες σχετικής υπεραξίας. Τροποποιείται συνολικά η σχέση σχετικής-απόλυτης υπεραξίας με αποτέλεσμα να τροποποιούνται και οι μορφές τους (ιδιαίτερη μέριμνα για οικονομίες στη χρήση του σταθερού κεφαλαίου, για ταχύτερους ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας από τους ρυθμούς αύξησης της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου, για ενίσχυση της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας και από την άλλη μεριά, ως προς την απόλυτη υπεραξία, κυρίως μορφές έμμεσης και όχι άμεσης παράτασης της εργάσιμης μέρας, εντατικοποίηση κ.λπ.).

β) Αναπτύσσεται η κυριαρχία και η μορφή της ουσιαστικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο. Ουσιαστική υπαγωγή και των διαδικασιών αναπαραγωγής. Αδυνατίζει ποιοτικά η παρουσία και ο ρόλος της τυπικής υπαγωγής, ενώ αναπτύσσονται και εκδηλώνονται επαναστατικά οι τάσεις κρίσης γενικά της υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο.

γ) Αυξάνει ο ρόλος του μερικού εργάτη, καθώς- ειδικά με τον τειλορισμό και φορντισμό-

κατακερματίζεται η εργασία, τυποποιείται και ανάγεται σε μονότονα επαναλαμβανόμενα καθήκοντα, διαχωρίζεται η σύλληψη από την εκτέλεση κ.λπ. Νέες μορφές μαζικοποίησης της μερικής εργασίας, στη βάση του νέου επιπέδου της παραγωγικότητας της. Τάσεις αφομοίωσης και εξαγοράς της νέας σύνθετης εργασίας.

δ) Αναπτύσσεται ο ρόλος της επιστήμης, στα πλαίσια όμως της έμμεσης και τυπικής ακόμα υπαγωγής της στην παραγωγή. Πρώτα στοιχεία άμεσης - ουσιαστικής υπαγωγής της στην παραγωγή. Εμφανίζονται τα πρώτα ποιοτικά στοιχεία ενίσχυσης του ρόλου της διανοητικής εργασίας.

ε) Αύξηση της τεχνικής σύνθεσης του κεφαλαίου, αλλά σε μικρότερο βαθμό από την παραγωγικότητα της εργασίας (άρα παραγωγικότητα του κεφαλαίου ικανή να αντirroπεί την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους). Νέες γιγάντιες μηχανές στην προσπάθεια αύξησης της παραγωγικότητας του σταθερού κεφαλαίου - οικονομία στη χρήση του σταθερού κεφαλαίου. Εμφανίζεται η αλυσίδα παραγωγής (τείλορισμός και φορντισμός), εντατικοποιείται ο ρόλος της διεύθυνσης κ.λπ.

στ) Μειώνεται ο ρυθμός απόλυτης αύξησης της εργατικής τάξης. Μείωση του απόλυτου εφεδρικού στρατού. Αποφασιστικός ρόλος του σχετικού υπερπληθυσμού που ακολουθεί τις διακυμάνσεις των κυκλικών κυρίως κρίσεων για την «πειθάρχηση» της εργατικής τάξης.

ζ) Αναπτύσσεται η παραγωγική εργασία. Εμφανίζεται η τάση ενίσχυσης της μη παραγωγικής εργασίας στα νέα καπιταλιστικά πλαίσια. Εμφανίζονται νέες μορφές παρασιτισμού και κρίσης της καπιταλιστικής παραγωγικότητας.

2) Διαδικασίες διανομής εισοδήματος: Εμφανίζεται ο έμμεσος μισθός και, ειδικά στην κρατικομονοπωλιακή φάση, αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα. Επιπλέον, επειδή το χρηματικό κεφάλαιο έχει αποκτήσει μεγαλύτερη σημασία αλλά, επιπλέον, έχει κοινωνικοποιηθεί ως εμπόρευμα, ο τόκος αναβαθμίζεται σε σχέση με το κέρδος. Στον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό αποκτά σημαντικό ρόλο και η φορολογία, καθώς, αφενός, αυξάνει και καλύπτει πλέον όλο τον πληθυσμό και, αφετέρου, λειτουργεί ως μηχανισμός αναδιανομής εισοδήματος.

3) Διαδικασία κοινωνικοποίησης της παραγωγής: Ο μονοπωλιακός καπιταλισμός χαρακτηρίστηκε από όλο και πιο κοινωνικοποιημένες διαδικασίες ελέγχου και ιδιοποίησης της υπεραξίας. Συνακόλουθα, οι πρώτες κρατικές ρυθμίσεις - με τη μορφή ιδιαίτερα των Εργοστασιακών Νόμων - ήρθαν να οργανώσουν με ενιαίο τρόπο και να εξομαλύνουν την λειτουργία των τυφλών δυνάμεων της αγοράς. Συνεπώς το κράτος ανέλαβε έναν ενεργότερο ρόλο στην κοινωνική αναπαραγωγή. Ο ιδιωτικομονοπωλιακός καπιταλισμός αντιπροσωπεύει μια ενδιάμεση κατάσταση, όπου το κράτος παρενέβαινε μεν στην κοινωνική αναπαραγωγή, αλλά δεν ήταν ιδιαίτερα ενεργό στην οικονομία. Η μεγαλύτερη κοινωνικοποίηση της παραγωγής επιτυγχάνεται μέσα από τις επιμέρους καπιταλιστικές οικονομικές ενώσεις (πολυμετοχική επιχείρηση και μονοπώλιο) και όχι στο γενικότερο επίπεδο του συλλογικού κεφαλαιοκράτη. Στον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό το κράτος έχει ενεργό ρόλο τόσο στη ρύθμιση της οικονομίας όσο και στην κοινωνική αναπαραγωγή (κράτος πρόνοιας). Η κρατικομονοπωλιακή φάση γεννιέται από την προσπάθεια του κράτους (συλλογικού κεφαλαιοκράτη) να επιλύσει τις οικονομικές κρίσεις μέσω της περαιτέρω κοινωνικοποίησης των σχέσεων παραγωγής. Το τελευταίο σημαίνει ότι κάθε επιμέρους κοινωνικο-οικονομική ρύθμιση εντάσσεται μέσα σε ένα γενικό πλαίσιο και δεν εναπόκειται μόνο στην ατομική κίνηση των κεφαλαίων. **Η άμεση παρέμβαση του κράτους στο κύκλωμα του κεφαλαίου - ιδιαίτερα μέσω των κρατικών επιχειρήσεων, της φορολογίας και της πιστωτικής πολιτικής κ.λπ. - αποτελεί το βασικό ειδοποιό χαρακτηριστικό της κρατικομονοπωλιακής περιόδου.**

α. Διαδικασίες ανταγωνισμού, συγκέντρωση-συγκεντροποίηση: Κυριαρχεί η μορφή της πολυμετοχικής επιχείρησης. Εντείνεται όχι μόνο η συγκέντρωση αλλά και ιδιαίτερα η

συγκεντροποίηση του κεφαλαίου και πλέον τα μονοπώλια ανακύπτουν μέσα από την ίδια την λειτουργία του ανταγωνισμού. Διαμόρφωση και κυριαρχία του χρηματιστικού κεφαλαίου. Μορφές διεθνούς μονοπωλιακής συνεργασίας που δεν αναιρούν την απογείωση του ανταγωνισμού.

β. Ενισχύεται ο ρόλος της βιομηχανικής παραγωγής, του χρηματιστικού κεφαλαίου. Ποιοτική εμφάνιση του τομέα των υπηρεσιών ως τμήματος της παραγωγικής εργασίας.

γ. Νομισματικές και πιστωτικές σχέσεις: Το χρήμα αναγκαστικής κυκλοφορίας αποστασιοποιείται περισσότερο από το εμπορευματικό χρήμα. Το πιστωτικό χρήμα, που δημιουργείται από τις τράπεζες, αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς αυξάνουν οι ανάγκες χρηματοδότησης (λόγω της αυξημένης συγκέντρωσης του κεφαλαίου κ.λπ.). Ανάπτυξη της αναντιστοιχίας ανάμεσα στην πραγματική αξία και στην αυξημένη ανταλλακτική ικανότητα των χρηματικών συμβόλων.

δ. Διαδικασίες κρατικού παρεμβατισμού: Στη μεν ιδιωτικομονοπωλιακή φάση το κράτος δεν παρεμβαίνει ακόμη άμεσα στην οικονομία, όμως καθορίζει νομοθετικά το γενικότερο πλαίσιο της παραγωγής. Στην κρατικομονοπωλιακή φάση το κράτος επεμβαίνει άμεσα στην οικονομία (κείνσιανισμός, πολιτικές ενεργού ζήτησης), τόσο με την οικονομική πολιτική του (νομισματική, δημοσιονομική πολιτική καθώς και εισοδηματική και βιομηχανική πολιτική) αλλά και μέσω των κρατικών επιχειρήσεων (ιδιαίτερα στη λεγόμενη Κοινή Ωφέλεια). Ιδιαίτερο ρόλο παίζει ο κρατικός έλεγχος του πιστωτικού συστήματος και η συνεισφορά του κράτους στην οργάνωση των κοινωνικών συμμαχιών της αστικής τάξης.

4) Μορφές κρίσης: Κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου (βιομηχανικού, χρηματιστικού).

5) Μειώνονται οι ρυθμοί ποιοτικής ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Αναπτύσσεται η τάση αναντιστοιχίας τους με τις παραγωγικές σχέσεις. Τροποποιείται η κοινωνική μορφή της ατομικής ιδιοκτησίας (μετοχική ιδιοκτησία, κρατική παρέμβαση κ.λπ).

6) Μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης και παραγωγής ιδεολογικής ηγεμονίας: Νομιμοποιούνται τα συνδικάτα και τα εργατικά κόμματα, ενώ γενικεύεται το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Η πολιτική παύει να είναι υπόθεση των αστικών λεσχών προσωπικοτήτων και οργανώνονται μαζικά κόμματα. Ο ρεφορμισμός - καθαρόαιμα αστικός και εργατικός - αναβαθμίζεται, καθώς, ιδιαίτερα στον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό και μετά την ήττα του φασισμού, πρέπει να ενσωματωθεί η εργατική τάξη.

7) Διεθνές σύστημα: Διεθνοποιείται το χρηματιστικό κεφάλαιο, κυρίως μέσω της μορφής των τραστ και των καρτέλ. Το διεθνές σύστημα οργανώνεται σε καθαρά, ιμπεριαλιστικές βάσεις, με ένταση των πολιτικο-οικονομικών ανταγωνισμών, εξαγωγές κεφαλαίων (κυρίως χρηματικών δανειακών και εμπορευματικών, καθώς είναι κυρίως το εμπορευματικό και το χρηματικό κεφάλαιο που έχουν διεθνοποιηθεί). Μιλάμε δηλαδή για την πραγματική υπαγωγή του διεθνούς συστήματος στο κεφάλαιο. Η αλληλοδιαπλοκή των διεθνών σχέσεων οργανώνεται στα πλαίσια της καπιταλιστικής μορφής της αποικιοκρατίας και, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στα πλαίσια της νεοαποικιοκρατίας. Ένταση της ανισόμετρης ανάπτυξης σε διεθνή κλίμακα. Ανάπτυξη και επαναστατική εκδήλωση των τάσεων κρίσης της υπαγωγής γενικά του διεθνούς συστήματος στο κεφάλαιο.

8) Ενισχύεται παραπέρα η τάση υποταγής της εργατικής τάξης στον οικονομικό, κοινωνικό αγώνα, πρόκειται για μια διαδικασία που έχει σχέση τελικά με νέους τρόπους απόσπασης και αύξησης της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας και της υπεραξίας γενικά και το ρόλο της πολιτικής και του κράτους στην οικονομική ζωή. Αδυνατίζει η τάση διεκδίκησης βελτιώσεων στη σχέση μισθών-κερδών. Αυτό έχει μακροπρόθεσμες, καταλυτικές επιδράσεις στην πολιτικοϊδεολογική τάση χειραφέτησης της εργατικής τάξης και συμβάλλει στον εκφυλισμό των επαναστατικών κινημάτων. Εντείνεται η διαφοροποίηση, η ανισομετρία ανάμεσα στον οικονομικό και πολιτικό αγώνα. Η πολιτική

«φετιχοποιείται» και «αυτονομεύεται» και για το εργατικό κίνημα, αποσπάται από τη βάση της, από το στόχο της επαναστατικής αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων. Εμφανίζεται ωστόσο μια τάση βαθύτερης επαναστατικής σύνδεσης του οικονομικού και του πολιτικού αγώνα, που δεν κυριαρχεί.

Μ' ένα ανάλογο πνεύμα το νέο στάδιο του ολοκληρωτικού καπιταλισμού χαρακτηρίζεται από τα εξής:

1) Διαδικασία παραγωγής/εργασίας

α) Νέο ειδικό βάρος της απόλυτης υπεραξίας, νέοι συνδυασμοί και μορφές και της σχετικής και της απόλυτης υπεραξίας. Ενίσχυση της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας. Μακροπρόθεσμη ενίσχυση όλων των παραγόντων κρίσης του συστήματος της υπεραξίας γενικά.

β) Ολοκληρώνεται, γίνεται καθολική και γενικευμένη η υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο και της χειρωνακτικής και της πνευματικής που απαιτεί σχετικά μονότονα τυποποιημένα και εύκολα εργαλειοποιούμενα διανοητικά καθήκοντα, καθώς και ανώτερων πνευματικών ικανοτήτων όπως η δημιουργικότητα, η συνθετική σκέψη, η ικανότητα επικοινωνίας και συλλογικής δουλειάς, η ικανότητα για διαρκή ανανέωση της κατάρτισης κ.λπ. Ταυτόχρονα ενισχύονται μακροπρόθεσμα τάσεις κρίσης συνολικά της υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο.

γ) Ιδιαίτερη ανάπτυξη, μαζικοποίηση νέων μορφών σύνθετης εργασίας, συνολική ανασύνθεση της εργασίας, ταυτόχρονα νέος κατακερματισμός και υποβάθμισή της.

δ) Ποιοτική ανάπτυξη των διανοητικών πλευρών στη σύνθεση διανοητικής - χειρωνακτικής εργασίας, νέος ηλεκτρονικός τεύλορισμός, άμεση ουσιαστική υπαγωγή της επιστήμης στην παραγωγή, υπερανάπτυξη και κρίση της επιστημονικής υπαγωγής στην καπιταλιστική παραγωγή.

ε) Νέα μέσα παραγωγής - νέες μέθοδοι παραγωγής (κύκλοι ποιότητας, συλλογικός εργάτης, αναβάθμιση της πρωτοβουλίας κ.λπ.).

στ) Συνεχιζόμενη απόλυτο αύξηση της εργατικής τάξης. Ενισχύεται ποιοτικά ο ρόλος του σχετικού υπεπληθυσμού. Η διαρθρωτική ανεργία μετατρέπεται σε νέου τύπου απόλυτο εφεδρικό στρατό που συμπιέζει με νέο ποιοτικό τρόπο την ενταγμένη στην παραγωγή εργατική τάξη.

2) Διαδικασίες διανομής εισοδήματος. Τρομακτική λιτότητα και τάση κατάργησης του έμμεσου μισθού.

3) Διαδικασία κοινωνικοποίησης:

α) Ηγεμονικός ρόλος των πολυεθνικών πολυκλαδικών μονοπωλίων.

β) Κυρίαρχη μορφή το διεθνές χρηματιστηριακό - πληροφοριακό κεφάλαιο (σύμπλεξη διεθνούς χρηματιστηριακού κεφαλαίου - επιστήμης - έρευνας - πανεπιστημίων - πληροφορικής).

γ) Εμφανίζονται οι αυλοί τίτλοι και το λογιστικό, ηλεκτρονικό χρήμα. Υπερανάπτυξη της κυριαρχίας του χρήματος. Η ανταλλακτική ικανότητα των χρηματικών συμβόλων απογειώνεται από την πραγματική αξία τους. Κρίση του συμβολικού χαρακτήρα του χρήματος, κρίση του χρήματος γενικά.

δ) Το κράτος επιτελείο - στρατηγείο της ανάπτυξης.

4) Μορφές κρίσης. Κρίση υπερσυσσώρευσης του χρηματιστηριακού - πληροφοριακού κεφαλαίου.

5) Αναπτύσσεται και τείνει να κυριαρχήσει η τάση της κρίσης και αναντιστοιχίας των παραγωγικών σχέσεων απέναντι στις ποιοτικά και αντιφατικά αναπτυσσόμενες παραγωγικές δυνάμεις.

6) Μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης και παραγωγής ιδεολογικής ηγεμονίας. Κράτος στρατηγείο, κρίση της κυρίαρχης πολιτικής, νέες μορφές πολιτικής χειραγώγησης και οργάνωσης των συμμαχιών του κεφαλαίου, ΜΜΕ, ο καπιταλισμός χωρίς θετικό ιδεολογικό όραμα κ.λπ.

7) Διεθνές σύστημα: Καθολική υπαγωγή στο κεφάλαιο, καπιταλιστικές ολοκληρώσεις, επαναχάραξη μακροπρόθεσμα των συνόρων, των σφαιρών επιρροής των γεωστρατηγικών συμμαχιών, εξαγωγή γνώσεων αλλά και καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, διαμόρφωση του διεθνούς καπιταλιστικού πλέγματος. Νέες μορφές ανάπτυξης της διεθνούς συνεργασίας-που δεν μπορεί να αναχαιτίσει την τάση για ένα νέο παροξυσμό του διεθνούς ανταγωνισμού. Βάθμεμα της ανισόμετρης ανάπτυξης, κυριαρχία της διαρθρωτικής ανισομετρίας στο διεθνή καταμερισμό. Ταυτόχρονα έχουμε απογείωση των στοιχείων κρίσης των αστικών μορφών οργάνωσης του διεθνούς συστήματος.

8) Αναπτύσσεται η τάση χειραφέτησης στον οικονομικό και πολιτικό αγώνα, αμβλύνεται η ανισομετρία ανάμεσα στον κοινωνικό και πολιτικό αγώνα, ενισχύεται η δυνατότητα πιο άμεσης απεμπλοκής των τάσεων κοινωνικής χειραφέτησης από τη χωρίς προηγούμενο κυριαρχία των τάσεων πολιτικής υποταγής.

Απ' όσα αναφέρθηκαν προκύπτει ότι, **το νέο στάδιο του καπιταλισμού δεν καταργεί πλήρως τα χαρακτηριστικά του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής που σφράγισαν το προηγούμενο στάδιο του ιδιωτικομονοπωλιακού - κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, ούτε εκείνα που σφράγισαν το στάδιο του ελεύθερου ανταγωνισμού.** Η σχέση του με αυτά είναι αντίστοιχη μ' εκείνη που περιέγραψε ο Λένιν για τη σχέση του μονοπωλιακού καπιταλισμού με τον καπιταλισμό του ελεύθερου ανταγωνισμού: **άρνηση του ανταγωνισμού αλλά και ποιοτική ανάπτυξή του, με το μονοπώλιο να «επικάθεται» και να κυριαρχεί στο σύνολο του κεφαλαίου και των καπιταλιστικών σχέσεων, αποτελώντας την κορυφή της πυραμίδας τους.**

Μιλάμε, συνεπώς, για μια **διαλεκτική αλληλοσυσχέτιση παλιών και νέων χαρακτηριστικών,** όπου τα δεύτερα αρνούνται, μετασχηματίζουν, μεταφέρουν ή υπερβαίνουν τα πρώτα (χωρίς να καταργούν πλήρως αρκετά απ' αυτά), κατακτώντας τον ηγεμονικό ρόλο στην κίνηση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. **Μιλάμε για έναν ποιοτικό μετασχηματισμό** που αρνείται το μερικό, το ειδικό, τη μορφή μέσα από την οποία λειτουργούν οι βασικοί καπιταλιστικοί νόμοι για να εξασφαλίσει και να αναπτύξει τα ζωτικά στοιχεία, τις ουσιαστικές σχέσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής (απόσπαση υπεραξίας, ενδοκαπιταλιστικός ανταγωνισμός, ατομική ιδιοκτησία κ.λπ.). **Μιλάμε, τέλος, για ένα νέο στάδιο που «αναδύθηκε» από τα προηγούμενα** - ως εκδήλωση των «επιτυχιών» τους αλλά και ως προσπάθεια υπέρβασης των κρισιακών φαινομένων που ανέδειξαν.

Γ. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΘΕΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ - ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εξέλιξη αυτής της αντίθεσης είναι, όπως ειπώθηκε, η αφετηρία των αναλύσεών μας για το σύγχρονο καπιταλισμό. Εδώ θα την εξετάσουμε θέτοντας κυρίως στο κέντρο της προσοχής μας την «καρδιά» του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, τη διαδικασία παραγωγής/εργασίας.

Στον καπιταλισμό, η οργάνωση της διαδικασίας παραγωγής αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο υπάγεται η εργασία στο κεφάλαιο, τον τρόπο με τον οποίο συσχετίζονται μεταξύ τους καθώς και τα

χαρακτηριστικά των διαδικασιών παραγωγής- απόσπασης υπεραξίας. **Ο Μαρξ διέκρινε δύο βασικούς τύπους υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο: την τυπική και την ουσιαστική.** Οι δύο αυτοί τύποι υπαγωγής συσχετίζονται (χωρίς να ταυτίζονται) με τους δύο βασικούς μηχανισμούς απόσπασης υπεραξίας την απόλυτη και τη σχετική. Στα πρώτα βήματά του ο καπιταλισμός χαρακτηρίστηκε από την τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο. Η τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο συσχετιζόταν οργανικά με την πρωτοκαθεδρία των μηχανισμών εξαγωγής απόλυτης υπεραξίας.

Αυτός ο συνδυασμός τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο και απόλυτης υπεραξίας έκφραζε μια πρώιμη περίοδο του καπιταλισμού, όχι όμως, κατά τον Μαρξ, τον ειδικά καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Αυτός κυριαρχεί με τον εκμηχανισμό της παραγωγής και την κυριαρχία τηςμεγάλης βιομηχανίας. Με τα δύο αυτά στοιχεία ο καπιταλισμός εγκαθιδρύεται ως ένας ολοκληρωμένος κ.τ.π. Ταυτόχρονα, η εργασία υπάγεται πλέον ουσιαστικά στο κεφάλαιο, καθώς το κεφάλαιο μετασχηματίζει δραστικά - ιδιαίτερα μέσω του εκμηχανισμού - τη διαδικασία παραγωγής. Η ουσιαστική υπαγωγή της εργασίας συσχετίζεται - και κάνει εφικτή - την πρωτοκαθεδρία της σχετικής υπεραξίας. Από την ιστορική στιγμή αυτή και μετά αρχίζει η ουσιαστική ιστορία του καπιταλιστικού τ.π. Μάλιστα, ο Μαρξ στα «Grundrisse» γράφει χαρακτηριστικά ότι στον καπιταλισμό προσιδιάζει περισσότερο ο μηχανισμός της σχετικής υπεραξίας.

Βέβαια, συνεχίζει ο Μαρξ, η τάση του κεφαλαίου είναι να συνδέει την απόλυτη και τη σχετική υπεραξία. Που σημαίνει ότι, οι διαδικασίες απόσπασης απόλυτης και σχετικής υπεραξίας συνυπάρχουν και αλληλοδιαπλέκονται από την πρώτη στιγμή της συγκρότησης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Στην πρώτη φάση του καπιταλισμού, το κέντρο βάρους της σχέσης απόλυτης-σχετικής υπεραξίας έκλινε προς την πλευρά της πρώτης. Αντίθετα, από τη στιγμή που ολοκληρώνονται τα βασικά χαρακτηριστικά του καπιταλισμού κυριαρχούν οι διαδικασίες απόσπασης σχετικής υπεραξίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι διαδικασίες απόσπασης απόλυτης υπεραξίας παύουν να υφίστανται. Απλά μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα. Στο πρώτο στάδιο του ελεύθερου ανταγωνισμού το ειδικό βάρος της απόλυτης υπεραξίας μέσα στο συνολικό σύστημα απόσπασης υπεραξίας επιδιωκόταν να παραμείνει και παρέμενε ιδιαίτερα υψηλό. Η σχέση ανάμεσα στη σχετική και απόλυτη υπεραξία επέβαλλε ορισμένες μορφές τους που μπήκαν σε κρίση.

Στο μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού οι διαδικασίες σχετικής υπεραξίας αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Στη δε δεύτερη φάση του, τη μεταπολεμική κρατικομονοπωλιακή περίοδο, η ισορροπία της σχέσης απόλυτης-σχετικής υπεραξίας κλίνει ακόμη περισσότερο προς την πλευρά της δεύτερης, καθώς η ήττα του φασισμού και η άνοδος του εργατικού κινήματος περιόρισαν δραστικά τις δυνατότητες απόσπασης απόλυτης υπεραξίας.

Σήμερα, για πρώτη φορά μετά από πολύ καιρό - τόσο σαν επιβοηθητικό στοιχείο στην επίλυση της κρίσης όσο και σαν συστατικό στοιχείο του νέου σταδίου - το κεφάλαιο δεν επιδιώκει μόνο την αυξημένη ιδιοποίηση σχετικής και απόλυτης υπεραξίας. Ταυτόχρονα δοκιμάζει να αλλάξει τη μεταξύ τους ισορροπία, ν' αλλάξει τη μορφή τους. Αυτό δε σημαίνει ότι οι διαδικασίες απόλυτης υπεραξίας θα ηγεμονεύσουν έναντι αυτών της σχετικής υπεραξίας, επιστρέφοντας στα πρώιμα καπιταλιστικά χαρακτηριστικά, αλλά ότι **οι προηγούμενες αναλογίες της σχέσης τους αλλάζουν, αλλάζουν και οι μορφές τους, αλλάζει συνολικά ο τρόπος απόσπασης υπεραξίας.** Αυτή η «επιστροφή» με νέους τρόπους στον αυξημένο σχετικά ρόλο της απόλυτης υπεραξίας πάνω στη βάση της υπερανάπτυξης και μακροπρόθεσμα της κρίσης της σχετικής υπεραξίας αποτελεί βασικό δείγμα των αντιδραστικών και οπισθοδρομικών χαρακτηριστικών του νέου σταδίου του καπιταλισμού.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Για την θέση και τη συμπεριφορά της εργατικής τάξης αναπτύχθηκαν αναλυτικά στο Σχέδιο Θέσεων και την Εισήγηση της πρόσφατης Εργατικής Συνδιάσκεψης του NAP (Ιούλιος 1996). Εδώ δε θα επαναλάβουμε αυτές τις εκτιμήσεις, που διατηρούν στο ακέραιο την ισχύ τους και αποτελούν βασικό υλικό και για την παρούσα συζήτηση.

Σε τούτο το κείμενο θα επικεντρώσουμε κυρίως στις **αναδιαρθρώσεις που εξελίσσονται στο εργασιακό καθεστώς, τη διαδικασία παραγωγής, τους τρόπους απόσπασης υπεραξίας**. Αυτή η επιλογή δεν υπαγορεύεται από συγκυριακούς λόγους, αλλά από βαθύτερους πολιτικούς λόγους. Σχετίζεται, πρώτα απ' όλα, με το καθοριστικό (όπως προαναφέραμε) κριτήριο για την περιοδολόγηση του καπιταλισμού και την ανάλυση της κάθε φάσης του. Συνδέεται με την εκτίμησή μας ότι **το «κρυμμένο μυστικό» των αλλαγών που σηματοδοτούν το πέρασμα στον ολοκληρωτικό καπιταλισμό βρίσκεται στις νέες μορφές εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης, στις νέες μορφές ιδιοποίησης της υπεραξίας**.

Η επιλογή μας αυτή σχετίζεται, ταυτόχρονα, και με το γεγονός ότι από τις αρχές της δεκαετίας του '90 οι αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς τίθενται πιο επιτακτικά στο προσκήνιο από τις δυνάμεις του κεφαλαίου, ότι η δεκαετία του '90 χαρακτηρίζεται ως «δεκαετία βαθιών τομών στη διαχείριση των ανθρωπίνων πόρων». Η εξέλιξη αυτή -στην οποία οφείλουν τη διαμόρφωσή τους η γνωστή πλέον «Λευκή Βίβλος», τα πρόσφατα μέτρα Σημίτη, ο ν. 2434 για την ανεργία, οι αλλαγές στην παιδεία και την κατάρτιση, οι εξελίξεις στην ασφάλιση κ.λπ.- οφείλεται σε τρεις παράγοντες: **Πρώτον**, στο γεγονός ότι οι δυνατότητες κερδοφορίας που δημιούργησε το τεχνολογικό άλμα της προηγούμενης περιόδου δεν αξιοποιούνται στο έπακρο με το υπάρχον περιεχόμενο και την οργάνωση της εργασίας, με τον υπάρχοντα τρόπο «κατανάλωσης» της εργατικής δύναμης. Το γεγονός αυτό -σε συνδυασμό με το υψηλότατο κόστος του σύγχρονου εξοπλισμού, τις αντιφάσεις και δυσκολίες που ταυτόχρονα προκαλεί στην καπιταλιστική κερδοφορία, τα όρια που θέτει στις δυνατότητες απόσπασης σχετικής υπεραξίας- «πιέζει» το κεφάλαιο για νέες «κοινωνικές καινοτομίες» στο πεδίο των σχέσεων εργασίας. **Δεύτερον**, στο γεγονός ότι οι επιζητούμενες από την αστική τάξη νέες ριζικές τομές στο επίπεδο της επιστήμης και των παραγωγικών δυνάμεων φαίνεται να καθυστερούν ή να μην έχουν για την ώρα την καθολική επίδραση της πληροφορικής (παρά την αναμφισβήτητη εντυπωσιακή επίδραση της βιοτεχνολογίας, των πολυμέσων, των τηλεπικοινωνιών, της σύμπλεξης πληροφορικής με βιοτεχνολογία και τηλεπικοινωνίες κ.λπ.). Αναγορεύεται, έτσι, σε σημαντικότατο ζήτημα η εντατικότερη αξιοποίηση της υπάρχουσας επιστημονικής και τεχνολογικής υποδομής μέσα, κυρίως, από την εντατικότερη εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού. Ο **τρίτος παράγοντας** σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, ο οποίος οδηγείται σε νέους παροξυσμούς ειδικά μετά και την κατάρρευση των ανατολικών χωρών. Πιο συγκεκριμένα, η αναβάθμιση της σημασίας και άλλων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων (π.χ. σχεδιασμός, ποιότητα, ταχύτητα παράδοσης, κάλυψη διαφοροποιημένων αγορών, διαρκής καινοτομία (εκτός από το χαμηλό κόστος και το μεγάλο όγκο των παραγομένων προϊόντων), **οδηγεί σε μια αναβάθμιση του ρόλου του εργαζόμενου ανθρώπου**.

Ας δούμε όμως πιο αναλυτικά αυτές τις αλλαγές:

Η ανάπτυξη και η κρίση της σχετικής υπεραξίας

Ο Μαρξ έχει ήδη αποδείξει, από την πρώτη φάση της μεγάλης βιομηχανίας, ότι όσο αναπτύσσεται η παραγωγικότητα της εργασίας ο ρυθμός αύξησης της σχετικής υπεραξίας έχει μακροπρόθεσμα την τάση να μειώνεται.

Η αιτία γι' αυτό βρίσκεται, σε τελευταία ανάλυση, στη **βασική τάση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής να μειώνει την ποσότητα της ζωντανής εργασίας σε σχέση με το κεφάλαιο που**

αυτή βάζει σε κίνηση. Η παραγωγικότητα της εργασίας προϋποθέτει και συνεπάγεται μια αυξανόμενη ποσότητα (και σ' ένα βαθμό αυξανόμενη αξία) παραγωγικών μέσων και υλικών, δηλαδή σταθερού κεφαλαίου σε σχέση με την ποσότητα της εργασίας που «αξιοποιούν» αυτά τα παραγωγικά μέσα. Επόμενα, το τμήμα της υπεραξίας που προστίθεται στο συσσωρευμένο ήδη σταθερό κεφάλαιο και που αντικειμενοποιείται σε νέα μέσα παραγωγής κ.λπ. (μέσα που αποτελούν το βασικό στοιχείο αύξησης της παραγωγικότητας) τείνει να είναι όλο και μεγαλύτερο από το τμήμα της υπεραξίας που επενδύεται σε ζωντανή εργασία και είναι το μόνο που παράγει εκ νέου υπεραξία. Αυτή η τάση αναπτύσσεται και συσσωρεύεται σε μακρόχρονες περιόδους και τελικά οδηγείται σε ποιοτικές καμπές, που σημαίνουν κρίση στη σχέση παραγωγικότητας-υπεραξίας και επιβάλλουν την ανάγκη ριζικών αλλαγών στους τρόπους απόσπασης υπεραξίας και γενικότερα στις εργασιακές σχέσεις.

Γι' αυτό, σύμφωνα με τον Μαρξ, *η αύξηση της παραγωγής σχετικής υπεραξίας έχει ένα ανυπέρβλητο όριο*: Όσο γρηγορότερα αυξάνει η παραγωγικότητα της εργασίας τόσο ο ρυθμός αύξησης, η δυναμική, η προοπτική του ποσοστού της σχετικής υπεραξίας μακροπρόθεσμα γίνεται όλο και μικρότερος από το ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας (με προϋπόθεση ότι ο πραγματικός μισθός δε θα μειώνεται, αλλά θα αυξάνεται, όπως και συμβαίνει στην πραγματικότητα με βάση την άνοδο του ιστορικού ορίου της εργατικής δύναμης). Σε αυτό το ανυπέρβλητο όριο της σχετικής υπεραξίας στηρίζει ο Μαρξ και «το πραγματικό μυστικό της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους».

Η τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους προκύπτει και αυτή κυρίως από την αναπτυσσόμενη σχετική μείωση της συνολικής ποσότητας της ζωντανής εργασίας που κινεί ένα ορισμένο κεφάλαιο, λόγω αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας και του ανταγωνισμού. Αυτή η πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους αντισταθμίζεται κυρίως από την αύξηση του ποσοστού της υπεραξίας (η εκατοστιαία αναλογία της μάζας της υπεραξίας προς το μεταβλητό κεφάλαιο). Ωστόσο, η αυξανόμενη (και μάλιστα με επαναστατικούς ρυθμούς σήμερα) παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνει ποσοστιαία πολύ λιγότερο τη σχετική υπεραξία απ' ό,τι μειώνει τη ζωντανή εργασία η οποία κινεί ένα ορισμένο κεφάλαιο, και γι' αυτό όλο και λιγότερο μπορεί να αντισταθμίζεται η τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους. Αυτή η σχέση -αντίθεση παραγωγικότητας - σχετικής υπεραξίας ήταν φανερή από την εποχή ήδη της μεγάλης βιομηχανίας, αναπτύχθηκε, μπήκε υπό έλεγχο και στη συνέχεια σε νέο κύκλο κρίσης, στο κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό και σήμερα έχει την τάση να κινείται στο ανώτερο επίπεδο ανάπτυξης και όξυνσής της. Γι' αυτό το κεφάλαιο, ιδιαίτερα απ' τα μέσα του προηγούμενου σταδίου, επεδίωξε να βρει τρόπους ενίσχυσης της δυναμικής αύξησης της σχετικής υπεραξίας και ταυτόχρονα αναχαίτισης της δυναμικής (σχετικής) μείωσης της ζωντανής εργασίας που προκαλεί η παραγωγικότητα της εργασίας. Επεδίωξε ακόμα να προωθήσει, με αντίστοιχους τρόπους, την αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου, την εξοικονόμηση του σταθερού κεφαλαίου, το φθίνεμα των μέσων παραγωγής και ειδικά το φθίνεμα της χρησιμοποίησής τους κ.λπ., προκειμένου να μειώσει την αυξανόμενη διαφορά ανάμεσα στο σταθερό κεφάλαιο και τη ζωντανή εργασία που το κινεί. Σ' αυτή την προσπάθεια είχε σημαντικές επιτυχίες, με βάση τις κείνσιανές και τεϊλορικές πρακτικές σταθεροποίησης της παραγωγικότητας και της απασχόλησης, φτηνέματος του σταθερού κεφαλαίου, αξιοποίησης του' καθεστωτικού συνδικαλισμού και προώθησης πολλαπλών μονοπωλιακών και κρατικών παρεμβάσεων που αφορούν τις οικονομίες στη χρήση του σταθερού κεφαλαίου κ.λπ.

Αυτές οι νέες, σε σχέση με την εποχή του Μαρξ, μορφές οργάνωσης της επίδρασης της παραγωγικότητας στο ποσοστό κέρδους διαμόρφωσαν αυξητικές τάσεις στο ποσοστό του κέρδους, για μια ορισμένη περίοδο και μια αντίστοιχη «χρυσή» συγκυρία για τον καπιταλισμό, ιδιαίτερα μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεν μπορούσαν όμως να εξουδετερώσουν μακροπρόθεσμα την πτώση της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας σε σχέση με τη δυναμική της παραγωγικότητας, που από τα τέλη του '60 και στη συνέχεια ακόμα πιο ριζικά πήρε νέες ποιοτικές διαστάσεις. **Έκφραση αυτής της αντίφασης αποτελεί τελικά η κρίση των κρατικομονοπωλιακών και διεθνών κρατικομονοπωλιακών ρυθμίσεων που οξύνθηκε απ' τα τέλη της δεκαετίας του '60**

και σήμανε την ανάγκη υπέρβασης του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, το άνοιγμα σ' ένα νέο στάδιο γενικότερης αναδιάρθρωσής του.

Το νέο στάδιο του καπιταλισμού σημαίνει πρώτα απ' όλα μια ποιοτική τομή στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και μια απογείωση στη βάση της σχετικής υπεραξίας και μακροπρόθεσμα μια ποιοτική τομή στην ελάττωση των ορίων και των ρυθμών αύξησης της σχετικής υπεραξίας σε σχέση με την παραγωγικότητα της εργασίας. Έχουμε μπει, λοιπόν, στην αρχή ενός νέου σταδίου του καπιταλισμού όπου η τάση μείωσης της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας σε σχέση με την αύξηση της παραγωγικότητας και τη σχετική μείωση της ζωντανής εργασίας τείνει να περάσει σ' ένα νέο επίπεδο που σημαίνει μακροπρόθεσμα γενικότερη κρίση στο σύστημα άντλησης υπεραξίας και ευρύτερα στο σύστημα εκμετάλλευσης της εργασίας.

Παρά τη συνεχιζόμενη απόλυτη επέκταση του συστήματος της μισθωτής δουλείας και την απόλυτη αύξηση της εργατικής τάξης, το κεφάλαιο περισσότερο από κάθε άλλη φορά, έχει την τάση να μειώνει σχετικά τη ζωντανή εργασία, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι μπορεί να αυξάνει την εκμετάλλευσή της. Αυτό είναι και «το μυστικό» της επανάκαμψης και επανισχυροποίησης των τάσεων πτώσης του ποσοστού κέρδους και της χωρίς προηγούμενο σύγκρουσης της παραγωγικότητας της εργασίας με την καπιταλιστική κοινωνική μορφή της που σημάδεψαν την κρίση του παλιού και το πέρασμα στο στάδιο του ολοκληρωτικού καπιταλισμού. Ποτέ στα προηγούμενα στάδια η αναγκαία για το κεφάλαιο ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της εργασίας δεν είχε επιδιωχθεί με τόσο έξαλλο τρόπο και ταυτόχρονα ποτέ δεν είχε υποσχεθεί ως μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα μια τόσο πενιχρή και αντιφατική ανταπόδοση: Ένα τέτοιο επίπεδο όλο και μικρότερης αύξησης του ποσοστού της σχετικής υπεραξίας και γενικότερα της υπεραξίας.

Οι απόπειρες υπέρβασης της κρίσης της σχετικής υπεραξίας

Οι αλληπάλληλες αντιδραστικές τομές στις εργασιακές σχέσεις στη σημερινή εποχή δε σημαίνουν τίποτε άλλο, λοιπόν, παρά την όλο και πιο έξαλλη προσπάθεια του κεφαλαίου να βρει νέους τρόπους απόσπασης υπεραξίας, νέους συνδυασμούς σχετικής - απόλυτης υπεραξίας που να αντισταθμίζουν την κρίση στην ανάπτυξη της σχετικής υπεραξίας σε σχέση με την ανάπτυξη της παραγωγικότητας της εργασίας και τη σχετική μείωση της ζωντανής εργασίας. Σε ανάλογες καμπές, η διέξοδος του κεφαλαίου για την αύξηση της υπεραξίας βρισκόταν πάντα στη λυσσαλέα επίθεση κατά των δικαιωμάτων των εργαζομένων, στην ποιοτική συμπίεση των πραγματικών μισθών κάτω από την αξία της εργατικής δύναμης, ως πρωταρχική προϋπόθεση για την αύξηση της πρόσθετης εργασίας και για την προώθηση νέων μορφών εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης.

Η σχετική υπεραξία απαιτεί, η οποία αύξηση του πραγματικού μισθού να κινείται κάτω από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Ταυτόχρονα, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας προϋποθέτει και συνεπάγεται μια ορισμένη αύξηση της αξίας της εργατικής δύναμης (νέες ανάγκες εκπαίδευσης, αποκατάστασης της μεγαλύτερης φθοράς της εργατικής δύναμης, κατοικία, συγκοινωνίες κ.λπ), αύξηση που καθηλώνεται ωστόσο από το κεφάλαιο κάτω από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και κατ' επέκταση κάτω από το μέσο ιστορικό πολιτιστικό επίπεδο των αναγκών που αυτή η παραγωγικότητα δημιουργεί.

Αυτοί οι δύο παράγοντες διαμορφώνουν γενικά τις προϋποθέσεις για μια τάση αύξησης των πραγματικών μισθών (κάτω από την αύξηση της παραγωγικότητας) και για τον καθορισμό του νέου ιστορικού ζωτικού ορίου της αξίας της εργατικής δύναμης κάτω από το μέσο επίπεδο των αναγκών που η παραγωγικότητα αυτή διαμορφώνει. Ωστόσο, στο σημερινό στάδιο, για να αναχαιτιστεί αυτή η τάση πτώσης της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας απαιτείται οι πραγματικοί μισθοί όχι μόνο να αυξάνονται λιγότερο από την παραγωγικότητα (πράγμα που αποτελεί προϋπόθεση γενικά για την όποια αύξηση του ποσοστού της σχετικής υπεραξίας), αλλά επιπλέον να μένουν το λιγότερο αμετάβλητοι και μακροπρόθεσμα να μειώνονται (αυτό επί λέξει έθετε ως στόχο το Μάαστριχτ και η

Λευκή Βίβλος της Ε.Ε.). Μόνο η μείωση των πραγματικών μισθών- όχι μόνο σε σχέση με το αναπτυσσόμενο ιστορικά ζωτικό όριο της αξίας της εργατικής δύναμης αλλά και σε σχέση με το προηγούμενο ιστορικό όριο- εξασφαλίζει την αύξηση του ποσοστού της σχετικής υπεραξίας στον ίδιο και σε ανώτερο βαθμό από την αύξηση της παραγωγικότητας. Αλλά η καθήλωση και η πτώση του πραγματικού μισθού δεν είναι τίποτε άλλο παρά η βασική και η πιο βάρβαρη προϋπόθεση απόσπασης απόλυτης υπεραξίας, γιατί εκτός των άλλων αναγκάζει τον εργάτη να υποκύπτει στην εντατικοποίηση, την άμεση ή έμμεση παράταση της εργάσιμης μέρας, τη δεύτερη δουλειά κ.λπ., προκειμένου να μειώσει τις απώλειες του πραγματικού μισθού. Για να μπορέσει, λοιπόν, να ξεπεραστεί η «κρίση» της σχετικής υπεραξίας, για να μπορέσει δηλαδή να λειτουργήσει δυναμικά, ως προς το ποσοστό κέρδους, η μέσω αύξησης της παραγωγικότητας μείωση της αξίας της εργατικής δύναμης(σχετική υπεραξία), απαιτείται η αύξηση του ποσοστού υπεραξίας, χωρίς κυρίως αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητας (απόλυτη υπεραξία).

Ταυτόχρονα, οι μορφές απόλυτης υπεραξίας έχουν το «πλεονέκτημα» να επιδρούν διπλά ενάντια στην τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους. Από τη μια γιατί τείνουν να μειώνουν (στο βαθμό που αυτό είναι επιτρεπτό από την ταξική πάλη) τους πραγματικούς μισθούς κι από την άλλη γιατί αντιδρούν στην τάση μείωσης της ζωντανής εργασίας, λειτουργώντας υπέρ της σταθερότητας του όγκου της ζωντανής εργασίας. Και αυτό συμβαίνει γιατί με τις μορφές απόλυτης υπεραξίας δεν αναπτύσσεται η συνολική παραγωγικότητα που μειώνει τη ζωντανή εργασία. Αυτό είναι και το «μυστικό» της επιφανειακά αντιφατικής δράσης του κεφαλαίου σήμερα, στο ζήτημα της απασχόλησης και των αμοιβών (παράδειγμα Ολλανδίας). Από τη μια αντικαθιστούν, όλο και περισσότερο τη ζωντανή εργασία με βάση τις νέες δυνατότητες και απαιτήσεις των μέσων παραγωγής και τις ανάγκες του κέρδους, ενώ από την άλλη κόπτονται για ελαστικά συστήματα διατήρησης και αύξησης της απασχόλησης. Εδώ δεν πρόκειται κυρίως για το ότι στη μια τάση εκφράζεται η βασική κίνηση του κεφαλαίου για μείωση της ζωντανής εργασίας και στην άλλη εκφράζεται ο συσχετισμός της ταξικής αντιπαράθεσης και οι σκοπιμότητες για την αποτροπή των κοινωνικών εκρήξεων. Πρόκειται κυρίως για μια διπλή αντικειμενική κίνηση του κεφαλαίου που επιχειρεί να συνδυάσει τη σχετική και την απόλυτη υπεραξία με τέτοιο τρόπο που να αναχαιτίζει την τάση μείωσης της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας, να αυξάνει το ποσοστό υπεραξίας γενικά, να πολλαπλασιάζει το χρόνο της απλήρωτης δουλειάς, να βάζει διπλό φραγμό στην τάση πτώσης του ποσοστού κέρδους. Γι' αυτό πίσω από κάθε μεγαλόπνοο σχέδιο του κεφαλαίου για μείωση της ανεργίας, κρύβεται η στρατηγική της αύξησης της υπεραξίας γενικά, της εκμετάλλευσης της εργασίας με νέες μορφές και στο ανώτατο δυνατό όριο.

Σ' αυτά τα πλαίσια οι αλλαγές γύρω από το χρόνο εργασίας εγγράφονται στην «καρδιά» των σύγχρονων αντιδραστικών ανακατατάξεων.

Μιλάμε, καταρχήν, για μια **σημαντική αύξηση της διάρκειας του εργάσιμου χρόνου**, η οποία σ' ορισμένες περιπτώσεις φτάνει σε πρωτοφανή επίπεδα. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, το 43% των εργαζομένων (48,3% για τους άντρες) δουλεύει περισσότερες από 8 ώρες ημερησίως, το 40% έχει δεύτερη απασχόληση, ενώ ο μέσος χρόνος εργασίας των μισθωτών είναι 44 ώρες και 35 λεπτά την εβδομάδα.

Εκτός, όμως, από την τυπική, υπάρχει και η **άτυπη παράταση του εργάσιμου χρόνου**. Είναι αυτή που οφείλεται στα ελαστικά ωράρια, εκείνη που αξιοποιεί τα νέα τεχνολογικά μέσα (π.χ. κινητό τηλέφωνο, υπολογιστής) για να «δεσμεύσει» τον εργαζόμενο και τις «ελεύθερες» ώρες του, αυτή που αφορά μια σειρά εργασίες που απαιτούν πνευματική εγρήγορση-κινητοποίηση (για τα προβλήματα της εργασίας) και πέραν των συμβατικών ωρών εργασίας κ.λπ.

Πολύ σημαντικές είναι και οι αλλαγές στη δομή και την οργάνωση του εργάσιμου χρόνου, οι οποίες καταργούν κάθε έννοια κανονικότητας και οδηγούν σε μια πλήρη ελαστικοποίηση και ευκαμψία - με κριτήριο, εννοείται, τις ανάγκες της καπιταλιστικής επιχείρησης, της κεφαλαιοκρατικής

ανταγωνιστικότητας και κερδοφορίας.

Μια τρίτη διάσταση αφορά την αύξηση των ρυθμών, της ταχύτητας, της έντασης της εργασίας και ευρύτερα των κοινωνικοοικονομικών διαδικασιών στις κοινωνίες της αγοράς. Το διαπιστώνουμε αυτό είτε μιλάμε για τους ρυθμούς εργασίας και τα just-in time συστήματα παράδοσης, είτε για την αξία των διαρκών καινοτομιών και τη μείωση της απόστασης ανάμεσα στην Ερευνητική επινόηση και τη βιομηχανική εφαρμογή (ή ανάμεσα στη βασική και την εφαρμοσμένη έρευνα), είτε για την ελάττωση του χρόνου περιστροφής του κεφαλαίου και του χρόνου ζωής των κάθε λογής προϊόντων, είτε για την ταχύτητα στην πληροφόρηση ή στην κατάκτηση νέων αγορών, είτε για την ταχύτητα συσσώρευσης νέων επιστημονικών γνώσεων και απαξίωσης ειδικεύσεων ή επαγγελματικών δεξιοτήτων.

Τέλος, έστω και ως απλή αναφορά, χρειάζεται να υπογραμμιστεί ότι και **ο λεγόμενος ελεύθερος χρόνος δεν είναι μόνο πιο περιορισμένος, αλλά και πιο ανελεύθερος, περισσότερο ελεγχόμενος από τους ποικίλους και ασύγκριτα πιο ισχυρούς από ποτέ άλλοτε κυρίαρχους μηχανισμούς** πολιτισμικής χειραγώγησης. Είναι και αυτός χρόνος κοινωνικής, πολιτισμικής, βιολογικής κ.λπ. αναπαραγωγής, που δομείται και «γεμίζει» με τρόπο που θα εξυπηρετεί στην ουσία τον εργάσιμο, θα «γαλουχεί» τους εργαζόμενους στα ιδανικά, τα πρότυπα και τις αξίες της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Νέοι συνδυασμοί απόσπασης υπεραξίας

Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός συνεπώς, μετατρέπει «το σφετερισμό του κεφαλαίου σε βάρος της αναγκαίας εργασίας» και τα «αίσχη που κάποτε εμφανίζονταν ως εξαίρεση» σε μόνιμη, αναπτυσσόμενη σε ανώτερο επίπεδο τάση και σε νέα αναβαθμισμένη βάση για την αύξηση του ποσοστού της υπεραξίας, για το ξεπέρασμα της μακροπρόθεσμης τάσης κρίσης της σχετικής υπεραξίας. Πάνω στο σημερινό, ανώτερο από κάθε άλλη φορά, επίπεδο άντλησης σχετικής υπεραξίας, η όλο και πιο σύνθετη και εντατική προώθηση νέων σύγχρονων μορφών απόλυτης υπεραξίας έχει την τάση να συνδυάζεται αναγκαστικά, όπως ειπώθηκε, με την πιο βάρβαρη συμπίεση των μισθών, της τιμής της εργατικής δύναμης.

Ταυτόχρονα αναπτύσσονται, σε ανώτερο επίπεδο, η λεγόμενη ευέλικτη εργασία, η ανασύνθεση της εργασίας και των μορφών οργάνωσης της παραγωγής, η εντατικοποίηση της εργασίας στα πλαίσια του ίδιου επιπέδου παραγωγικότητας, οι υπερωρίες, τα νέα συστήματα βάρδιας, η δεύτερη και τρίτη δουλειά, η υπερεκμετάλλευση της σύνθετης εργασίας, η επέκταση της μισθωτής εργασίας μέσω μερικής απασχόλησης και μείωσης των μισθών, τα ευέλικτα ωράρια, η εκτατική ανάπτυξη της μισθωτής εκμετάλλευσης, η μαύρη εργασία και η άθλια εργασία, ο νέος εκβαρβαρισμός της γυναικείας και παιδικής εργασίας, η χρησιμοποίηση του σχετικού υπερπληθυσμού για διατήρηση μη αποδοτικών τομέων, τα πριμ παραγωγικότητας, οι αυθαίρετες παρατάσεις του εργάσιμου χρόνου, ο εντατικός ποιοτικός έλεγχος του χρόνου των εργαζομένων, εντός και εκτός δουλειάς, οι κύκλοι ποιότητας, η δουλειά στο σπίτι κ.λπ. Όλα αυτά αποτελούν τις νέες ανώτερες μορφές συνδυασμού της σχετικής υπεραξίας με νέες (αυξανόμενου ειδικού βάρους) μεθόδους απόλυτης υπεραξίας, που επιβάλλονται από τη σημερινή έξαλλα αναπτυσσόμενη παραγωγικότητα, την ανώτερη από κάθε άλλη φορά βάση αλλά και τη χαμηλότερη από κάθε άλλη φορά δυναμική της σχετικής υπεραξίας.

Η ευέλικτη εργασία

Έτσι, ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός επιβάλλει στα άμεσα πεδία της παραγωγής και της αναπαραγωγής **ένα νέο εργασιακό χωρόχρονο**, που εξελίσσεται σε ανώτερη και διαρκώς πιο αντιφατική μορφή, κάτω από τον ανελέητο ρυθμό του ηλεκτρονικού προγράμματος της σύγχρονης διευθύνουσας μηχανής.

Η έκρηξη των νέων τεχνολογιών και οι ριζικές αλλαγές στη σύνθεση και τη μόρφωση της εργατικής τάξης (που αποτελούν αιτία και αποτέλεσμα της κρίσης των μεθόδων του κρατικομονοπωλιακού σταδίου και ταυτόχρονα αποτέλεσμα και πεδίο αντιπαράθεσης της ταξικής πάλης) φέρνουν στο προσκήνιο μια νέα εκστρατεία του κεφαλαίου για το μετασχηματισμό της «ικανότητας της εργασίας», για την ποιοτική ανασύνθεση των εργασιακών σχέσεων. Η λεγόμενη ευέλικτη ή ελαστική εργασία στη γραμμή παραγωγής και στην ειδίκευση, στην «αγορά εργασίας», στο χρόνο εργασίας, στις αμοιβές και στην κατανάλωση κ.λπ. αποτελεί τον κυρίαρχο τύπο, την ατμομηχανή αυτών των αλλαγών στην οργάνωση της εργασιακής διαδικασίας. Το βαθύτερο μυστικό της δε βρίσκεται στις ανάγκες της τεχνικής και του αυτοματισμού ή στην ασυδοσία και την ισχύ του κεφαλαίου, αλλά στο νέο, **ανώτερο συνδυασμό σχετικής-απόλυτης υπεραξίας**.

Η ελαστική εργασία έχει λοιπόν διπλή φύση. Αυξάνει τη δυναμική της σχετικής αλλά και την απόλυτη υπεραξία. Εκφράζει το συνδυασμένο και ευέλικτο γενικό χαρακτήρα του τρόπου απόσπασης απλήρωτης δουλειάς από τους άμεσους παραγωγούς. Εκφράζει τελικά την ευελιξία του κεφαλαίου για την αντιμετώπιση όλων των παραγόντων που ρίχνουν το ποσοστό του κέρδους του:

1. Μειώνει τον αναγκαίο χρόνο εργασίας σε συνδυασμό με τα νέα μέσα παραγωγής και αυξάνει το ποσοστό της σχετικής υπεραξίας (πράγμα που ανεβάζει το ποσοστό κέρδους).

2. Έχει την τάση να μειώνει τον πραγματικό μισθό, πράγμα που ενισχύει τη δυναμική αύξησης της σχετικής υπεραξίας και αυξάνει την απόλυτη υπεραξία.

3. Αυξάνει την παραγωγικότητα του κεφαλαίου, αυξάνει δηλαδή το βαθμό οικονομίας στην παραγωγή και στη χρήση του σταθερού κεφαλαίου (πράγμα που ανεβάζει το ποσοστό του κέρδους).

4. Μπορεί να αναχαιτίζει την τάση μείωσης της ζωντανής εργασίας σε σχέση με το συνολικό κεφάλαιο που αυτή κινεί (πράγμα που επίσης ανεβάζει το ποσοστό του κέρδους).

5. Η ευέλικτη εργασία έχει ενισχυμένη τη δυνατότητα να κρύβει την ουσία της, ως νέος και πιο βάρβαρος συνδυασμός απόσπασης απλήρωτης δουλειάς από τους παραγωγούς και να εμφανίζεται ως αναγκαιότητα που επιβάλλεται από την παραγωγικότητα, την παγκοσμιοποίηση, την ανταγωνιστικότητα, τη νέα τεχνολογία και πάνω απ' όλα από την καταπολέμηση της ανεργίας.

Η ελαστικοποίηση αφορά, καταρχήν, το μηχανολογικό εξοπλισμό και τα μέσα εργασίας, τα οποία πλέον διαθέτουν προσαρμοστικότητα, ποικιλία κατασκευαστικών δυνατοτήτων, ικανότητα προγραμματισμού και ανταπόκρισης σ' έναν πλούτο εργασιών. Πρόκειται, δηλαδή, για νεκρή εργασία η οποία αποκτά ορισμένα χαρακτηριστικά της ζωντανής.

Η ελαστικοποίηση αφορά, επίσης, τον τρόπο κατανάλωσης-αξιοποίησης και εργατικής δύναμης και τη σχέση ζωντανής-νεκρής εργασίας, έτσι ώστε η άνοδος στην παραγωγικότητα της εργασίας να είναι αισθητά ανώτερη απ' αυτή στην τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου. Αποτέλεσμα αυτής της τάσης -εκτός των άλλων- είναι και η ελαστικοποίηση του χρόνου απασχόλησης.

Η ελαστικοποίηση επεκτείνεται, ταυτόχρονα, στη δομή της καπιταλιστικής επιχείρησης και στην οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας, οδηγώντας στην επανεξέταση και συχνά στην αναμόρφωση, εμπλουτισμό, ανάπτυξη ή άλλοτε και στην υπέρβαση του φορντικού μοντέλου. Στην «καρδιά» αυτής της διαδικασίας βρίσκεται η προσπάθεια της εργοδοσίας να αξιοποιήσει καλύτερα το νέο εξοπλισμό, να ανταποκριθεί αποτελεσματικότερα στις νέες συνθήκες του κεφαλαιοκρατικού ανταγωνισμού, να απαντήσει στη διαρκή μεταβλητότητα της σύγχρονης οικονομίας, να ελαχιστοποιήσει τους επιχειρηματικούς κινδύνους, να αυξήσει την καινοτομικότητά της, να κάνει αντικείμενο εκμετάλλευσης το δημιουργικό πνεύμα των εργαζομένων.

Σ' αυτά τα πλαίσια εγγράφονται: Η αντικατάσταση του παραδοσιακού κάθετου καταμερισμού εργασίας και της αυστηρά ιεραρχικής διοικητικής δομής με μεγαλύτερη «οργανωτική ποικιλία και ελαστικότητα», με έναν πιο οριζόντιο καταμερισμό, με την αποκέντρωση αρκετών δραστηριοτήτων και την εξασφάλιση σχετικής πάντα- αυτοτέλειας σε πολλά τμήματα, με τη μείωση των επιπέδων διοικητικής ιεραρχίας και του αριθμού των ενδιάμεσων στελεχών. Η προσπάθεια συνολικοποίησης της παραγωγικής διαδικασίας, είτε μέσω ενός λεπτού στρώματος «πολυλειτουργικών» εργαζομένων, είτε μέσω των «κύκλων ποιότητας», οι οποίοι δεν αφορούν μόνο το ανώτερο διοικητικό προσωπικό, αλλά και «πιο χαμηλά» εργατικά τμήματα. Η διασπορά όσο το δυνατόν περισσότερων δραστηριοτήτων σε υπεργολαβικές επιχειρήσεις που περιβάλλουν τη βασική σαν «στεφάνη», σε διάφορες μορφές στρατηγικών συμμαχιών με άλλες εταιρίες ή σε εργαζομένους οι οποίοι δεν είναι αναγκαίο να είναι φυσικά παρόντες στις εγκαταστάσεις της επιχείρησης (κλασικό φασόν ή σύγχρονο, ηλεκτρονικό-τηλεεργασία). Η εξατομίκευση, ο κατακερματισμός, η πολυδιάσπαση των όρων εργασίας, των σχέσεων εργάτη-εργοδότη, των συμβάσεων εργασίας, τους ύψους και του τρόπου παροχής της αμοιβής.

Η ελαστικοποίηση, τέλος, αφορά τη σταθερότητα της παραγωγικής-εργασιακής ένταξης. Ένα πλήθος ρυθμίσεων (μερική απασχόληση, ευέλικτη συνταξιοδότηση, συμβάσεις έργου ή ορισμένου χρόνου, απελευθέρωση απολύσεων, άρση μονιμότητας στο δημόσιο, μισθωτές υπηρεσίες με δελτίο παροχής υπηρεσιών, κατανομή του χρόνου εργασίας, εποχιακή απασχόληση κ.λπ.) έχουν ως αποτέλεσμα την κατάργηση των τειχών ανάμεσα στην ανεργία και την εργασία, τη γενίκευση της ανασφάλειας και της εργασιακής ρευστότητας. Αυτή η ζώνη της εργασιακής περιπλάνησης τείνει να περιλάβει την πλειοψηφία των εργαζομένων, τόσο των ανειδίκευτων, όσο και αυτών με υψηλότερη μόρφωση. Τείνει, επίσης, να καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος της εργασιακής ζωής και όχι μια μικρή περίοδό της (μετά το σχολείο, το πτυχίο, το στρατό κ.λπ.).

Οι εργατικές αποδοχές στη λαιμητόμο

Η σφαίρα της διανομής του κοινωνικού προϊόντος (με τη μορφή του εισοδήματος) καθορίζεται μεν, αρχικά, από τη σφαίρα της παραγωγής αλλά ταυτόχρονα έχει μια σχετική αυτονομία: ακριβώς το κοινωνικό προϊόν διανέμεται με τη διαμεσολάβηση εισοδηματικών μεριδίων. Τα τελευταία διανέμονται κυρίως σε χρηματική μορφή, επομένως η μορφή του γενικού ισοδυνάμου παίζει ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους και επενεργεί πάνω στα δεδομένα της παραγωγής.

Στη σφαίρα της διανομής δύο διαιρέσεις έχουν καθοριστική σημασία: **Η διαίρεση μεταξύ μισθών και υπεραξίας και η διαίρεση της υπεραξίας στα τρία βασικά συστατικά στοιχεία της κέρδη (μερίδιο του παραγωγικού-βιομηχανικού κεφαλαίου), επιτόκιο (μερίδιο του χρηματιστικού κεφαλαίου), γαιοπρόσοδος (μερίδιο του γαιοκτητικού κεφαλαίου).**

Το μερίδιο των μισθών εξαρτάται από την αξία της εργασιακής δύναμης. Η αξία αυτή (που η χρηματική τιμή της είναι ο μισθός) εξαρτάται από δύο βασικά όρια: Ένα φυσικό όριο (που εκφράζει τις ελάχιστες φυσικές ανάγκες αναπαραγωγής ενός εργαζόμενου ατόμου) και ένα κοινωνικό όριο (που απηχεί το τι είναι κοινωνικά αποδεκτό ως το ελάχιστο ανεκτό όριο διαβίωσης μέσα σε μια κοινωνία, και το οποίο σχετίζεται με τη εξέλιξη της ταξικής πάλης). Βέβαια, και **το φυσικό όριο επηρεάζεται από τα κοινωνικά δεδομένα** - πχ. αλλαγές των διατροφικών συνθηκών αλλά και των ελαχίστων φυσικών αναγκών επιβίωσης από μια ιστορική περίοδο σε άλλη και από ένα κοινωνικό σύστημα σε άλλο. Όμως αυτή η επίδραση είναι πολύ πιο μακροπρόθεσμη και αργή.

Συνεπώς, η αξία της εργασιακής δύναμης καθορίζεται καταρχήν στη σφαίρα της παραγωγής με δύο διαπλεκόμενες διαδικασίες. Πρώτον, για πόση ώρα και πόσο εντατικά εργάζεται ο εργάτης και συνεπώς τι φθορές έχει οι οποίες πρέπει να καλυφθούν, γιατί αλλιώς δε θα μπορεί να συνεχίσει να εργάζεται. Δεύτερον, πόσος χρόνος εργασίας χρειάζεται (δηλαδή ποια είναι η παραγωγικότητα της εργασίας) για να παραχθούν τα εμπορεύματα που καταναλώνει ο εργάτης για να αναπαραχθεί. Οι δύο

αυτές διαδικασίες καθορίζουν και το ποσοστό εκμετάλλευσης της εργασίας (το ποσοστό υπεραξίας κατά το Μαρξ). Η διανομή του κοινωνικού προϊόντος μεταξύ αξίας της εργασιακής δύναμης και υπεραξίας γίνεται, καταρχήν, βάσει των παραπάνω δεδομένων της παραγωγής. Στη συνέχεια το μερίδιο της υπεραξίας διανέμεται μεταξύ των καπιταλιστών με βάση το μετασχηματισμό των αξιών σε τιμές παραγωγής - μέσω της διαμόρφωσης του μέσου γενικού ποσοστού κέρδους και εν τέλει σε τιμές αγοράς (εγχρήματες τιμές).

Όμως, η αξία της εργασιακής δύναμης αντιπροσωπεύεται από το «καλάθι» εμπορευμάτων που καταναλώνει μια εργατική οικογένεια για να επιβιώσει. Η αξία αυτού του «καλαθιού» εμπορευμάτων αντιπροσωπεύεται σε εγχρήματα μορφή από το μισθό. Αυτή η έκφραση των όρων χρόνου εργασίας (αξιών) σε χρηματικούς όρους - τόσο όσον αφορά την ανταλλακτική αξία του μισθού όσο και την αξία του «καλαθιού» μισθιακών αγαθών διαφοροποιεί την τελική χρηματική αποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης. Επίσης, η διαμεσολάβηση του χρήματος διαφοροποιεί τη διανομή μεταξύ κερδών, τόκου και γαιοπροσόδου.

Τέλος, στον άμεσο μισθό - από μια περίοδο του καπιταλισμού και μετά - προστίθεται και ο «έμμεσος» μισθός (ασφάλιση, πρόνοια κλπ.), ο οποίος αποτελεί μια κάλυψη μέρους της αξίας της εργασιακής δύναμης που - ενώ είναι αναγκαία - δεν την επωμίζεται ο συγκεκριμένος εργοδότης, αλλά την καταβάλλει το κράτος.

Συνεπώς, σε κάθε στάδιο του καπιταλισμού οι συγκεκριμένοι μηχανισμοί διαμόρφωσης της αξίας της εργασιακής δύναμης (του φυσικού και του κοινωνικού ορίου, αλλά και της μεταξύ τους ισορροπίας) καθώς και η χρηματική τους έκφραση μετασχηματίζονται. Επιπλέον, μετασχηματίζονται ανάλογα και οι μηχανισμοί διανομής της υπεραξίας στα βασικά τμήματά της.

Σήμερα, λοιπόν, μιλάμε για μια δραματική συρρίκνωση των εργατικών αποδοχών, τόσο των άμεσων όσο και του λεγόμενου «έμμεσου» μισθού, η οποία ανάμεσα στα άλλα, προκύπτει από:

α) Τη δραστική συμπίεση των εργατικών αμοιβών στο όνομα της ανταγωνιστικότητας, της κατάργησης του κατωτάτου ορίου αποδοχών, της μείωσης των ελλειμμάτων, των επενδύσεων, της διατήρησης εν ζωή των επιχειρήσεων κ.λπ. β) Την αλλαγή στον τρόπο καταβολής του μισθού και στα συστήματα μισθοδοσίας. Εδώ ενισχύεται το μεταβλητό, το συνδεδεμένο με την παραγωγικότητα, αποδοτικότητα, ανταγωνιστικότητα (καπιταλιστικά μετρούμενες, εννοείται) τμήμα του σε βάρος του σταθερού και ανεξάρτητα απ' αυτές καταβαλλόμενου (μισθός-παραγωγικότητα, πριμ κ.λπ.). γ) Από την επίθεση και στον «έμμεσο» μισθό με τη μείωση των «κοινωνικών» δαπανών, την αύξηση των τιμολογίων των ΔΕΚΟ, τις αλλαγές στην ασφάλιση, την τεράστια αύξηση των φορολογικών βαρών κ.λπ. Μάλιστα, από τις αρχές της δεκαετίας του '90 η κύρια προσπάθεια των κυρίαρχων κύκλων του συστήματος για τη μείωση του εργατικού κόστους στρέφεται κύρια σ' αυτό το πεδίο (π.χ. Λευκή Βίβλος).

Το τέλος του κράτους πρόνοιας

Μια άλλη πλευρά των αλλαγών αφορά το ασφαλιστικό σύστημα και ευρύτερα το λεγόμενο «κράτος πρόνοιας», το οποίο από αντιμετωπίζεται πλέον σαν βαρίδι στην προσπάθεια να μειωθεί το κόστος εργασίας, να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, να εκπληρωθούν τα κριτήρια της ευρωπαϊκής σύγκλισης και της ONE κ.λπ. Και εδώ οι αντιδραστικές τομές που προωθούνται έχουν κυρίως ποιοτικό χαρακτήρα. Δεν αφορούν απλώς κάποιες περιφερειακές - έστω σημαντικές - πλευρές των ασφαλιστικών συστημάτων (ύψος εισφορών και παροχών, όρια συνταξιοδότησης κ.λπ.). Αφορούν κυρίως ριζικές αλλαγές στη δομή και τη φιλοσοφία τους.

Οι κυριότερες αλλαγές είναι:

- Η **μετάβαση από ένα καθεστώς που θεωρούσε την ασφάλιση - υγεία** (άρα και το κόστος για την εξασφάλιση τους) **υποχρέωση της κοινωνίας προς τον εργαζόμενο, σ' ένα καθεστώς που τα θεωρεί υποχρέωση του εργαζόμενου προς τον εαυτό του.** Μια υποχρέωση που θα καλύπτεται είτε από τα δημόσια ταμεία - νοσοκομεία (που ωστόσο θα λειτουργούν ιδιωτικοοικονομικά - ανταποδοτικά) ή από τον ιδιωτικό τομέα. Στα πλαίσια αυτά η οικονομική συνεισφορά του κράτους θα είναι συμβολική, επικουρική, θα έχει το χαρακτήρα ενός ελάχιστου εγγυημένου βοηθήματος - το κύριο βάρος θα πέφτει στους ίδιους τους «απασχολήσιμους» εργαζόμενους.

- Η ανοιχτή πλέον - και στις διακηρύξεις - **αντιμετώπιση της «κοινωνικής πολιτικής» όχι ως «κοινωνικής» αλλά ως παραμέτρου της οικονομίας,** η απροκάλυπτη σύνδεση των σκοπών της όχι με τις ανθρώπινες ανάγκες (έστω όπως γινόταν μεταπολεμικά), αλλά με τις απαιτήσεις της καπιταλιστικής παραγωγής, της ανταγωνιστικότητας, της ΟΝΕ, της παροχής κινήτρων. στους εργοδότες για νέες θέσεις απασχόλησης κ.λπ.

- Η **αλλαγή και στους τρόπους παρέμβασης,** με τη μετάβαση από την «παθητική» πολιτική πρόνοιας (που ενισχύει τους άνεργους, συνταξιούχους, ασθενείς κ.λπ.), στην «ενεργητική», που παρέχει κίνητρα για αναζήτηση εργασίας, ενισχύει ή απαλλάσσει τους εργοδότες για «δημιουργία θέσεων εργασίας» κ.λπ.

Η εξέλιξη της χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας

Η ριζική εξέλιξη των μέσων και μεθόδων παραγωγής, της παραγωγικής δύναμης της εργασίας και των συνολικών ταξικών αντιθέσεων, στα πλαίσια της κρίσης του παλιού και της ανάδυσης του νέου σταδίου του καπιταλισμού, **προκαλεί την ποιοτική ανάπτυξη του επιστημονικού χαρακτήρα της καπιταλιστικής παραγωγής και την ολοκληρωτική υπαγωγή της επιστήμης σ' αυτήν.** Αυτή η εξέλιξη ενισχύει την τάση εκμηχανισμού της διανοητικής εργασίας (μέσω της πληροφορικής) και επομένως την τάση μεταφοράς μιας σειράς δραστηριοτήτων ελέγχου, προγραμματισμού, συντονισμού και έρευνας στην εργασία της εκμεταλλευόμενης τάξης. Αντίστοιχα, η ριζική ανάπτυξη του επιστημονικού χαρακτήρα της παραγωγικής διαδικασίας απαιτεί μια ποιοτική μεταβολή στο επίπεδο της ικανότητας εργασίας, εμπλουτίζει και αναπτύσσει τη σύνθετη εργασία, αλλάζει το συσχετισμό ανάμεσα στη διανοητική και τη χειρωνακτική εργασία. Ενισχύει την παρουσία των διανοητικών στοιχείων και στα πλαίσια της χειρωνακτικής εργασίας. Εμφανίζεται η τάση ανάπτυξης του πνευματικού χαρακτήρα της εργασίας και παράλληλα μηχανοποίησης του χαρακτήρα της διανοητικής εργασίας. Και αντίστοιχα αναπτύσσεται η τάση διανοητικής επιστημονικής κατάρτισης των προλεταρίων και προλεταριοποίησης των διανοομένων. Σ' αυτά τα πλαίσια, μπορούμε να καταγράψουμε πιο συγκεκριμένα τις αναδιαρθρώσεις που αφορούν τη χειρωνακτική και διανοητική εργασία.

Το καινούργιο στοιχείο εδώ είναι ότι ο σύγχρονος μηχανολογικός εξοπλισμός, τα μέσα παραγωγής δεν ενσωματώνουν μόνο χειρωνακτικές ικανότητες. Ενσωματώνουν, πλέον, ένα διαρκώς αυξανόμενο εύρος διανοητικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων του εργαζόμενου ανθρώπου. Μάλιστα, η τάση αυτή αφορά τόσο τα τυποποιημένα-μονότονα στοιχεία της διανοητικής εργασίας, όσο και αρκετά δημιουργικά της στοιχεία. Έτσι σήμερα, εκτός από τη σωματική, αντικειμενοποιείται, γίνεται «νεκρή», «εργαλειοποιείται» και, συνεπώς, υποτάσσεται πραγματικά στο κεφάλαιο με επιταχυνόμενους ρυθμούς και η πνευματική εργασία.

Η εξέλιξη αυτή έχει πολλαπλές επιδράσεις: α) Έχουμε σημαντικότερες αλλαγές στη «γεωγραφία των ειδικεύσεων», στο χωρισμό των επαγγελματιών, στη σχέση με τη γνώση και την κατάρτιση, στις έννοιες βασική εκπαίδευση-εξειδίκευση και στη σχέση τους, στους φορείς που τις παρέχουν στον καταμερισμό εργασίας. Αρκετές θέσεις εργασίας που αντιστοιχούσαν σε διανοητικές ή άλλες ικανότητες οι οποίες ενσωματώθηκαν στο νέο εξοπλισμό χάνονται, με αποτέλεσμα την αύξηση της

ανεργίας. Μια σειρά άλλων επαγγελματών χάνουν αρκετά από τα δημιουργικά τους στοιχεία και οδηγούνται στη σφαίρα της αποξενωμένης και κατακερματισμένης τεϊλορικής εργασίας. Η αξία της εργατικής δύναμης μειώνεται κ.λπ. Εδώ επίσης χρειάζεται να υπογραμμίσουμε ότι οι αλλαγές στην ειδίκευση-κατάρτιση δεν πρέπει μονομερώς να αντιμετωπίζονται ως ακραία υπερεξειδίκευση και «ειδίκευση βίδας». Ασφαλώς υπάρχει αυτή η πλευρά. Ταυτόχρονα, όμως, υπάρχουν και οι διεργασίες που ανασυνθέτουν, συνολικοποιούν την εργασιακή διαδικασία και τις εξειδικευμένες επιστημονικές περιοχές, συλλογικά (κύκλοι ποιότητας-ομάδες εργασίας) ή ατομικά («πολυδύναμοι» εργαζόμενοι, με «πολυκλαδικές» δυνατότητες).

β) Βαθαίνει η αλληλεπίδραση ανθρώπου-μηχανής και η υποταγή της ζωντανής εργασίας στη νεκρή (και διαμέσου αυτής στον εργοδότη, ο οποίος καθορίζει τα χαρακτηριστικά και τον τρόπο λειτουργίας της μηχανής). **γ) Ο εργοδοτικός έλεγχος** (που συχνά πραγματοποιείται μέσω του νέου εξοπλισμού) γίνεται ασφυκτικότερος και αποτελεσματικότερος (έστω και αν πολλές φορές είναι πιο αδιαφανής). Το ίδιο και οι μηχανισμοί πειθάρχησης-καταστολής. **δ) Διευρύνεται ο διαχωρισμός χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας**, τόσο απόλυτα όσο και σχετικά. Απόλυτα, καθώς μεγάλα εργατικά και νεολαιίστικα στρώματα ωθούνται στον αναλφαβητισμό και την πνευματική υποβάθμιση κλασικού τύπου. Και σχετικά, καθώς -παρά την αναβάθμιση της σημασίας των διανοητικών στοιχείων της ανθρώπινης εργασίας- αυξάνει η απόσταση της πλειοψηφίας των εργαζομένων από τις σύγχρονες επιστημονικές δυνατότητες πρόκειται για το φαινόμενο του λειτουργικού, τεχνολογικού αναλφαβητισμού.

Ένα άλλο καινούργιο στοιχείο που σχετίζεται μ' αυτή την τάση είναι ότι σήμερα πλέον γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης και απόσπασης υπεραξίας από το κεφάλαιο όχι μόνο οι χειρωνακτικές και οι στοιχειώδεις διανοητικές ικανότητες της εργατικής δύναμης, αλλά και αναβαθμισμένα διανοητικά στοιχεία της, όπως η δημιουργικότητα, η φαντασία, το καινοτόμο πνεύμα κ.λπ. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, δρομολογούνται μια σειρά αλλαγές στη δομή των επιχειρήσεων και στα συστήματα αμοιβών που επιδιώκουν ακριβώς αυτό: να κινητοποιήσουν τούτες τις ικανότητες και να τις θέσουν στην υπηρεσία των σκοπών της εταιρίας, της προσπάθειας για μεγιστοποίηση της ανταγωνιστικότητας και του κέρδους.

Το νέο στάδιο, στάδιο ανάπτυξης και κρίσης του καπιταλισμού

Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός σημαίνει συνεπώς μια ακραία ανάπτυξη και μακροπρόθεσμα κρίση και της σχετικής και της απόλυτης υπεραξίας. Σημαίνει μια ποιοτική μεταβολή (συγκριτικά με το παλιότερο στάδιο) στο ειδικό βάρος της απόλυτης υπεραξίας, μέσα στο συνολικό σύστημα απόσπασης υπεραξίας. Σημαίνει μια ανάπτυξη και κρίση της σύνδεσής τους σ' ένα τέτοιο σημείο που, να περιέχει σε ανώτερη ποιότητα και σε διαφορετική μορφή και τα μέγιστα οφέλη για τον καπιταλισμό και τις αθλιότητες και τα αδιέξοδα και των δύο αυτών αλληλένδετων τρόπων απόσπασης υπεραξίας, αδιέξοδα που είχαν εμφανιστεί σε κατώτερο επίπεδο σ' όλα τα προηγούμενα ιστορικά στάδια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Οι πιο ριζικές καινοτομίες στην παραγωγή και στην εργασία φαίνεται να απαιτούν όλο και μεγαλύτερες δόσεις οπισθοδρόμησης. Η πιο αναπτυγμένη επιστημονικοτεχνική «πρόοδος» φαίνεται να αναζητά όλο και μεγαλύτερη προσφυγή στο παρελθόν.

Γ' αυτό, **ο λεγόμενος νεοσυντηρητισμός, ο σύγχρονος κοινωνικός πόλεμος του κεφαλαίου (με όλα του τα μπλε, πράσινα ή ροζ χρώματα), τα διάφορα Μάαστριχτ, οι πολιτικές «σταθεροποίησης» δεν είναι απλά μια πολιτική επιλογή του κεφαλαίου ή μια πρόσκαιρη αντιδραστική εκστρατεία, λόγω εξαιρετικά δυσμενών συσχετισμών σε βάρος της εργασίας. Αλλά είναι η αντικειμενική τάση της ανάπτυξης και της κρίσης του καπιταλισμού της εποχής μας, είναι ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός, ο καπιταλισμός της ανάπτυξης και της κρίσης της εκμετάλλευσης και της υπεραξίας στα ακραία τους όρια. Αυτό σημαίνει ότι, για να μπορέσει να**

λειτουργήσει δυναμικά ως προς το κέρδος του κεφαλαίου η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και μάλιστα με τη σημερινή εκρηκτική ανάπτυξή της, απαιτεί αντίστοιχα όλο και περισσότερο την αυξανόμενη ηθική και φυσική φθορά της ζωντανής εργασίας, τη συμπίεση των μισθών τελικά κάτω από την αξία της εργατικής δύναμης. Η συμπίεση των μισθών έρχεται επιπλέον σε σύγκρουση με την τάση αύξησης της αξίας της εργατικής δύναμης που, από μια πλευρά, συνεπάγεται και απαιτεί η αυξανόμενη παραγωγικότητα της εργασίας. Ωστόσο, η ανερχόμενη τάση άντλησης απόλυτης υπεραξίας, ως μέθοδος ενίσχυσης του συνολικού ποσοστού υπεραξίας, έχει κι αυτή ορισμένα ανυπέβλητα φυσικά και «ηθικά ιστορικά» όρια. Αυτά τα όρια δεν μπορούν να ξεπεραστούν χωρίς γενικότερους κινδύνους για την αναπαραγωγή του συστήματος, για υπέρμετρη φθορά της παραγωγικής δύναμης της εργασίας και κυρίως χωρίς κινδύνους ανεξέλεγκτων πολιτικών και κοινωνικών εκρήξεων. Αυτό το φυσικό-ιστορικό όριο των νέων μορφών της απόλυτης υπεραξίας, που αναπτύσσεται μέσω της ταξικής πάλης και της αυξανόμενης παραγωγικότητας της εργασίας, διαμορφώνει μαζί με τη μακροπρόθεσμη τάση κρίσης της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας και τις συνθήκες κρίσης των νέων μορφών αύξησης της απόλυτης υπεραξίας και γενικά του νέου συνδυασμού σχετικής-απόλυτης εκμετάλλευσης της εργασίας. Μόνο η ταξική πάλη μπορεί να βάλει φραγμό στις νέες αυτές αντικειμενικές τάσεις του κεφαλαίου και να του επιβάλει νέες μορφές αναδίπλωσης. **Μόνο η ταξική πάλη μπορεί να κρίνει τελικά την εξέλιξη του περιεχομένου και των μορφών αντίθεσης ανάμεσα στην χωρίς προηγούμενο ανάπτυξη της κυριαρχίας του κεφαλαίου πάνω στην εργασία και στις τάσεις κρίσης αυτής της κυριαρχίας.**

Δ. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ

«Η ειδική οικονομική μορφή με την οποία αντλείται απλήρωτη εργασία από τους άμεσους παραγωγούς, καθορίζει τη σχέση κυριαρχίας και υποδούλωσης», έγραφε ο Μαρξ στο «Κεφάλαιο». Και συνέχιζε: «Ταυτόχρονα αναφέεται μαζί της η ειδική πολιτική μορφή της». Το πνεύμα αυτό καθορίζει και τη δική μας ανάλυση για την «κίνηση» της αστικής πολιτικής και ιδεολογίας στο σύγχρονο κόσμο. Μια κίνηση με έντονα - πολύ πιο έντονα απ' ότι στο πεδίο της παραγωγής και της οικονομίας- τα στοιχεία της κρίσης, παρά τις πολύμορφες και «φιλότιμες» προσπάθειες υπέρβασής της.

Αναφερθήκαμε ήδη στο βασικό δεδομένο που χαρακτηρίζει αυτή την κίνηση: Είναι η ασφυκτικότερη υποταγή της αστικής πολιτικής και ιδεολογίας στην καπιταλιστική παραγωγή και οικονομία. Είναι ένας τέτοιος ποιοτικός μετασχηματισμός τους, ο οποίος τις απογυμνώνει από το μύθο της «ουδετερότητας», τους αφαιρεί το φετιχιστικό υπερταξικό - πανκοινωνικό περίβλημα, τις παραπέμπει - αντιστοιχίζει πιο καθαρά και ουσιαστικά στην κεφαλαιοκρατική οικονομική βάση και στην εξέλιξη της αντίθεσης κεφαλαίου - εργασίας (από τη σκοπιά του κεφαλαίου, εννοείται). Είναι μια τέτοια μεταμόρφωσή τους που κάνει πιο εμφανές από ποτέ ότι «η πολιτική είναι συμπυκνωμένη έκφραση της οικονομίας» (Λένιν) και αναδεικνύει όλο και πιο καθοριστικά την παρουσία της οικονομίας στην κίνηση της πολιτικής.

Τα στοιχεία που ωθούν προς μια τέτοια πραγματικότητα είναι πολλά: Η αναγόρευση της ελεύθερης αγοράς και της ανταγωνιστικότητας ως υπέρτατων νόμων για καθετί, η ενεργότερη ανάμιξη του κεφαλαίου στα πολιτικά πράγματα, η λειτουργία των δημόσιων επιχειρήσεων με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, η μεγάλη συρρίκνωση των διαμεσολαβητικών παρεμβάσεων του κράτους και του κυρίαρχου πολιτικού συστήματος, η δραματική υποβάθμιση των «κοινωνικών λειτουργιών» του κράτους, η δικαιολόγηση κάθε μέτρου και η απόρριψη κάθε εργατικής διεκδίκησης στο όνομα των επενδύσεων, της ευρωπαϊκής σύγκλισης, της ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας, και πάνω απ' όλα ο ίδιος ο αντιδραστικός χαρακτήρας της ασκούμενης πολιτικής.

Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος στρατηγείο

Είναι πασιφανές ότι η μορφή παρέμβασης του «συλλογικού κεφαλαιοκράτη», του κράτους, που

χαρακτήρισε το προηγούμενο καπιταλιστικό στάδιο, ιδιαίτερα μετά την κρίση του 1929-33 και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (κεϊνσιανισμός, κρατικομονοπωλιακή συνύφανση, κράτος πρόνοιας, εκτεταμένη οικονομική - επιχειρηματική δραστηριότητα, κοινοβουλευτισμός, πολιτικό και κομματικό σύστημα, συνδικάτα κ.λπ), έχει πλέον ξεπεραστεί. Αλλά και οι πρακτικές του «ελάχιστου κράτους», της «πλήρους απελευθέρωσης των δυνάμεων της αγοράς», «του απεγκλωβισμού από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους», που χαρακτήρισαν ιδεολογικά και πολιτικά την πρώτη φάση του νεοφιλελεύθερου κύματος, φαίνεται να μπαίνουν σε δεύτερο πλάνο.

Ωριμάζει ένα νέο μοντέλο πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής παρέμβασης του κράτους, ένα εκσυγχρονισμένο κι ευέλικτο πλέγμα δραστηριοποίησής του, το οποίο θα δημιουργεί το ευνοϊκότερο δυνατό «περιβάλλον» για το κεφάλαιο, την κερδοφορία και την ανταγωνιστικότητά του. Πρόκειται για ένα κράτος που δε θα είναι απλώς μικρότερο. Κυρίως θα είναι πιο αποτελεσματικό, πιο επιτελικό και πιο ευλύγιστο στο ρόλο του ως οργάνου των συλλογικών συμφερόντων της αστικής τάξης. Πρόκειται για το «κράτος επιτελείο στρατηγείο της ανάπτυξης», όπως το είχε ονομάσει ο Α. Παπανδρέου. **Το «κράτος στρατηγείο»:**

- Ενισχύει και μάλιστα δραστικά τις λειτουργίες ανακατανομής του κοινωνικού πλούτου υπέρ του κεφαλαίου (ή αλλιώς ενισχύει τους μηχανισμούς έμμεσης εκμετάλλευσης): εισοδηματική πολιτική, φορολογικό σύστημα, τιμολογιακή πολιτική ΔΕΚΟ, μείωση των «κοινωνικών» δαπανών του προϋπολογισμού και μεταβίβαση μεγάλου μέρους του κόστους για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης στους ίδιους τους εργαζόμενους κ.λπ.

- Εκχωρεί στον ιδιωτικό τομέα (αποκρατικοποιεί) μεγάλο μέρος των παραγωγικών, οικονομικών του δραστηριοτήτων, αφού τις εξυγιάνει πριν και τις κάνει καπιταλιστικά κερδοφόρες. Ταυτόχρονα επιβάλλει ιδιωτικοοικονομικά, ανταποδοτικά (δηλ. κεφαλαιοκρατικά) κριτήρια στη λειτουργία, τη διαχείριση, τη διεύθυνση των δημοσίων οργανισμών (υγεία, ασφάλιση, τράπεζες, ΟΤΕ, ΔΕΗ κ.λπ.), είτε η διοίκηση ασκείται από «δημόσιους λειτουργούς» είτε από ιδιωτικές εταιρίες.

- Ενισχύει μέσα από παλιούς και νέους δρόμους το κεφάλαιο, όμως περισσότερο επιλεκτικά, «βάση στόχων και προτεραιοτήτων» και όχι με γενικό τρόπο: Επιδοτήσεις για επενδύσεις σε συγκεκριμένες περιοχές, για προγράμματα κατάρτισης, για δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης - μείωση ασφαλιστικών και άλλων εισφορών για πρόσληψη ανέργων - τοπικά σύμφωνα απασχόλησης - μείωση κόστους χρήματος - αμοιβές- και κάτω του βασικού μισθού σε ειδικές περιπτώσεις - χρηματοδότηση προγραμμάτων εθελούσιας εξόδου κ.λπ. Μάλιστα, αυτή η ενίσχυση επεκτείνεται και στις πέραν των ελληνικών συνόρων δραστηριότητες του κεφαλαίου, με καθοριστική εδώ την υποστήριξη των κρατικών τραπεζών. Αυτό είναι το νόημα της νέας «βιομηχανικής πολιτικής», για την οποία γίνεται λόγος, και της αντικατάστασης της «παθητικής» από μια «ενεργητική» πολιτική απασχόλησης.

- Απελευθερώνει τη δράση του κεφαλαίου από μια σειρά κρατικές, θεσμικές, δασμολογικές κ.λπ. διαμεσολαβήσεις και επιβαρύνσεις. Έτσι, γίνεται πιο άμεσος, πιο ευέλικτος, λιγότερο γραφειοκρατικός ο έλεγχος ορισμένων κρίσιμων δραστηριοτήτων (έρευνα, εκπαίδευση, κατάρτιση, διεθνές εμπόριο, συλλογικές διαπραγματεύσεις, χρηματοδότηση επενδύσεων κ.λπ.) από τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις.

- Αναπτύσσει ένα εκτεταμένο δίκτυο υποδομών (νέοι οδικοί άξονες, αυτοκινητόδρομοι πληροφορικής, τηλεπικοινωνίες, άλλες μεταφορικές οδοί κ.λπ.) το οποίο αποτελεί το «νευρικό δίκτυο» του σύγχρονου κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής - όπως ακριβώς ο σιδηρόδρομος, ο τηλεγράφος και το τηλέφωνο αποτέλεσαν τις «ράγες» του προηγούμενου σταδίου.

- Ενισχύει τις ιμπεριαλιστικές δραστηριότητες του ελληνικού καπιταλιστικού σχηματισμού. Και με την πριμοδότηση των «εξωγενών» δραστηριοτήτων του κεφαλαίου. Και με την ισχυροποίηση της θέσης του στο εσωτερικό. Και με την «εξωστρεφή» δραστηριότητα σε άλλες χώρες που αναπτύσσουν

δημόσιοι οργανισμοί (π.χ. ΟΤΕ, ΔΕΗ), τράπεζες (π.χ. η Πίστεις οικονομικός σύμβουλος σε κυβερνήσεις των Βαλκανίων), κρατικοσυνδικαλιστικά ιδρύματα (π.χ. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, εκπαιδευτικοί και πολιτιστικοί φορείς) και με τη συμμετοχή σε στρατιωτικές Επιχειρήσεις, Περσικός, Αλβανία κ.λπ.

- Αποκεντρώνει αρκετές δραστηριότητες σε κατώτερους κρίκους του (δήμοι, νομαρχίες κ.λπ.), γεγονός που το κάνει πιο ευέλικτο και λιγότερο ευάλωτο στις λαϊκές πιέσεις (κάτι αντίστοιχο, δηλ. που γίνεται και με τη δομή των καπιταλιστικών επιχειρήσεων). Παράλληλα, βέβαια, συγκεντρώνει την προσοχή του περισσότερο επιτελικά και δεσποτικά στην «ευλαβική» τήρηση των βασικών στόχων της κυρίαρχης πολιτικής αφήνοντας τις επιμέρους πλευρές στους κατά τόπους κρίκους του.

- Αναπτύσσει, μετασχηματίζει και σε ορισμένες περιπτώσεις (όπου το γενικό κεφαλαιοκρατικό συμφέρον το απαιτεί) περιορίζει το ρόλο του ως καταναλωτή των προϊόντων που παράγει η ιδιωτική πρωτοβουλία.

- Στο επίπεδο τέλος της πολιτικής του λειτουργίας, αναπτύσσει στο έπακρο και με νέους τρόπους ευέλικτους μηχανισμούς ενσωμάτωσης και ιδιαίτερα τους κατασταλτικούς - καταπιεστικούς μηχανισμούς, θωρακίζει το αστικό καθεστώς με παλιά και νέα μέσα, συρρικνώνει - υποβαθμίζει τους παραδοσιακούς - αντιπροσωπευτικούς θεσμούς υπέρ των εξωκρατικών κέντρων εξουσίας, τροποποιεί τις σχέσεις του με το κομματικό σύστημα και τα αστικοποιημένα συνδικάτα.

Όλες αυτές οι αλλαγές ισχυροποιούν το αστικό κράτος, αναβαθμίζουν το ρόλο του ως οργάνου επιβολής των συνολικών συμφερόντων της αστικής τάξης, το κάνουν πιο απροσπέλαστο απέναντι στις λαϊκές κινητοποιήσεις, ενισχύουν στο έπακρο τον αντιδραστικό, αντεπαναστατικό χαρακτήρα του. Ταυτόχρονα όμως, μ' αυτές τις αλλαγές προβάλλει πιο ευδιάκριτα ο ρόλος του ως οργάνου και οργανωτή των ιδιοτελών συμφερόντων του κεφαλαίου, ως μηχανισμού εχθρικού προς τις ανάγκες των εργαζόμενων τάξεων. Έτσι οδηγείται σε παροξυσμό η αντίθεση ανάμεσα στην - κρατική και μη - πολιτική ως κοινωνική πρακτική εξυπηρέτησης πανκοινωνικών συμφερόντων και στην πολιτική ως πρακτική εξυπηρέτησης της κεφαλαιοκρατικής τάξης πραγμάτων. Όλα αυτά ακρωτηριάζουν τη δυνατότητά του για «νομιμοποίηση» του καθεστώτος, για ενσωμάτωση στην αστική πολιτική πλατύτερων κοινωνικών στρωμάτων, για άσκηση «συμμαχικής πολιτικής» για λογαριασμό του κεφαλαίου. Κάνουν περισσότερο ορατό από ποτέ ότι οποιαδήποτε ριζοσπαστική και αντικαπιταλιστική εργατική τάση δεν μπορεί να έχει προοπτική αν προσδοκά τη βελτίωση της εργατικής θέσης δια μέσου του αστικού κράτους και όχι δια μέσου της συνολικής και σε βάθος αντιπαράθεσης μ' αυτό, δια μέσου της ανατρεπτικής, αντικαπιταλιστικής πάλης.

Η αστική ιδεολογία χωρίς θετικό όραμα

Λίγα μόλις χρόνια μετά τις καταρρεύσεις των «σοσιαλιστικών» χωρών και τις θριαμβευτικές κραυγές των αστών ιδεολόγων, ο αστικός κόσμος ζει μια βαθιά κρίση αυτού που ονομάζουμε ιδεολογία, σύστημα αξιών με κοινωνική λειτουργία. απήχηση και δυναμισμό.

Η σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, η κοινωνία του ολοκληρωτικού καπιταλισμού, δεν προβάλλεται (πώς θα μπορούσε άλλωστε;) ως ο καλύτερος δυνατός κόσμος, αλλά ως ο μόνος δυνατός- ένας κόσμος που δεν μπορεί να συνδεθεί με θετικές ελπίδες και επαγγελίες, να υποσχεθεί βελτιώσεις στη θέση της κοινωνικής πλειοψηφίας, να βρει σημεία επαφής με τις σύγχρονες ανθρώπινες ανάγκες και δυνατότητες. Αυτό εξηγεί και τη μεγάλη ακαμψία των κυρίαρχων αστικών ιδεολογικών προτύπων (δυσδιάκριτες-αν υπάρχουν- πλέον οι ιδεολογικές διαφορές σοσιαλδημοκρατίας και νεοφιλελευθερισμού, τα επιχειρήματα «μπόρα είναι θα περάσει», «θυσίες με ελπίδα και προοπτική» δεν μπορούν να έχουν εμβέλεια κ.λπ.), ερμηνεύει τη «φυματικότητα» και το εύκολο ξέφτισμα των σύγχρονων ιδεολογικών κατασκευών του αστισμού (τέλος ιστορίας, εργασίας, πολιτικής, ιδεολογιών - πόλεμοι πολιτισμών-μετακαπιταλιστική ή μεταβιομηχανική κοινωνία-κοινωνία γνώσης, πληροφορικής, τεχνολογιών - σύγχρονος αντικομμουνισμός κ.λπ.),

απαντά στο γιατί «χωνεύτηκαν» τόσο γρήγορα οι θριαμβολογίες για τις καταρρεύσεις (η νίκη απέναντι σε μια καρικατούρα αντιπάλου δεν αποδεικνύει εξ ορισμού και την υπεροχή του καπιταλισμού). Αυτό αποτελεί και ένα από τα σοβαρότερα θεμέλια της κρίσης της αστικής πολιτικής.

Αυτό, λοιπόν, είναι **το πρόσωπο της σύγχρονης αστικής ιδεολογίας: Μιας ιδεολογίας που βεβαίως κυριαρχεί συντριπτικά, καταθλιπτικά, ωστόσο δυσκολεύεται να λειτουργήσει θετικά κοινωνικά. Μιας ιδεολογίας που αδυνατεί να συνδεθεί-έστω και στο ελάχιστο- με οράματα κοινωνικής προόδου, αλλά ταυτίζεται με προοπτικές κοινωνικής οπισθοδρόμησης, εκβαρβαρισμού, εξαθλίωσης. Μιας ιδεολογίας που δεν μπορεί να εμψυχήσει σε κανέναν την προσδοκία ότι θα ζήσει καλύτερα.** Μια τέτοια ιδεολογία-ποια άλλη άλλωστε;- είναι που ταιριάζει και αντιστοιχεί στον ολοκληρωτικό καπιταλισμό της εποχής μας, όπως αυτός περιγράφεται εδώ.

Κι όμως, όπως ειπώθηκε, αυτή η ιδεολογία κυριαρχεί σήμερα συντριπτικά, τα δόγματά της «σαρώνουν» τις συνειδήσεις της κοινωνικής πλειοψηφίας-συχνά και τις αντιλήψεις αριστερών ή και ριζοσπαστικών ρευμάτων-, η ηγεμονία της φαίνεται αδιατάρακτη και χωρίς σοβαρές αμφισβητήσεις, τουλάχιστον στην ουσία της. Πού στηρίζει αυτή την κυριαρχία της; Στη δύναμη της «ιδεολογίας της πράξης», της πίεσης της καθημερινότητας, των αδιεξόδων, της ανασφάλειας που ζει σήμερα ο κόσμος της εργασίας. Στον κατακερματισμό της συνείδησης, της γνώσης, της ζωής, των συλλογικοτήτων και την ακραία εξατομίκευση, το «πάτα επί πτωμάτων», το «κοίτα να τη βολέψεις» κ.λπ. Στα τελευταία «οχυρά» του «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια», του εθνικισμού, του ρατσισμού κ.λπ. Στην ασύγκριτα μεγαλύτερη ισχύ των σύγχρονων μηχανισμών ιδεολογικής χειραγώγησης (ΜΜΕ κ.λπ.). Στη δυναμική της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και των ταξικών συσχετισμών που διαμορφώνουν οι αναδιαρθρώσεις του ολοκληρωτικού καπιταλισμού. Και πάνω απ' όλα, στην απουσία, από την πλευρά της εργατικής πλειοψηφίας μιας πραγματικά αντίπαλης επαναστατικής κοσμοθεωρίας και ιδεολογίας, ικανής να αναμετρηθεί σ' όλα τα πεδία με την αστική και να συνδεθεί (εμπνέοντας και εμπνεόμενη) με τις τάσεις-κινήματα αντικαπιταλιστικής αμφισβήτησης-ανατροπής, μετασχηματίζοντάς τα και μετασχηματιζόμενη και η ίδια σε υλική δύναμη επαναστατικής απελευθέρωσης και χειραφέτησης.

Ε. ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΕΓΜΑ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ζούμε σε μια εποχή όπου οι αλλαγές στο διεθνές σκηνικό και τις μορφές οργάνωσής του είναι κάτι παραπάνω από εντυπωσιακές. Οι ανακατατάξεις αυτές πρέπει να φωτίζονται με οδηγό ορισμένες βασικές αφετηριακές θέσεις

α. Τον προσδιοριστικό-καθοριστικό χαρακτήρα που αποκτά σήμερα η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας στην πορεία και την έκβαση του ανταγωνισμού μεταξύ των κεφαλαιοκρατών (σε αντίθεση με τα όσα λέγονται για «πολέμους πολιτισμών» κ.λπ.). Ή, με άλλα λόγια, τη νέα διαπλοκή ανάμεσα στη βασική σχέση εκμετάλλευσης (με τις μορφές που παίρνει σήμερα) και στους μηχανισμούς του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού (που κι αυτός με τη σειρά του οξύνεται, αναπτύσσεται, μετασχηματίζεται), η οποία φέρνει στο προσκήνιο των διεθνών καπιταλιστικών σχέσεων με ηγεμονικό τρόπο την πρώτη. Η αλλαγή αυτή είναι πλέον αρκετά ορατή, είτε μιλάμε για τον Πόλεμο στον Περσικό Κόλπο και τη στάση των Δυτικών απέναντι στην Κίνα, είτε μιλάμε για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία και τις οικονομικές συγκρούσεις ΗΠΑ-Ιαπωνίας, είτε μιλάμε για την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, το Μάαστριχ και την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων της GATT, είτε μιλάμε για τη στάση της Ελλάδας στα Βαλκάνια και τα εκστρατευτικά σώματα του ΟΗΕ στο όνομα της «προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», είτε μιλάμε για τα περίφημα μουσουλμανικά ή ορθόδοξα τόξα και για το πού θα χαραχτεί η Εγνατία και οι πετρελαιοαγωγοί από την πρώην ΕΣΣΔ. Αυτή η εξέλιξη οφείλεται στην κρίση υπερσυσσώρευσης και στις δυσκολίες αντιρρόφησής της, στην ηγεμονική παρουσία των ΠΠΜ, στην πλήρη ανάπτυξη της κυριαρχίας των καπιταλιστικών σχέσεων στο διεθνές σύστημα, στην εξάντληση της νεοαποικιοκρατικής εκμετάλλευσης του Τρίτου Κόσμου,

στην κρίση, τελικά, που φέρνει στη συνολική αναπαραγωγή του κεφαλαίου η επιδίωξη πρόσθετου κέρδους μέσω της ανταγωνιστικής ανάπτυξης των καινοτομιών και της απογείωσης της παραγωγικότητας.

β. Την ηγεμονική παρουσία και στο διεθνές σκηνικό των ΠΠΜ, τα χαρακτηριστικά των οποίων έχουν ήδη αναλυθεί στην εισήγηση στη 2η Συνδιάσκεψη του NAP.

γ. Το γεγονός ότι **οι αλλαγές στο διεθνές «σύστημα» και τη μορφή οργάνωσης του εμφάνιζαν ιστορικά μια χρονική υστέρηση, μια «διαφορά φάσης» -σχετική εννοείται- σε σχέση με τις αλλαγές στο «εσωτερικό μέτωπο».** Έτσι, στην εποχή του Μαρξ, όταν ήδη είχε εδραιωθεί ο καπιταλισμός και είχε εμφανιστεί η πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο Κεφάλαιο, το διεθνές «σύστημα» του καπιταλισμού έφερε ακόμα τα τυπικά μορφικά στοιχεία του προηγούμενου κοινωνικού συστήματος, της φεουδαρχίας.

Η εδραίωση του μονοπωλιακού καπιταλισμού και των νέων μορφών απόσπασης υπεραξίας συνδέθηκε, στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, με μια ριζική αναδιοργάνωση των διεθνών σχέσεων σε μια βάση που αντιστοιχεί στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής καθαυτών (αρχικά τυπικά και στην πορεία όλο και περισσότερο Πραγματικά). Σήμερα πλέον μιλάμε για μια γενικευμένη, καθολική και σε βάθος αναδιοργάνωση και **υπαγωγή των διεθνών σχέσεων στο κεφάλαιο**, η οποία μάλιστα τείνει να γεφυρώσει την υστέρηση που προαναφέραμε, αντιστοιχώντας βαθύτερα το «εσωτερικό μέτωπο» με το διεθνές πλαίσιο, με όλους βέβαια τους περιορισμούς που προκύπτουν σε κάθε περίπτωση, με βάση τις ιδιοτυπίες του διεθνούς συστήματος.

δ. Την πολυπλοκότητα που αποκτά πλέον η μορφή του διεθνούς «συστήματος» και των διεθνών σχέσεων του κεφαλαίου. Μιλάμε για μια εποχή όπου **η εθνικότητα του κεφαλαίου δεν είναι πάντα εύκολο να προσδιοριστεί** (λόγω των λεγομένων «σταυροειδών συγχωνεύσεων», της εξ αρχής πολυεθνικής συγκρότησης κάποιων εταιριών κ.λπ.), όπου τα όρια μεταξύ των τριών ιμπεριαλιστικών κέντρων γίνονται λιγότερο σαφή, όπου τα εθνικά σύνορα υπονομεύονται ποικιλοτρόπως (αποσχιστικές τάσεις, ρυθμίσεις GATT, απελευθέρωση εμπορίου και αγορών, δράση ΠΠΜ, καπιταλιστικές ολοκληρώσεις κ.λπ.). όπου ο Τρίτος Κόσμος «εισβάλλει» στην καρδιά των αναπτυσσόμενων καπιταλιστικών χωρών (μετανάστες, αλλά και Τέταρτος Κόσμος των κοινωνικά αποκλεισμένων), όπου τμήματα προϊόντων παράγονται σε διάφορες χώρες και η τελική συναρμολόγηση μπορεί να γίνεται κάπου αλλού! όπου το τυπικό ισοζύγιο εξαγωγών-εισαγωγών δεν μπορεί να περιγράψει πλήρως την ισχύ μιας χώρας (μιας και πολλά εξαγωγίμα προϊόντα μιας πολυεθνικής δεν παράγονται από τις μονάδες της στη μητρική χώρα, αλλά από τις θυγατρικές της σε άλλες χώρες, ενώ επίσης πολλά από τα κέρδη της δεν επιστρέφουν στη «βάση», αλλά διοχετεύονται σε διάφορους φορολογικούς παραδείσους). Ένα τέτοιο «σύστημα», δε φτάνουν (για να θυμηθούμε και πάλι τον Λένιν) τα απλά μαθηματικά για να το περιγράψουν. Χρειάζεται άλγεβρα. **Χρειάζεται να υπερβούμε βαθύτερα τη λογική της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας και ιδιαίτερα τις μονοσήμαντες σχέσεις και ερμηνείες, καθώς και τα επίσης μονοσήμαντα συμπεράσματα που της αποδόθηκαν, και να αναπτύξουμε τη λογική του διεθνούς πλέγματος του κεφαλαίου, ως λογική που αποτυπώνει πληρέστερα τη μορφή και τη δομή των διεθνών κεφαλαιοκρατικών σχέσεων.**

Με βάση αυτές τις επισημάνσεις, μπορούμε να προσεγγίσουμε ορισμένες από τις πιο σημαντικές εξελίξεις που σφραγίζουν τη νέα εποχή του καπιταλισμού.

«Παγκοσμιοποίηση»: φυσικός νόμος ή τάση του κεφαλαίου;

Η «παγκοσμιοποίηση»-διεθνοποίηση, η «κατάρρευση» των συνόρων έχει πάρει τρομακτικές διαστάσεις στην εποχή μας, αγκαλιάζοντας όλες κυριολεκτικά τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής: από την παραγωγή και την έρευνα ως τον πολιτισμό και την εκπαίδευση, από τα οικολογικά προβλήματα και τα επικοινωνιακά δίκτυα ως τα συστήματα καταστολής και τα χρηματιστήρια, από τη λεγόμενη

«αγορά εργασίας» ως τη διακίνηση εμπορευμάτων. Δεν είναι του παρόντος να περιγράψουμε αναλυτικά αυτές τις τάσεις -άλλωστε, υπάρχουν τόσα πολλά και σε τόσες πολλές πηγές αλλά κυρίως να αναδείξουμε μερικά κρίσιμα ερωτήματα: Πρόκειται για μια διαδικασία αντικειμενική, που εξελίσσεται περίπου όπως οι φυσικοί νόμοι; Πρόκειται για μια διαδικασία αντικειμενικά προοδευτική (μιας και αυξάνει τον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής), που γίνεται όμως αντιδραστική γιατί ηγεμονεύεται-πραγματοποιείται από τις δυνάμεις του νεοφιλελευθερισμού ή τα μονοπώλια. Πρόκειται για μια διαδικασία στην οποία ο κόσμος της εργασίας δεν έχει νόημα να αντισταθεί αντίθετα, πρέπει να συμμετάσχει σε αυτή (μέσα από τον κοινωνικό διάλογο), ώστε να την ελέγξει, να μην επιτρέψει στις συντηρητικές δυνάμεις να την «φτιάξουν στα μέτρα τους»;

Δε συμφωνούμε μ' αυτές τις απόψεις. Ο κινητήριος μοχλός της διεθνοποίησης είναι η εγγενής τάση του κεφαλαίου να διευρύνει διαρκώς τη βάση κερδοφορίας και κυριαρχίας του, να υπερπηδά τα όρια. Πρόκειται, δηλαδή, για μια διεθνοποίηση καπιταλιστική, για μια διεθνοποίηση του κεφαλαίου και στην ουσία και στις μορφές της.

Επομένως **έχουμε να κάνουμε με μια τάση-νόμο κίνησης του κεφαλαίου** (αντίστοιχης σημασίας με την τάση του κεφαλαίου για συνεχή διεύρυνση του βαθμού εκμετάλλευσης). Ιδιαίτερα σήμερα μάλιστα αυτή η τάση-νόμος αποκτά κομβική σημασία. Έτσι, όση αξία έχει για το κεφάλαιο η μείωση του εργατικού κόστους και η αναδιάρθρωση του εργασιακού καθεστώτος, αλλά τόση αποκτά και η ανταγωνιστικότητα σε εγχώρια και υπερεθνικά πλαίσια, η κατάκτηση νέων αγορών, επέκταση σε πλανητικό επίπεδο. Όση αξία έχει η αύξηση της παραγωγικότητας, η φιλελευθεροποίηση των αγορών η κατάρτιση του εργατικού δυναμικού και η τεχνολογική-επιστημονική υπεροχή, άλλη τόση αποκτά και η παγκοσμιοποιημένη διαπλοκή, η υπέρβαση των εθνικών συνόρων και φραγμών στη δράση του κεφαλαίου.

Μιλάμε, λοιπόν, για μια τάση που έχει εγγεγραμμένα τα ταξικά-εκμεταλλευτικά χαρακτηριστικά στον πυρήνα της, στην ουσία των δομών και των διαδικασιών της και όχι μόνο στο περίβλημά της, στην εξωτερική της μορφή. **Για μια τάση που είναι βαθιά αντιδραστική-αντεπαναστατική ως προς τη λειτουργία και τους μηχανισμούς της και όχι απλά ως προς τις δυνάμεις (μονοπώλια, νεοφιλελευθερισμός κ.λπ.) που την καθοδηγούν-διαχειρίζονται. Μια τέτοια τάση δεν μπορεί να είναι ούτε μπορεί να γίνει προοδευτική αν στις κυβερνήσεις των χωρών βρεθούν κυβερνήσεις των αντινεοφιλελεύθερων συμμαχιών** (όπως ισχυρίζεται ο ευρωκομμουνισμός και η σοσιαλδημοκρατία) **ή του «αντιϊμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού μετώπου»** (όπως λέει το ΚΚΕ). Και αν υπάρχουν πλευρές τούτης της διαδικασίας που αναδεικνύουν τις δυνατότητες-τάσεις που τείνουν να σπάσουν το καπιταλιστικό περίβλημα και την καπιταλιστική διεθνοποίηση, αυτές ποδηγετούνται από το κεφάλαιο και ασφυκτιούν στα πλαίσιά του, προκύπτουν ως εγγενές και αναπόφευκτο στοιχείο της αντιφατικής κίνησης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και προϋποθέτουν την επαναστατική παρέμβαση της εργατικής τάξης σε εθνική και διεθνή κλίμακα.

Συνεπώς, η στάση του εργατικού κινήματος δεν μπορεί να είναι αποδοχή και «έλεγχος εκ των έσω» - πολύ περισσότερο όταν κάτι τέτοιο έχει ως βάση το γνωστό «κοινωνικό διάλογο». Δεν μπορεί να οριοθετείται από μια λογική κυβερνητικών αλλαγών, χωρίς ρήξεις και ανατροπές των κεφαλαιοκρατικών κοινωνικών σχέσεων, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Δεν μπορεί να γίνεται από εθνικιστικές θέσεις, από θέσεις υπεράσπισης της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, από θέσεις αντιπαράθεσης των ντόπιων με τους ξένους, από θέσεις προσκόλλησης στο ένα ή το άλλο ιμπεριαλιστικό κέντρο, από θέσεις απομονωτισμού ή εθνικής περιχαράκωσης, από θέσεις ευρωπαϊκού ή ευρύτερου κοσμοπολιτισμού, από θέσεις εκπτώσεων σε βασικά εργατικά αιτήματα προκειμένου να «διατηρηθεί ο εθνικός πλούτος», να μην κλείσουν οι βιομηχανίες, να μη μεταφερθούν παραγωγικές μονάδες στο εξωτερικό, να «μη μειωθεί η ανταγωνιστικότητα». Ούτε μπορεί, χαρακτηρίζοντας τη διεθνοποίηση ως ένα πεδίο ταξικής πάλης, να ξεχνά ότι πρόκειται για ένα πεδίο αστικό,

«χρωματισμένο» σε κάθε του πτυχή από την καθοριστική παρουσία του κεφαλαίου. Χρειάζεται, αντίθετα, με βάση τις ανθρώπινες ανάγκες και δυνατότητες, να φέρνει στο προσκήνιο τη μεγάλη **ανάγκη για αντικαπιταλιστική ανατροπή σε εθνική και διεθνική βάση, για ριζική αναδιοργάνωση των διεθνών σχέσεων σε μη εκμεταλλευτική-επαναστατική βάση, για εργατική-αντικαπιταλιστική διεθνοποίηση των κινήματων και των επαναστατημένων χωρών, για την κομμουνιστική απελευθέρωση.** Μόνο σε μια τέτοια βάση μπορεί το εργατικό κίνημα ν' αντιπαρατεθεί στον καπιταλιστικό κοσμοπολιτισμό, να αποτρέψει τη λεηλασία των τάσεων αντίστασης από τα ακροδεξιά-ρατσιστικά κόμματα (όπως γίνεται σήμερα), ακόμα και να υπερασπίσει τα πιο στοιχειώδη σημερινά του δικαιώματα που τσαλαπατιούνται βάνουσα από την παγκοσμιοποίηση-διεθνοποίηση του κεφαλαίου.

Οι καπιταλιστικές ολοκληρώσεις και το μέλλον του έθνους-κράτους

Η γενίκευση (Ε.Ε., NAFTA, APEC κ.λπ.) των περιφερειακών ολοκληρώσεων και το βάθεμά τους (όπως δείχνει και η πορεία προς τη διακυβερνητική, την ONE, το Euro κ.λπ.) είναι ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά του ολοκληρωτικού καπιταλισμού.

Θα ήταν βέβαια **λάθος να χαρακτηρίσουμε την τάση για καπιταλιστικές ολοκληρώσεις ως σημερινό φαινόμενο.** Αντίθετα, **πρόκειται για μια τάση που έκανε την εμφάνισή της ταυτόχρονα με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής** και τον συνοδεύει σε όλη του τη διαδρομή μέχρι σήμερα. Ήταν αυτή - σε συνδυασμό με τις ανάγκες που είχε η βαθμίδα συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, με τα όρια που έθετε ο ενδοκαπιταλιστικός ανταγωνισμός, με το υπόβαθρο που εξασφάλιζε η όποια η κοινή πολιτισμική, γλωσσική, θρησκευτική κληρονομιά και με τελικό «κριτή» την κίνηση της ταξικής πάλης - που ώθησε την αστική τάξη, ήδη από τα πρώτα βήματα της κυριαρχίας της, να υπερβεί τις πόλεις-κράτη και τον κατακερματισμό των επαρχιών και να συγκροτήσει τα έθνη-κράτη. Ήταν αυτή που από τότε μέχρι σήμερα -πάντοτε σε συνδυασμό με τους άλλους παράγοντες- έτεινε να ξαναχαράζει τα σύνορα, να «ξαναμοιράζει την τράπουλα» του διεθνούς σκηνικού, να δημιουργεί και να καταστρέφει στρατηγικές συμμαχίες και σφαίρες επιρροής. Είναι αυτή που σήμερα κάνει αναγκαία για την ανάπτυξη της αστικής τάξης την εγκαθίδρυση ευρύτερων, υπερεθνικών οικονομικο-πολιτικών συνόλων, με βαθύτερη αλληλεπίδραση των παραγωγικών, οικονομικών, κοινωνικών πολιτισμικών κ.λπ. λειτουργιών τους.

Μιλώντας για τις καπιταλιστικές ολοκληρώσεις, πρέπει ασφαλώς να κάνουμε σαφές ότι μιλάμε για «συνεταιρισμούς»-«συμμαχίες» των κεφαλαιοκρατών και των καπιταλιστικών κρατών, με στόχο τη βαθύτερη και από κοινού εκμετάλλευση των εργαζομένων μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής (τόσο αυτής που οριοθετείται από τα σύνορα των χωρών που συναπαρτίζουν την ολοκλήρωση, όσο και αρκετών ζωνών εκτός της). **Η συμμετοχή στο «συνεταιρισμό» προφανώς και στη «λεία» από τη διευρυμένη βάση της εκμετάλλευσης-δεν είναι βέβαια ισότιμη, ούτε στατική:** αποτυπώνει το συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες, τη διαρκή τάση απ' όλους να τον ανατρέπουν προς όφελός τους, την εξέλιξη της ταξικής πάλης. Κάτι αντίστοιχο, άλλωστε, ισχύει και για τις κατώτερες βαθμίδες της τάσης για καπιταλιστική ολοκλήρωση, τα εθνικά κράτη.

Ταυτόχρονα, μιλώντας για τις καπιταλιστικές ολοκληρώσεις -και ιδιαίτερα για θέματα που αφορούν το αν είναι προοδευτικές τάσεις, αντικειμενικές διαδικασίες, πεδία ταξικής πάλης, αν μπορούν να γίνουν, π.χ., το όχημα για μια «Ευρώπη των λαών»- χρειάζεται να έχουμε ως βάση όσα αναφέρθηκαν ήδη γύρω από την καπιταλιστική διεθνοποίηση. Άλλωστε, **η καπιταλιστική ολοκλήρωση δεν είναι παρά μια μορφή, μια συγκεκριμένη έκφραση της πολύ ευρύτερης τάσης της καπιταλιστικής διεθνοποίησης-παγκοσμιοποίησης.**

Στον πυρήνα των σημερινών καπιταλιστικών ολοκληρώσεων -και κυρίως της έκτασης και του βάθους που παίρνουν στην Ε.Ε. και αλλού- βρίσκεται η ηγεμονική παρουσία των ΠΠΜ

και η τάση τους να δημιουργούν όλο και πιο προωθημένες μορφές οικονομικο-πολιτικής συνεργασίας των εθνικών ολιγαρχιών γύρω από τις βασικές δυνάμεις και επιλογές τους.

Έτσι, οι καπιταλιστικές ολοκληρώσεις, με τις σημερινές ή άλλες μορφές, και μέσα από διαδικασίες συνεχών συγκρούσεων και αναδιατάξεων, αποτελούν μορφές κίνησης, οργάνωσης, λειτουργίας των ΠΠΜ και του ολοκληρωτικού καπιταλισμού -μορφές που λειτουργούν διαρκώς ως τάση/αναγκαιότητα του κεφαλαίου ακόμα και αν κάποια συγκεκριμένη ολοκλήρωση διαλυθεί (για να φτιαχτεί αμέσως μετά κάποια άλλη) ή αν παρουσιαστούν σημαντικοί τριγμοί στην πορεία της. Συνεπώς, **οι διαδικασίες της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης, αν και αποτελούν σταθερή τάση, δεν έχουν σταθερή μορφή, έκταση και διάρκεια**, χαρακτηρίζονται από συνεχείς εναλλαγές στην εσωτερική ισορροπία δυνάμεων, από συγκρούσεις και ανατροπές, σε αστική εννοείται βάση.

Μπορεί, για παράδειγμα, ο γαλλογερμανικός άξονας να διαλυθεί, μπορεί η Ε.Ε. να προχωρήσει με τον πυρήνα των 5 χωρών ή να γίνει Ε.Ε. των 25, μπορεί η ΟΝΕ να καρκινοβατεί και η Διακυβερνητική να μη δώσει λύσεις, μπορεί ίσως η ΕΕ με τη σημερινή μορφή να μην υπάρχει, ωστόσο, αυτό που δε θα πάψει ποτέ να υπάρχει είναι η τάση για καπιταλιστική ολοκλήρωση στην Ευρώπη, και αυτό είναι το σπουδαιότερο για το εργατικό κίνημα.

Αυτή ακριβώς η βάση δεν αναιρεί την άλλη βασική λειτουργία του κεφαλαίου -άρα και των ολοκληρώσεών του-, τον ενδοκαπιταλιστικό ανταγωνισμό, ούτε στο εσωτερικό της ολοκλήρωσης ούτε στις σχέσεις της με άλλες αντίστοιχες διαδικασίες, με άλλα κεφάλαια. Δεν καταργεί την τάση όξυνσης των αντιθέσεων ανάμεσα στις ξεχωριστές δυνάμεις του πολυεθνικού κεφαλαίου, στις οργανωμένες «εθνικές βάσεις» των διαφόρων τμημάτων του, στις διάφορες καπιταλιστικές χώρες. **Άλλωστε, και η συγκρότηση του έθνους-κράτους δεν κατέργησε τον ανταγωνισμό στο εσωτερικό του και βεβαίως ούτε στο εξωτερικό του.**

Αυτοί οι ανταγωνισμοί αποκτούν σήμερα τρομακτική ένταση, έκταση και βάθος, επεκτείνονται σ' όλες τις σφαίρες (τεχνολογική πρωτοπορία, καινοτομίες, έρευνα, φτηνό και κατάλληλο εργατικό δυναμικό, ισοτιμίες νομισμάτων, κατάκτηση μεριδίων αγοράς, γεωπολιτικών θέσεων, σφαιρών επιρροής κ.λπ.) και συχνά (συχνότερα από παλιά) φτάνουν στην πολεμική αναμέτρηση ή στα πρόθυρά της. Τούτη η όξυνση των ενδοαστικών ανταγωνισμών αγκαλιάζει σήμερα όλες τις καπιταλιστικές χώρες, με βασικό έπαθλο τη χωρίς προηγούμενο κοινωνική-οικονομική λεηλασία των εργαζομένων.

Στο επίπεδο των καπιταλιστικών ολοκληρώσεων, οι ανταγωνισμοί αυτοί ή θα βάζουν ανυπέβλητους φραγμούς στις διαδικασίες της συγκεκριμένης ολοκλήρωσης (για να στραφούν αμέσως τα ΠΠΜ σε νέες μορφές) ή θα την αναπτύξουν για μια περίοδο κάτω από την κυριαρχία και την ηγεμονία των πιο ισχυρών αστικών κρατών και μερίδων. Αυτοί, εξάλλου, οι ανταγωνισμοί -και το ανέφικτο της εξαφάνισής τους στον καπιταλισμό- είναι και ο βασικός παράγοντας που δεν επιτρέπει (στα πλαίσια του καπιταλισμού) στην τάση πολιτικής συμπύκνωσης των συμφερόντων των διαφόρων τμημάτων του κεφαλαίου γύρω από ένα σύστημα περιφερειακών και πλανητικών ρυθμίσεων και θεσμών να ολοκληρωθεί πλήρως, να φτάσει μέχρι το τέλος, μέχρι το λεγόμενο υπερимπεριαλισμό, την αδιατάρακτη βασιλεία των «υπερεθνικών ή οικουμενικών κρατών».

Συνεπώς, η καπιταλιστική ολοκλήρωση **εδράζεται στην ενιαία πορεία-συνύπαρξη δυο αντιφατικών τάσεων: της τάσης για ανταγωνισμό, για σύγκρουση, για διάσπαση και αυτής για συμμαχία, ενότητα, ρύθμιση.** Ή, με άλλα λόγια, στην κίνηση-εξέλιξη της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης εκδηλώνεται, από τη μια, **ο νόμος των κοινών συμφερόντων του κεφαλαίου σε βάρος της εργατικής τάξης**, η προσπάθεια ρύθμισης των διεθνών κεφαλαιοκρατικών σχέσεων και αντιθέσεων για την καλύτερη εξυπηρέτηση αυτής της κατεύθυνσης, και από την άλλη, **ο νόμος της ανισόμετρης ανάπτυξης του καπιταλισμού, η όξυνση του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού για τη διεκδίκηση καλύτερης θέσης** (στα πλαίσια της ολοκλήρωσης και ευρύτερα του διεθνούς καπιταλιστικού πλέγματος) στην εκμετάλλευση των εργαζομένων. Και οι δύο

αυτές τάσεις πηγάζουν από την εσωτερική νομοτέλεια ανάπτυξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, που είναι η ταυτόχρονη λειτουργία της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης και του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού.

Υπάρχει, βέβαια, μια ιδιαιτερότητα στη διεθνή εκδήλωση αυτών των τάσεων σε σχέση με την εθνική. Στο εσωτερικό του καπιταλισμού, δηλαδή, του συγκεκριμένου καπιταλιστικού σχηματισμού, της συγκεκριμένης χώρας, κυριαρχεί η τάση ρύθμισης των καπιταλιστικών ανταγωνισμών και ανισομετριών προς όφελος της αύξησης του βαθμού εκμετάλλευσης και πολιτικής υποταγής των εργαζομένων στο κεφάλαιο. Η τάση αυτή δεν μπορεί να καταργήσει τον ανταγωνισμό, τις ανισομετρίες (ακόμα και στο εσωτερικό της χώρας), τις κρίσεις επιχειρεί, ωστόσο, να τις τιθασεύσει προς όφελος της γενικότερης αναπαραγωγής του συστήματος. Η πολιτική συμπύκνωση αυτής της τάσης εκφράζεται κυρίως από το κράτος και το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα. Αντίθετα, στο διεθνές πλέγμα του κεφαλαίου και στις ολοκληρώσεις η υπαρκτή τάση ρύθμισης των ανταγωνισμών και ανισομετριών προς όφελος της συνολικής καπιταλιστικής εκμετάλλευσης των εργαζομένων δεν μπορεί να κυριαρχήσει στα πλαίσια ενός υπερεθνικού ή παγκόσμιου κρατικού μηχανισμού πολιτικής συμπύκνωσης των συμφερόντων του κεφαλαίου στο επίπεδο της συγκεκριμένης περιφερειακής ολοκλήρωσης ή στο επίπεδο του πλανήτη.

Αυτή η τοποθέτηση προφανώς δεν αγνοεί τις τάσεις ρύθμισης-ευρύτερης πολιτικής συμπύκνωσης που εκδηλώνονται παγκόσμια (G-7, Δ.Ν.Τ, ΟΟΣΑ, Διεθνής Τράπεζα, GATT και ΠΟΕ, NATO κ.λπ.) ή περιφερειακά στα πλαίσια των ολοκληρώσεων (NAFTA, Ε.Ε. κ.λπ.), ούτε μπορεί να αποκλείσει υπερεθνικές μορφές κρατικής συγκρότησης (ίσως διαφορετικής υφής απ' αυτή που ως τώρα γνωρίσαμε, με διαφορετική σχέση του «κέντρου» με τις περιφέρειές του, με διαφορετική βαρύτητα λειτουργιών όπως ο προϋπολογισμός ή η Βουλή, κ.λπ.) σε περιφερειακό (ευρύτερο δηλαδή από το έθνος-κράτος), επίπεδο. Θέλει, ωστόσο, να υπογραμμίσει τα όρια αυτών των τάσεων, την ανυπαρξία (για την ώρα) τέτοιων επιπέδων κρατικής συγκρότησης, την καθοριστικότητα του ανταγωνισμού στο διεθνές επίπεδο, το αδύνατο του υπερ-ιμπεριαλισμού και ακόμα -και ίσως αυτό είναι το σημαντικότερο από πολιτική άποψη- το γεγονός ότι όσο πιο σαφής πρέπει να 'ναι ο διεθνιστικός χαρακτήρας της εργατικής-αντικαπιταλιστικής δράσης, άλλο τόσο σαφές πρέπει να είναι ότι η ανάπτυξη της ταξικής πάλης σε παγκόσμια κλίμακα εξελίσσεται με διαφορετικές προδιαγραφές, πάνω στις οποίες βαραίνει η καθοριστικότητα των εσωτερικών ταξικών αγώνων και εξελίξεων.

Από τα όσα ήδη αναφέρθηκαν γίνεται φανερό ότι ο νόμος της ανισόμετρης οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης όχι μόνο δεν καταργείται, αλλά εντείνεται, δρώντας με νέους τρόπους και μορφές. Μάλιστα αυτή η ανισομετρία δεν αφορά μόνο τις σχέσεις μεταξύ των ξεχωριστών χωρών, αφορά και το εσωτερικό των ίδιων των χωρών (ζώνες βιομηχανικής παρακμής, κοινωνικός αποκλεισμός, Τέταρτος Κόσμος κ.λπ.). Επιπλέον, η προώθηση των καπιταλιστικών ολοκληρώσεων βλέπουμε συχνά να εντείνει την ανισομετρία στις κατώτερες βαθμίδες της ολοκλήρωσης (Ιταλία, Βέλγιο, Καναδάς, Ισπανία κ.λπ.), να τροφοδοτεί ακόμα και τάσεις αποσυγκρότησης της ενιαίας δομής των εθνών-κρατών, να ενισχύσει συγκροτήσεις «σκληρών πυρήνων» στα πλαίσια της ολοκλήρωσης όχι τόσο από χώρες, όσο από ζώνες ή θυλάκους χωρών κ.λπ.

Στη βάση των παραπάνω θέσεων χρειάζεται να αντιμετωπίσουμε και τη συζήτηση που γίνεται για το ρόλο και τις προοπτικές του έθνους-κράτους, για τη σχέση εθνικού-διεθνικού στις μορφές συγκρότησης της εξουσίας του κεφαλαίου, για την «υπέρβαση του έθνους-κράτους» κ.λπ. Είμαστε ασφαλώς σε μια εποχή όπου η χωρίς προηγούμενο κοινωνικοποίηση και διεθνοποίηση του κεφαλαίου, η εντατική προώθηση των καπιταλιστικών ολοκληρώσεων, η ένταση της ανισόμετρης ανάπτυξης και του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, ο ρόλος και τα χαρακτηριστικά που παίρνει η δράση των Π.Π.Μ., η απελευθέρωση του παγκόσμιου εμπορίου και οι ρυθμίσεις της GATT ή του ΟΟΣΑ και του ΔΝΤ, η υπονόμηση του ρόλου του κράτους ως οργανωτή των κοινωνικών συμμαχιών της αστικής τάξης κ.λπ. διαταράσσουν ακόμα και το ρυθμιστικό, προς όφελος του συνόλου της αστικής τάξης, ρόλο του

έθνους-κράτους και «πιέζουν» για ευρύτερες υπερεθνικές μορφές οργάνωσης της εξουσίας-κυριαρχίας του κεφαλαίου. Ωστόσο, όπως ήδη ειπώθηκε, απέχουμε ακόμα αρκετά από το να πάρουν συγκεκριμένη «σάρκα και οστά» αυτές οι τάσεις (αν και, για παράδειγμα, η Διακυβερνητική, το Ευρω, η ΟΝΕ την τροφοδοτούν ισχυρότατα) κάτι που δεν πρέπει, ωστόσο, να αποκλείεται από την εξέλιξη που θα έχουν οι σημερινές ή οι αυριανές μορφές των ολοκληρώσεων.

Εδώ, ωστόσο, χρειάζεται να επισημάνουμε και μια άλλη τάση: Στην εποχή μας το κεφάλαιο και οι ηγετικές του μερίδες, τα ΠΠΜ, δεν προωθούν μόνο την τάση της συγκέντρωσης-ολοκλήρωσης-διεθνοποίησης αλλά και την τάση αποκέντρωσης «εθνικοποίησης» και τοπικής ανάπτυξης της παραγωγής και των οικονομικών δραστηριοτήτων, με βάση την πιο αποδοτική και εντατική εκμετάλλευση της εργασίας, την αξιοποίηση των νέων, πιο ευέλικτων αναγκών της αγοράς και την ανταπόκριση στον οξυνόμενο ανταγωνισμό. Αυτή η διπλή τάση του κεφαλαίου επιβάλλει ένα νέο, ακόμα πιο αντιδραστικό συνδυασμό εθνικού-διεθνικού, τοπικισμού κοσμοπολιτισμού, παράλληλης όξυνσης εσωτερικού-εξωτερικού ανταγωνισμού.

Ο νέος αντιδραστικός συνδυασμός εθνικισμού-κοσμοπολιτισμού εκφράζει βασικά την ένταση της ταξικής επιθετικότητας του κεφαλαίου σε βάρος των εργαζομένων στο εσωτερικό και το διεθνές πεδίο, την τάση ταξικής συγχώνευσης του «εσωτερικού» και του «εξωτερικού» εχθρού, την ανάγκη του κεφαλαίου για πολλαπλά επίπεδα κατακερματισμού της εργατικής τάξης, για διαφορετικούς συνδυασμούς ανισόμετρων επιπέδων-μορφών αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας και του βαθμού εκμετάλλευσής της. Παράλληλα -και προφανώς δευτερευόντως- εκφράζει την τάση εξυπηρέτησης του εντεινόμενου καπιταλιστικού ανταγωνισμού, την τάση ρύθμισης των παλαιότερων ανταγωνισμών (που έπαιρναν εκτατικό, ποσοτικό, γεωστρατηγικό χαρακτήρα) υπέρ της ανάπτυξης των νέων μορφών ανταγωνισμού, που έχουν εντατικό, ποιοτικό χαρακτήρα και βάθος ανάμεσα στις παλιές και νέες δυνάμεις του κεφαλαίου.

Η εξέλιξη των ιμπεριαλιστικών κέντρων

Οι εξελίξεις εδώ πιστοποιούν ότι το **αμερικανικό κέντρο**, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, έχει αποκτήσει σαφές προβάδισμα -και μάλιστα όχι μόνο η κυρίως πολιτικοστρατιωτικό- έναντι των βασικών του ανταγωνιστών, της **Γερμανοκεντρικής Ε.Ε. και της Ιαπωνίας**.

Με ένα εργατικό κίνημα σαφώς πιο αδύνατο απ' αυτό της Ευρώπης, με παραδοσιακά χαμηλό εργατικό κόστος (ιδιαίτερα το λεγόμενο «μη μισθολογικό») και με εντυπωσιακή συμπίεση των μισθών (μεταξύ 1977-1992 η μέση παραγωγικότητα των Αμερικανών εργαζόμενων αυξήθηκε πάνω από 30%, ενώ ο μέσος πραγματικός μισθός μειώθηκε κατά 13%), καθώς και με παραδοσιακά ευρύτατη κινητικότητα και ελαστικότητα της εργατικής δύναμης, η Αμερική και οι εταιρίες της εδραιώθηκαν στην ηγεμονική θέση του παγκοσμίου καπιταλιστικού πλέγματος.

Εκτός απ' αυτόν το βασικό παράγοντα -την πρωτοπορία στη βαθύτερη εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας-, η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ στηρίχτηκε και σε άλλους παράγοντες. Η πρωτοπορία, για παράδειγμα, των αμερικανικών εταιριών σε κρίσιμους τομείς των νέων τεχνολογιών, στην πληροφορική, στη σύμπλεξη πληροφορικής-τηλεπικοινωνιών, στα πολυμέσα, στους αυτοκινητόδρομους των πληροφοριών, στο λογισμικό κ.λπ. έπαιξε βαρύνοντα ρόλο.

Πρέπει επίσης να συνυπολογιστούν οι επιπτώσεις από το τέλος του «ψυχρού πολέμου». Δεν είναι κυρίως η εξοικονόμηση πόρων από τις ΗΠΑ -οι οποίες σίγουρα είχαν αναλάβει το κύριο βάρος από το στρατόπεδο του «ελεύθερου κόσμου»-, όσο το γεγονός ότι οι ΗΠΑ δεν έχουν πλέον τόσο σημαντικούς λόγους για οικονομικές παραχωρήσεις στους παραδοσιακούς τους συμμάχους. Από τα πιο σοβαρά δείγματα της νέας εποχής είναι η συμφωνία της GATT στο γύρο της Ουρουγουάης και η δημιουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), που αποκρυστάλλωναν μια σαφή επιβολή των όρων των ΗΠΑ.

Έτσι οι ΗΠΑ, που διανύουν μια περίοδο σημαντικής ανάπτυξης και έχουν παράλληλα ισχυρό το νόμισμά τους και σαφή υπεροχή στον έλεγχο των ενεργειακών πηγών (ιδιαίτερα του πετρελαίου, μετά και τον πόλεμο στον Κόλπο), βρίσκονται σήμερα σε μια θέση εμφανούς υπεροχής απέναντι στην Ευρώπη και την Ιαπωνία. Είμαστε, συνεπώς, σε μια περίοδο όπου η οικονομική ισχύς των ΗΠΑ τείνει να αντιστοιχίσει στην πολιτικο-στρατιωτική, όπου, δηλαδή, η αναμφισβήτητη πολιτικοστρατιωτική υπεροχή των ΗΠΑ συνδυάζεται και με την έντονη οικονομική τους ηγεμονία.

Η Ευρώπη βρίσκεται σε μειονεκτική θέση και οι κλυδωνισμοί είναι και θα είναι σοβαροί. Οι χαμηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, η υψηλή ανεργία, το «βαρίδι» (για τους αστούς) του κράτους πρόνοιας και του υψηλού μη μισθολογικού κόστους εργασίας, η τεχνολογική υστέρηση, η «ακαμψία της αγοράς εργασίας», το υπολογίσιμο -αν και υποταγμένο- συνδικαλιστικό κίνημα, περιορίζουν την ανταγωνιστική ισχύ της Ευρώπης και ψαλιδίζουν τις δυνατότητές της και τα πλεονεκτήματα που της εξασφαλίζει η γειτονία με τις πρώην «σοσιαλιστικές χώρες» και η προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Έτσι, τα φιλόδοξα σχέδια που εκφραζόντουσαν με το Μάαστριχ, τη Λευκή Βίβλο, τη γερμανική ενοποίηση κ.λπ. φαίνεται να προσγειώνονται ανώμαλα. Και αντί το λεγόμενο ευρωπαϊκό καπιταλιστικό μοντέλο ν' αποδείξει την υπεροχή του, το βλέπουμε ν' ανακαλύπτει για δεύτερη φορά την «Αμερική», τόσο στο κεφαλαιοκρατικά αποχαλινωμένο εργασιακό καθεστώς όσο και σε μια σειρά άλλους τομείς

Σε αντίστοιχη θέση βρίσκεται και η Ιαπωνία, κυρίως λόγω της «ακαμψίας» σε ορισμένες πλευρές των εργασιακών σχέσεων (π.χ. ισόβια απασχόληση για το 25% του εργατικού δυναμικού), αλλά και δυσκολιών που σχετίζονται με το μοντέλο της μεταπολεμικής ανάπτυξής της (π.χ. σχέση κράτους-βιομηχανίας-τραπεζών). Έτσι, βλέπουμε σήμερα την οικονομία της Ιαπωνίας να δοκιμάζεται σκληρά (π.χ. εξελίξεις σε τράπεζες, αγορά γης) και να αδυνατεί να μεταφράσει σε σταθερή ανταγωνιστική ισχύ ορισμένες δυνατότητες που είχαν εμφανιστεί τη δεκαετία του '80 (π.χ. ο λεγόμενος «τογιοτισμός» στις εργασιακές σχέσεις, ο δυναμισμός στην αγορά της πληροφορικής, τις τεχνολογικές καινοτομίες και την αυτοκινητοβιομηχανία, οι εξαγωγικές επιδόσεις).

Είναι βέβαια σίγουρο, όπως δείχνουν και οι πρόσφατες εξελίξεις (διαμάχες για την αλιεία, απελάσεις διπλωμάτων για βιομηχανική κατασκοπεία, **αγώνας δρόμου για καλύτερες θέσεις στην Κίνα** και τις πρώην «σοσιαλιστικές χώρες», απειλές Ιαπωνίας για την άρνηση των ΗΠΑ να ανοίξουν την τηλεπικοινωνιακή αγορά στις επιχειρήσεις της, συγκρούσεις στην GATT και τη μετεξέλιξή της, τον ΠΟΕ κ.λπ.), ότι **ο ανταγωνιστικός πόλεμος των κεφαλαιοκρατών και των ιμπεριαλιστικών κέντρων τους θα συνεχιστεί, οξύτερος και με εναλλαγές στις σφαίρες επιρροής, στις συμμαχίες και τους συσχετισμούς.** Επίσης βέβαιο είναι ότι οι μάχες του εργατικού κινήματος και ταυτόχρονα ο κοινωνικός πόλεμος του κεφαλαίου για τη μέγιστη εκμετάλλευση του κόσμου της εργασίας θα επιδρούν όλο και πιο καθοριστικά σ' αυτόν τον πόλεμο.

Το διεθνές σύστημα σε νέα φάση

Αναφερθήκαμε ήδη στη λογική με την οποία πρέπει να προσεγγίζουμε το διεθνές σύστημα του κεφαλαίου: **Περισσότερο ως ιμπεριαλιστικό-κεφαλαιοκρατικό πλέγμα παρά με τη λογική της αλυσίδας.** Έγιναν επίσης αναφορές στη διπλή τάση (ενοποίηση-ανταγωνισμός) που το σφραγίζει, στην αναμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία της τάσης του ανταγωνισμού στο διεθνές πεδίο, στην ιδιαιτερότητα που έχουν οι τάσεις ρύθμισης του ανταγωνισμού διεθνώς, στο χαρακτήρα του διεθνούς ανταγωνισμού και της διεθνούς αγοράς ως μορφών συγκεκριμενοποίησης, «υλοποίησης» της βασικής σχέσης εκμετάλλευσης, στις σημερινές εκφράσεις του νόμου της ανισόμετρης οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ανάπτυξης.

Μιλώντας, βέβαια, για το σύγχρονο ιμπεριαλιστικό-κεφαλαιοκρατικό πλέγμα, δε θα μπορούσαμε να διαγράψουμε τις σημαντικές διαβαθμίσεις και ιδιομορφίες στο εσωτερικό του. Στη βάση αυτών των διαβαθμίσεων βρίσκεται η ποιότητα ανάπτυξης και κυριαρχίας των καπιταλιστικών σχέσεων, το

επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, της παραγωγικότητας της εργασίας, της αποδοτικότητας του κεφαλαίου, το επίπεδο διάρθρωσης των διαφόρων μορφών οργάνωσης του κεφαλαίου και του διεθνούς ρόλου του, η γεωστρατηγική και πολιτικοστρατιωτική θέση, ρόλος και μέγεθος κάθε χώρας. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, η συμμετοχή στο διεθνές ιμπεριαλιστικό-κεφαλαιοκρατικό πλέγμα έχει ως βασικό ποιοτικό κριτήριο το επίπεδο κυριαρχίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και εμφάνισης-ηγεμονίας των δυναμικών μονοπωλιακών τμημάτων του στο εσωτερικό της κάθε χώρας. Συνεπώς, η αστική τάξη όλων των χωρών που συμπεριλαμβάνονται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στο διεθνές ιμπεριαλιστικό-καπιταλιστικό πλέγμα είναι τάξη που κατά κανόνα έχει λύσει τα αστικοδημοκρατικά προβλήματα της ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων και του «εθνικού ζητήματος».

Στη βάση όλων αυτών, **διακρίνουμε τρία** (προφανώς ρευστά και αλληλοδιαπλεκόμενα) **επίπεδα ένταξης στο διεθνές ιμπεριαλιστικό-κεφαλαιοκρατικό πλέγμα:**

Στο πρώτο, το ανώτερο, ανήκουν, με όλες τις μεγάλες διαφορές τους, οι καπιταλιστικές χώρες με το πιο ψηλό επίπεδο παραγωγικότητας της εργασίας και απόδοσης του κεφαλαίου, με το πιο ψηλό επίπεδο τεχνολογικής σύνθεσης και συγκέντρωσης του κεφαλαίου.

Στη μεσαία κλίμακα ανήκουν εκείνες οι χώρες, εκείνοι οι κρίκοι (ανεξάρτητα από τη γεωστρατηγική, περιφερειακή τους θέση και τις διαβαθμίσεις τους) **με ιστορικό, υψηλό επίπεδο κυριαρχίας και ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων, με ηγεμονική θέση των νέων μορφών συγκέντρωσης του κεφαλαίου, αλλά με περισσότερο ή λιγότερο μεσαίο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων**, της παραγωγικότητας της εργασίας και της απόδοσης του κεφαλαίου (Ισπανία, Ελλάδα, Πορτογαλία, Τουρκία, Ινδία, Μεξικό, Αργεντινή).

Στην κατώτερη κλίμακα βρίσκονται εκείνες οι χώρες όπου είναι ιστορικά πρόσφατη η πλήρης κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στους βασικούς τομείς, όπου υπάρχει σχετική εμφάνιση και ηγεμονία των νέων μορφών οργάνωσης του κεφαλαίου αλλά διατηρείται η χαμηλή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και η χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας και απόδοση του κεφαλαίου. Κατά κανόνα, οι χώρες αυτές είναι χώρες, που λόγω της ανισόμετρης ανάπτυξης του διεθνούς συστήματος του καπιταλισμού και των ιστορικών συγκυριών της ταξικής πάλης, ξεπέρασαν πρόσφατα την πολύ χαμηλή ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων και την επιβίωση εκτεταμένων περιοχών προκαπιταλιστικών σχέσεων, μαζί και τα πιο θεμελιακά ζητήματα της εθνικής και οικονομικοπολιτικής νεοαποικιοκρατικής τους εξάρτησης. Τέτοιες είναι ορισμένες χώρες της Μέσης Ανατολής (Ιράν, Αίγυπτος), της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής, ορισμένες πρώην ανατολικές χώρες κ.λπ.

Ειδικότερα οι πρώην ανατολικές χώρες επιχειρούν να ενταχθούν, στο ένα ή το άλλο επίπεδο του ιμπεριαλιστικού-κεφαλαιοκρατικού πλέγματος, όχι με βάση την προηγούμενη ανάπτυξη των παραγωγικών τους δυνάμεων και της παραγωγικότητας της εργασίας, αλλά κυρίως σε συσχετισμό με το επίπεδο και τη μορφή κυριαρχίας και ανάπτυξης των σύγχρονων καπιταλιστικών σχέσεων, από τις οποίες εξαρτάται κυρίως η απόδοση του κεφαλαίου και η παραγωγικότητα της εργασίας στις σημερινές συνθήκες. Έτσι, η Ρωσία, παρόλη την ισχύ και το μέγεθός της, εντάσσεται στη μεσαία βαθμίδα, η Ανατολική Γερμανία στην ανώτερη, η Βουλγαρία στον κατώτερο κρίκο κ.λπ. Σ' αυτόν τον κρίκο, επιχειρεί να ενταχθεί, με τις δικές της ιδιομορφίες και η Κίνα ενώ άλλες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης κ.λπ. μετατρέπονται σε ιδιόρρυθμες χώρες του Τρίτου Κόσμου, ασιατικές δημοκρατίες κ.λπ.

Στα πλαίσια των σχέσεων ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα και κρίκους του **ιμπεριαλιστικού-κεφαλαιοκρατικού πλέγματος** λειτουργούν μια σειρά οικονομικοί και πολιτικοί νόμοι, διαφορετικού χαρακτήρα απ' αυτούς που λειτουργούν στο εσωτερικό του καπιταλισμού ή κι από εκείνους που λειτουργούν ανάμεσα στις χώρες που ανήκουν στο ιμπεριαλιστικό-καπιταλιστικό πλέγμα, απ' τη

μια μεριά, και στις χώρες με προκαπιταλιστικό ή πολύ χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων, από την άλλη. Οι οικονομικές και πολιτικές ανταλλαγές των χωρών που συμπεριλαμβάνονται στο ιμπεριαλιστικό-κεφαλαιοκρατικό πλέγμα, η αλληλεξάρτηση και ο ανταγωνισμός των κεφαλαίων τους ασφαλώς ποτέ δε διέπονται από όρους ισοτιμίας (και μ' αυτή την έννοια η μια χώρα ή μια κατηγορία χωρών επιχειρεί πάντα να διεισδύει, να ηγεμονεύει και να εκμεταλλεύεται, όσο γίνεται, την άλλη καθώς και να εξασφαλίζει ή να διατηρεί τους συσχετισμούς προς όφελός της). Ωστόσο όμως, αυτές οι ανταλλαγές και αλληλεξαρτήσεις, για τις χώρες του ιμπεριαλιστικού-κεφαλαιοκρατικού πλέγματος, είναι ανταλλαγές που τελικά αφομοιώνονται και δρουν προς όφελος του «συλλογικού καπιταλιστή», στο εσωτερικό του κάθε έθνους-κράτους, προς όφελος της εσωτερικής ανάπτυξης της καπιταλιστικής κυριαρχίας και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτό ενισχύει και την τάση του συστήματος να διεκδικεί, όσο γίνεται, ανατροπή των εξωτερικών συσχετισμών και βελτίωση της θέσης του στο ιμπεριαλιστικό-κεφαλαιοκρατικό πλέγμα. Απ' αυτή την άποψη, ο διαχωρισμός του ιμπεριαλιστικού κεφαλαιοκρατικού πλέγματος έχει μεγάλη σημασία για τον ακριβή προσδιορισμό των όρων της ταξικής πάλης κάθε έθνους-κράτους, καθώς και των όρων συμμετοχής και ανισόμετρης κίνησής του στο διεθνή καπιταλιστικό καταμερισμό. Ωστόσο όμως, αυτός ο διαχωρισμός έχει πάντα ιστορικό παροδικό χαρακτήρα και, το κυριότερο δεν έχει ίδια ποιότητα με το διαχωρισμό ανάμεσα στα έθνη του ιμπεριαλιστικού-κεφαλαιοκρατικού πλέγματος, συνολικά και στα έθνη με προκαπιταλιστικό ή πολύ χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων, τα έθνη του Τρίτου Κόσμου τα οποία γίνονται αντικείμενο νεοαποικιοκρατικής εκμετάλλευσης.

Με βάση τα παραπάνω, το «εθνικό», το «ξένο» το «ιδιωτικό» και το «κρατικό» κεφάλαιο, με περισσότερες ή λιγότερες ιδιομορφίες και ανισοτιμίες, συγχωνεύονται τελικά στα πλαίσια των συμφερόντων του συλλογικού καπιταλιστή, του εθνικού σχηματισμού που ανήκει στο ιμπεριαλιστικό πλέγμα και αναπτύσσονται βασικά στα πλαίσια των εσωτερικών όρων κίνησής του και όσον αφορά τον ανταγωνισμό και όσον αφορά την ταξική αντιπαράθεση με την εργατική τάξη και τα λαϊκά στρώματα. Απ' αυτή την άποψη, η αστική τάξη όλων των κατηγοριών του ιμπεριαλιστικού πλέγματος είναι «ταυτισμένη» ταξικά (και ενδοταξικά ανταγωνιστική) με τους «ξένους», με τον ιμπεριαλισμό γενικά (και όχι με κάθε ξεχωριστό μπλοκ ή κάθε ιμπεριαλιστική χώρα), όχι λόγω της εξάρτησής της, της υποταγής ή της ηγεμόνευσής της αλλά λόγω τελικά της «ανεξαρτησίας» της, δηλαδή της εσωτερικής κυριαρχίας της. Η αλληλεξάρτηση των κεφαλαίων στα πλαίσια του ιμπεριαλιστικού πλέγματος λειτουργεί τελικά προς όφελος της ανάπτυξης του καπιταλισμού σε κάθε εθνικό σχηματισμό της, σε βάρος των εργαζομένων και είναι το μοναδικό αναγκαστικά πεδίο πάνω στο οποίο μπορεί το κάθε «εθνικό κεφάλαιο» να διεκδικεί βελτίωση της θέσης του και στο διεθνή καπιταλιστικό καταμερισμό.

Στο φως αυτών των απόψεων και των σύγχρονων εξελίξεων, γίνεται συνεπώς πιο φανερό η ανεπάρκεια της παλιάς αντίληψης ότι για τα πάντα φταίνε οι ξένοι και οι μεγάλοι. Οι ανταγωνισμοί των «μεγάλων» και των «ξένων» πηγάζουν από τους ανταγωνισμούς του κεφαλαίου συνολικά, από τους νόμους σύγκρουσης σε όλες τις κλίμακες και από την τάση για «εξαγωγή» και όξυνση των ανταγωνισμών στις διεθνές σχέσεις. Γίνεται επίσης πιο φανερό η ταξική ανεπάρκεια της παλιάς αντίληψης, που μετέφερε μηχανιστικά τις κατηγορίες που διέπουν τις σχέσεις ανάμεσα στις χώρες του ιμπεριαλιστικού-κεφαλαιοκρατικού πλέγματος συνολικά με τις νεοαποικιοκρατούμενες χώρες, στις εσωτερικές σχέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές βαθμίδες του ιμπεριαλιστικού πλέγματος.

Φαίνεται η χρεοκοπία της αντίληψης που ουσιαστικά υποκαθιστούσε την ταξική αντίθεση ανάμεσα στον ιμπεριαλισμό των αστικών τάξεων και την εργατική επανάσταση, με την αντίθεση ανάμεσα στις μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις και τους εργαζόμενους και τους λαούς, ιδιαίτερα των πιο αδύνατων καπιταλιστικών χωρών. Ιδιαίτερα φαίνεται η χρεοκοπία της αντίληψης που θεωρούσε τον ιμπεριαλισμό ως εξωτερικό σύστημα επιβο-

λής των 6-7 μεγάλων κρατών απέναντι στους εργαζόμενους, τους λαούς και τα έθνη όλου του κόσμου κι όχι ως τη σύγχρονη ανώτερη μορφή ανάπτυξης του συνόλου των καπιταλιστικών σχέσεων (και των αστικών τάξεων) στο εσωτερικό του κυρίαρχου καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και στο διεθνές σύστημα του καπιταλισμού.

Μ' αυτή την έννοια, η παγκόσμια εργατική τάξη και οι ενδιάμεσες σύμμαχες καταπιεσμένες λαϊκές μάζες έχουν να τα βάλουν μ' ένα πολύπλοκο εσωτερικό και διεθνές σύστημα καπιταλιστικών σχέσεων και κοινωνικών συμμαχιών του κεφαλαίου, που συγκροτούν την άνιση (ανταγωνιστική) αλληλεξάρτηση των πολλαπλών επιπέδων του ιμπεριαλιστικού-κεφαλαιοκρατικού πλέγματος και όχι με μια χούφτα μονοπωλίων των πιο μεγάλων και αντιδραστικών κρατών, που καταπιέζουν και λεηλατούν όλους τους λαούς και τα έθνη της γης.

Ολοκληρωτικός καπιταλισμός και Τρίτος Κόσμος

Οι αλλαγές στο διεθνές καπιταλιστικό-ιμπεριαλιστικό πλέγμα που πραγματοποιούνται στα πλαίσια του νέου σταδίου του καπιταλισμού (όπως άλλωστε και στα προηγούμενα στάδια) δεν έχουν στον πυρήνα τους κυρίως τις νέες μορφές ανάπτυξης του ενδοκαπιταλιστικού-ενδοϊμπεριαλιστικού ανταγωνισμού. Όπως ήδη ειπώθηκε, βασίζονται, πάνω από όλα, στις νέες μεθόδους εκμετάλλευσης των εργαζομένων και των λαών, στις νέες μορφές αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας και αξιοποίησης του κεφαλαίου. Πολύ πιο καθαρά σήμερα, το καπιταλιστικό σύστημα στηρίζει τις διάφορες μορφές διεθνούς συγκρότησης και ανάπτυξής του, τελικά τελικά, στο κυνηγητό αύξησης του ποσοστού υπεραξίας σε βάρος του «εσωτερικού και εξωτερικού εχθρού», της εργατικής τάξης, στην αναζήτηση των τάσεων αύξησης του ποσοστού κέρδους, στους ανώτερους συνδυασμούς και στις νέες μορφές απόσπασης απλήρωτης δουλειάς από την υποταγμένη στο κεφάλαιο εργασία.

Ο ιμπεριαλισμός ήταν και στο προηγούμενο στάδιο πρώτα από όλα «ανώτερο στάδιο του καπιταλισμού», δηλαδή ήταν ιμπεριαλισμός σε βάρος πρώτα από όλα της εργατική τάξης και των καταπιεζόμενων μαζών των μητροπόλεων. Ήταν ιμπεριαλισμός σε βάρος της εργατικής τάξης της σχετικής υπεραξίας, και μάλιστα των πιο προηγμένων μορφών απόσπασης σχετικής υπεραξίας. Και μόνο πάνω σε αυτή τη βάση ήταν επόμενα, ιμπεριαλισμός και σε βάρος των εργαζομένων των πιο καθυστερημένων μορφών και συνδυασμών απόσπασης υπεραξίας, καθώς και της εργατικής τάξης που ήταν τυπικά υποταγμένη στο κεφάλαιο (με βάση την απόλυτη, κυρίως, υπεραξία). Μόνο πάνω σε αυτή τη θεμελιακή εθνική και «διεθνική» σχέση εκμετάλλευσης μπορούσε να γίνει ιμπεριαλισμός («παγκόσμιος») και σε βάρος των εργαζομένων, των λαών ακόμα και των ηγεμονικών τάξεων εκείνων των κοινωνιών που βρίσκονταν σε προκαπιταλιστικά στάδια ή κυριαρχούνταν από καθυστερημένους τρόπους παραγωγής.

Επομένως, η σχέση του καπιταλισμού ιμπεριαλισμού απέναντι στις αποικίες και τις νεοαποικίες του Τρίτου Κόσμου και απέναντι στις πλατιές μάζες των καταπιεζομένων εθνών, καθώς και οι μορφές διαρκούς λεηλασίας τους, καθορίζονται τελικά με κριτήριο την προώθηση της βασικής σχέσης εκμετάλλευσης της εργασίας. Είχαν ως αφετηρία την ανάπτυξη των ανώτερων μορφών εκμετάλλευσης, την καλύτερη διεκπεραίωση του «ανταγωνισμού» για τη μεγιστοποίηση αυτής της εκμετάλλευσης και την απογείωση του καπιταλιστικού κέρδους. Έτσι το «διεθνές σύστημα» της μεγάλης βιομηχανίας στηρίχτηκε κυρίως στην «αρπαγή και τη λεηλασία των αποικιών», που αποτελούσαν μια από τις βάσεις για τη βιομηχανική συσσώρευση, και μόνο κατά δεύτερο λόγο στην «ανάπτυξη» σε αυτές καπιταλιστικών σχέσεων της απόλυτης κυρίως υπεραξίας. Ο μονοπωλιακός-καπιταλιστικός-ιμπεριαλισμός ως στάδιο της ολοκληρωμένης κυριαρχίας της σχετικής υπεραξίας, διατήρησε σε ένα βαθμό τις σχέσεις του με τις αποικίες πάνω στην παλιά βάση, εντατικοποιώντας τη λεηλασία, επεκτείνοντας με νέους τρόπους τις καπιταλιστικές σχέσεις της απόλυτης υπεραξίας. Αλλά ταυτόχρονα προώθησε και νέες, σχετικά, μορφές εξαγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων, που ιδιαίτερα στη φάση της νεοαποικιοκρατίας επεδίωκαν σε ένα βαθμό και την ανάπτυξη της σχετικής

υπεραξίας. Ωστόσο, και στη φάση της μεγάλης βιομηχανίας, αλλά ιδιαίτερα στο ιμπεριαλιστικό στάδιο, οι αποικίες, ο Τρίτος Κόσμος, χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για την πειθάρχηση και την εξαγορά της εργατικής τάξης της, σχετικής υπεραξίας, ως «εφεδρεία» για τη ανάπτυξη των βασικών μεθόδων αύξησης της κοινωνικής και πολιτικής εκμετάλλευσης και των κερδών του κεφαλαίου.

Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός αποκαλύπτει πιο ανοιχτά και καθαρά, με νέες ποιοτικές μορφές αυτή τη βασική τάση του κεφαλαίου απέναντι στον Τρίτο Κόσμο που χαρακτήριζε όλα τα στάδια του καπιταλισμού. **Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός οικοδομεί κατά βάση το διεθνές σύστημα της «περιφερειακής» ολοκλήρωσής του. Το διεθνές καπιταλιστικό, ιμπεριαλιστικό πλέγμα, οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις στις ζώνες όπου προωθούνται οι νέες μορφές αύξησης της παραγωγικότητας και των κερδών. Εκεί που η εργατική τάξη, με τη νέα της σύνθεση και τις νέες δυνατότητές της, μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες της ευέλικτης εργασίας.** Οι εξαγωγές κεφαλαίων και οι διεθνείς συναλλαγές πραγματοποιούνται σε ανώτερο από κάθε άλλη φορά επίπεδο κυρίως ανάμεσα στις χώρες και τους συνασπισμούς του διεθνούς καπιταλιστικού-ιμπεριαλιστικού πλέγματος. Απέναντι στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, χώρες όπου κυριαρχεί η απόλυτη υπεραξία μαζί με μια σειρά συνδυασμούς καθυστερημένου τρόπου παραγωγής, το διεθνές κεφάλαιο συμπεριφέρεται κατά κάποιο τρόπο με βάση τα νέα κριτήρια που ακολουθεί και στο «εσωτερικό μέτωπο». Πρώτα από όλα η κρίση και η εξάντληση της νεοαποικιοκρατικής εκμετάλλευσης συμπίπτει με την κρίση του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού και του διεθνούς του συστήματος.

Σήμερα ένα μεγάλο μέρος του Τρίτου Κόσμου περιθωριοποιείται, βυθίζεται σε μια ζώνη θανάτου. Πρόκειται για μια ιδιότυπη αλλά σαφή αντιστοιχία με το περιθωριοποιημένο κομμάτι της διαρθρωτικής ανεργίας, το νέο «απόλυτο» εφεδρικό στρατό του Τέταρτου Κόσμου των μητροπόλεων. Ένα άλλο πλατύ τμήμα του Τρίτου Κόσμου χρησιμοποιείται ως εφεδρεία για τις πιο «βαριές δουλειές» και την πιο «βαριά εκμετάλλευση» που έχουν ανάγκη οι νέοι συνδυασμοί σχετικής - απόλυτης υπεραξίας. Ένα μικρό μέρος των υπό ανάπτυξη χωρών επιχειρείται να ενταχθεί στο υπόγειο του καταμερισμού του διεθνούς καπιταλιστικού-ιμπεριαλιστικού πλέγματος, στα πλαίσια των νέων μορφών ανάπτυξης της εκμετάλλευσης των εργαζομένων σε διεθνή κλίμακα.

Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός με την «καταστροφή του Τρίτου Κόσμου» δεν επιβεβαιώνει μόνο ότι ο καπιταλισμός - ιμπεριαλισμός γενικά είναι σύστημα της πιο βαθιάς ανισόμετρης ανάπτυξης και της έξαρσης των πιο βάρβαρων ανισοτήτων (δεν είναι τυχαίο ότι τα χρέη της Αφρικής θα μπορούσαν να εξοφληθούν μόνο με το 1% του Α.Ε.Π. των βιομηχανικών χωρών). Δείχνει, πάνω απ' όλα, **ότι το σύστημα της καπιταλιστικής διεθνοποίησης δε σημαίνει παγκοσμιοποίηση και πολύ περισσότερο δε σημαίνει παγκοσμιοποίηση της ευημερίας, αλλά σημαίνει παγκοσμιοποίηση της νέας φτώχειας με προφυλακή την εργατική τάξη και τους καταπιεσμένους της «ευέλικτης εργασίας».** Δείχνει ακόμα ότι υπάρχει μια νέα βάση ενότητας, παρ' όλες τις νέες πολύμορφες αντιθέσεις, ανάμεσα στους εργαζόμενους και τους καταπιεζόμενους όλης της γης, πάλι με προφυλακή την εργατική τάξη των νέων μορφών εκμετάλλευσης. Φανερώνει, τέλος, ότι ο καπιταλισμός γενικά είναι ένα σύστημα που αδυνατεί να πετύχει την παγκοσμιοποίηση. Αδυνατεί να ακολουθήσει και αντιστρατεύεται τη διεθνή ανάγκη του πολιτισμού και της παραγωγής. **Το νέο καπιταλιστικό στάδιο είναι ένα στάδιο ανάπτυξης, αλλά μακροπρόθεσμα βαθύτερης και αξεπέραστης κρίσης των διεθνών σχέσεων, του διεθνούς ιμπεριαλιστικού-κεφαλιοκρατικού συστήματος γενικά.** Σήμερα φαίνεται πιο καθαρά ότι μόνο η εργατική, αντικαπιταλιστική επανάσταση σε εθνική και διεθνή κλίμακα μπορεί να οδηγήσει στο διεθνισμό και την παγκοσμιοποίηση. Η παγκοσμιοποίηση των κοινωνικών σχέσεων ή θα είναι κομμουνιστική ή απλά δεν πρόκειται να πραγματοποιηθεί.

ΣΤ. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Οι εξελίξεις στον ελληνικό καπιταλισμό κινούνται στα πλαίσια των ευρύτερων ανακατατάξεων στον

κόσμο του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα σφραγίζονται από μια βασική ιδιομορφία του ελληνικού καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού: την ανισόμετρη και ιδιότυπη σύζευξη –ιδιαίτερα στις πιο κρίσιμες καμπές του– μετασχηματισμών δύο διαφορετικών σταδίων του καπιταλισμού, αυτού που κυριαρχούσε ήδη διεθνώς και εκείνου που έτεινε να εδραιωθεί ως νέο κυρίαρχο στάδιο.

Ορισμένα ιστορικά στοιχεία

Αυτή η ιδιομορφία εκδηλώθηκε με κορυφαίο τρόπο στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα (δηλαδή την περίοδο της επανάστασης στο Γουδί, των Βαλκανικών πολέμων, της συμμετοχής στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, της Μικρασιατικής Εκστρατείας). Σ' αυτή τη φάση εμφανίζονταν σε αλληλοδιαπλοκή μετασχηματισμοί που αντιστοιχούσαν στην περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης και μετασχηματισμοί που αντιστοιχούσαν στο μονοπωλιακό στάδιο, το οποίο ήδη κυριαρχούσε διεθνώς.

Σ' εκείνη την καμπή ο ελληνικός καπιταλισμός, έφτασε έχοντας πίσω του 100 περίπου χρόνια ανάπτυξης, μετά την επανάσταση του 1821. Μιας ανάπτυξης που είχε διαφορετικό πεδίο εκκίνησης από τις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης, αρκετές ιδιομορφίες, αλλά και αναπτυσσόμενη την ένταξη στον ευρωπαϊκό και διεθνή καπιταλιστικό καταμερισμό. Μιας ανάπτυξης που επιταχύνθηκε θεαματικά ιδιαίτερα **μετά το 1880 περίπου, οπότε και εμφανίστηκε μια σχετικά σημαντική ανάπτυξη της βιομηχανίας, συγκέντρωση του κεφαλαίου και διαμόρφωση των πρώτων χρηματιστικών-μονοπωλιακών στοιχείων** στην οργάνωση του κεφαλαίου.

Ως ισχυρά τμήματα αυτής της εξέλιξης αναδείχθηκαν από πολύ νωρίς το εφοπλιστικό, το εμπορικό και το τραπεζικό κεφάλαιο, που διεκδικούσαν πάντα ρόλο πρώτης ταχύτητας στην περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, των Βαλκανίων, της Μεσογείου και σε μικρότερο βαθμό της Ευρώπης. **Ως αδυναμίες της αναδείχθηκαν, επίσης από νωρίς, το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και συγκέντρωσης του βιομηχανικού κεφαλαίου** και η μεγάλη απόστασή του από την αποδοτικότητα του κεφαλαίου και την παραγωγικότητα της εργασίας των αναπτυγμένων χωρών.

Φτάσαμε έτσι στην περίοδο 1912-1922 και τους πολέμους της, οι οποίοι σε πρώτη φάση έπαιξαν ρόλο «απελευθέρωσης εθνικού εδάφους» και επέκτασης του ελληνικού καπιταλισμού ενάντια στα παλιά παραγωγικά και εθνικά υποδολωτικά δεσμά. Στη συνέχεια όμως μετεξελίχθηκαν σε επιχείρηση διεκδίκησης σημαντικού ρόλου του ελληνικού κεφαλαίου στην ιμπεριαλιστική αναδιανομή για την κυριαρχία στην πάλαι ποτέ Οθωμανική Αυτοκρατορία, στα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο.

Το ελληνικό αντιπολεμικό κίνημα, η αντίσταση των λαών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η «υπονομευτική τακτική» των «συμμάχων-ανταγωνιστών» οδήγησαν στη Μικρασιατική Καταστροφή, στην καταρράκωση του μεγαλοϊδεατισμού και την αναπόφευκτη αναδίπλωση της στρατηγικής του ελληνικού κεφαλαίου στην κατεύθυνση μιας εντατικότερης βιομηχανικής και καπιταλιστικής ανάπτυξης, στα πλαίσια του συγκροτημένου πλέον οριστικά εθνικού χώρου. Παρ' όλ' αυτά, ήταν πλέον σαφές ότι ήδη από εκείνη την εποχή **ο ελληνικός καπιταλισμός είχε «κατακτήσει» μια θέση στον καπιταλιστικό καταμερισμό ως κατώτερος και ασταθής κρίκος της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας, σε στενή σύνδεση με το υπό αγγλική ηγεμονία ιμπεριαλιστικό μπλοκ.** Ήδη από εκείνη την περίοδο, η απόσπαση σχετικής υπεραξίας άρχισε να παίζει αποφασιστικό ρόλο, ενώ διατηρούνται η σημαντική παρουσία της απόλυτης υπεραξίας και μια σειρά προκαπιταλιστικές μορφές εκμετάλλευσης.

Στην περίοδο που ακολούθησε, οι καπιταλιστικές σχέσεις αναπτύχθηκαν στη χώρα μας με έμφαση στην ανάπτυξη της βιομηχανίας, με βελτίωση της ενδοκλαδικής διάρθρωσής της, με επέκταση της ηγεμονίας των μονοπωλιακών τμημάτων του κεφαλαίου, με αρκετά αστικοδημοκρατικά μέτρα, με ενθάρρυνση μιας «αστικοδημοκρατικής» Αριστεράς, ακόμα και με τη Μεταξική δικτατορία, αλλά και με παράλληλη **διατήρηση του μεγάλου ποσοστού των μικρών καπιταλιστικών επιχειρήσεων,**

του εκτεταμένου χαρακτήρα της αγροτικής παραγωγής και με σημαντική απόσταση από τις μεγάλες βιομηχανικές χώρες όσον αφορά την παραγωγικότητα της εργασίας και τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό του κεφαλαίου. Στο έδαφος αυτών των δεδομένων πραγματοποιήθηκε και η εμπλοκή της Ελλάδας στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Από τη μια, ήταν η κυρίαρχη πλευρά της, δηλαδή η ένταξη της ελληνικής αστικής τάξης στους ανταγωνισμούς των αντιμαχόμενων μπλοκ της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας, για την απόσπαση ευνοϊκότερου μεριδίου σε βάρος των εργαζομένων της χώρας και της περιοχής. Από την άλλη, υπήρχε η δευτερεύουσα πλευρά, δηλαδή η εκμετάλλευση της μειονεκτικής θέσης της Ελλάδας από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της πρώτης ταχύτητας.

Το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου εγκαινίασε μια «χρυσή περίοδο» ανάπτυξης για τον ελληνικό καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό. Τα υψηλά ποσοστά κερδοφορίας και κεφαλαιακής συσσώρευσης και οι εντυπωσιακοί ρυθμοί ανάπτυξης αυτής της περιόδου (υπερδιπλασιασμός του ΑΕΠ τη δεκαετία 1963-73, τριπλασιασμός του παραγόμενου προϊόντος στη μεταποίηση, αύξηση κατά 2,7 φορές των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου) βασίστηκαν πρωτίστως στην υπερεκμετάλλευση της εργατικής δύναμης (λόγω της ήττας του λαϊκού κινήματος στον Εμφύλιο, της αθρόας μετακίνησης αγροτικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα, του ανύπαρκτου κράτους πρόνοιας, της καταστολής κάθε εργατικής αντίδρασης από το μετεμφυλιοπολεμικό αυταρχικό κράτος). Αυτός ήταν ο κύριος παράγοντας που τροφοδοτούσε τη δυναμική της εσωτερικής συσσώρευσης του ελληνικού καπιταλισμού, και μαζί μ' αυτόν οι μεγάλες δυνατότητες επενδύσεων που άφηναν πίσω τους οι καταστροφές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου, η συστηματική και συχνά σκανδαλώδης στήριξη της κερδοφορίας του ιδιωτικού τομέα από το κράτος (χαριστικές παροχές, φοροαπαλλαγές, εισφοροαπαλλαγές κ.λπ.), η μαζική εισβολή ξένων επενδυτικών κεφαλαίων (σχέδιο Μάρσαλ, ν. 2687/53, σύνδεση με την ΕΟΚ κ.λπ.). Ειδικά γι' αυτή την εισβολή, πρέπει να πούμε ότι το κύριο δεν ήταν ο «ληστρικός» χαρακτήρας της, όσο η εκμετάλλευση των δυνατοτήτων κεφαλαιακής συσσώρευσης που προσέφερε η ελληνική οικονομία. Και ακόμα ότι τελικά όλη αυτή η διαδικασία εγγραφόταν και αφομοιωνόταν από την εσωτερική εθνική ανάπτυξη του καπιταλισμού της χώρας μας, από την τάση επέκτασης του εσωτερικού (σε βάρος των εργαζομένων) και του διεθνούς ρόλου του· παράλληλα εξυπηρετούσε και τη λειτουργία του διεθνούς ανταγωνισμού και, απ' αυτή την άποψη, την πλεονεκτική θέση των πιο ισχυρών δυνάμεων.

Η παραγωγική δομή πάνω στην οποία βασίστηκε αυτή η περίοδος ανάπτυξης του ελληνικού καπιταλιστικού σχηματισμού ήταν κυρίως **κλασικές** - με την έννοια ότι ήταν το πρότυπο της προηγούμενης δυτικοευρωπαϊκής εκβιομηχάνισης - **μεταποιητικές δραστηριότητες** (κλωστοϋφαντουργία, ιματισμός, κατασκευές, μέταλλο, ναυτιλία κ.λπ.), που ωστόσο δημιούργησαν έναν αρκετά ισχυρό βιομηχανικό τομέα, ο οποίος σταδιακά πήρε την πρωτοκαθεδρία από τον πρωτογενή τομέα. Αξιοσημείωτη ήταν επίσης η ανανέωση του μηχανολογικού εξοπλισμού και η εισαγωγή τεχνολογικών καινοτομιών. Σημαντικά στοιχεία, τέλος, είναι η σύνδεση με την ΕΟΚ, οι παραγωγικές δραστηριότητες του ελληνικού κεφαλαίου στο εξωτερικό (π.χ. κατασκευές) και οι εξαγωγές προϊόντων και κεφαλαίου (οι εξαγωγές σχεδόν τριπλασιάστηκαν από το 1960 ως το 1970 και εξαπλασιάστηκαν ως το 1973· επίσης, οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων από 3,7% της συνολικής αξίας των εξαγωγών το 1960, το 1969 ανήλθαν σε ποσοστό 34,5% του συνόλου), που αποτύπωναν μια αξιόλογη, πλέον, διεθνοποίηση και διαπλοκή του με το διεθνές σύστημα του κεφαλαίου.

Το άλμα αυτής της περιόδου οδήγησε στην πλήρη εδραίωση του μονοπωλιακού σταδίου και σταθεροποίησε τον ελληνικό καπιταλισμό στο μεσαίο επίπεδο της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας, ενώ ταυτόχρονα τροφοδότησε ορισμένες ελπίδες για πέρασμά του στην ανώτερη κλίμακά της. Όμως, πριν καλά καλά ολοκληρωθεί στην Ελλάδα το μονοπωλιακό στάδιο, διεθνώς έμπαινε σε κρίση και ενεργοποιούνταν οι διαδικασίες που έφεραν στο προσκήνιο τον ολοκληρωτικό καπιταλισμό. Μαζί μ' αυτό το φαινόμενο έκανε την εμφάνισή του και ένα καίριο πρόβλημα για την ελληνική αστική τάξη.

Πώς μπορεί να συζευχθούν αυτές οι διαφορετικές διαδικασίες καπιταλιστικών μετασχηματισμών προς όφελος της συνολικής ενίσχυσης της θέσης της εσωτερικά και διεθνώς, κάτω από την ηγεμονία των πιο σύγχρονων καπιταλιστικών δυνάμεων και μορφών; Και ακόμα, πώς μπορεί να εξασφαλιστεί μια τέτοια σύζευξη όταν οι πραγματοποιούμενες αναδιαρθρώσεις είναι τόσο εντατικές και γρήγορες, όταν ο ανταγωνισμός είναι τόσο οξύς, όταν οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις είναι τόσο εντυπωσιακές και όταν οι ρωγμές που αφήνονται για μια συνολική παρουσία του εργατικού κινήματος είναι τόσο πολλές;

Αυτή η ιδιαιτερότητα του ελληνικού καπιταλισμού και τα ερωτήματα που τη συνόδευαν δήλωναν δυναμικά «παρών» σ' όλη τη μεταπολιτευτική πορεία του. Σε μια περίοδο που σφραγίζόταν από το ξέσπασμα της κρίσης υπερσυσσώρευσης και την προώθηση των διαδικασιών της καπιταλιστικής ανασυγκρότησης, από τη μια, και από τις ισχυρές -όσο και αντιφατικές- τάσεις ριζοσπαστισμού των λαϊκών μαζών, από την άλλη· σε μια περίοδο που άνοιξε με την προσπάθεια του ελληνικού καπιταλισμού να βελτιώσει τις μορφές συγκρότησης, οργάνωσης και λειτουργίας του οι οποίες ανταποκρίνονται κοινωνικά και πολιτικά στην κλασική κρατικομονοπωλιακή φάση του καπιταλισμού (κρατικοποιήσεις, «σοσιαλμανία», εδραίωση κοινοβουλευτισμού, στοιχεία κείνσιανισμού και κράτους πρόνοιας κ.λπ.), σημαδεύτηκε από την πλήρη σύνδεση με την ΕΟΚ (1980), τις κυβερνήσεις της «αλλαγής», τα διαδοχικά κύματα αντιλαϊκών μέτρων, ειδικά μετά το '85, τα νεοφιλελεύθερα κοινωνικά συμβόλαια, την πολιτική συναίνεσης (1989), για να καταλήξει στο λεγόμενο «τέλος της μεταπολίτευσης», στο σοσιαφιλελεύθερο εκσυγχρονισμό, στη θρησκευτική προσήλωση στα προγράμματα σύγκλισης, στη μάχη της ανταγωνιστικότητας και της ευρωπαϊκής προοπτικής, στον εθνικιστικό επεκτατισμό, στις αντιδραστικές μεταβολές στο εργασιακό καθεστώς (ήδη από το 1986) κ.λπ.

Και σ' αυτή την περίοδο, το κύριο πεδίο απ' όπου αντλούσε δυνατότητες και δυνάμεις ο ελληνικός καπιταλισμός για την παραπέρα «ανάπτυξη» του ήταν ο εκσυγχρονισμός και η ενίσχυση των μορφών εκμετάλλευσης του «εσωτερικού αντιπάλου», της εργατικής πλειοψηφίας, ήταν η αύξηση του ποσοστού υπεραξίας. Έτσι, **το ποσοστό κέρδους των ελληνικών επιχειρήσεων (μέσος όρος) για την περίοδο 1980-86 ήταν 22% και για την περίοδο 1987-94 ήταν 20,1%, όταν τα αντίστοιχα ποσοστά για τις χώρες του G7 ήταν 13,4% και 15,2% και για τις χώρες της Ε.Ε. 11,7% και 13,5%**. Την ίδια στιγμή το πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας μόνο το 1994 μειώθηκε κατά 1,3%, ενώ η παραγωγικότητα της εργασίας την πενταετία 1990-95 παρουσίαζε ετήσια αύξηση της τάξης του 4%.

Σε τούτη τη βάση στηρίχτηκε και η διπλή ανασυγκρότηση του ελληνικού κεφαλαιοκρατικού σχηματισμού: οικονομική και πολιτική. Η οικονομική ανασυγκρότηση (ανασυγκρότηση του κεφαλαίου), μέσα από τη διαλεκτική καταστροφής-ανοικοδόμησης που χαρακτηρίζει τις κρίσεις, τροποποίησε τις διαδικασίες παραγωγής (νέα οργάνωση και τεχνολογία παραγωγής και νέος καταμερισμός εργασίας) και την κλαδική σύνθεση (παλιοί κλάδοι απαξιώνονται και νέοι αναδύονται). Παράλληλα με την αναδιάρθρωση του κεφαλαίου είχαμε και την αναδιάρθρωση της εργασίας, σε ό,τι αφορά τους όρους-μορφές εκμετάλλευσης, τις ειδικεύσεις-επαγγελματικές κατηγορίες, τις πλειοψηφικές μερίδες, το συνδυασμό χειρωνακτικής-διανοητικής εργασίας κ.λπ. Ανάλογης ποιότητας ήταν και η ανασυγκρότηση του κυρίαρχου πολιτικού συστήματος, με τα σοκ του '89, την εξάρθρωση του μεταπολιτευτικού ριζοσπαστισμού, την αδρανοποίηση των λαϊκών μαζών, τη νεοφιλελεύθερη συναίνεση, τη δραματική συρρίκνωση των «κοινωνικών» λειτουργιών του κράτους, τη δημιουργία νέων μορφών πολιτικής εκπροσώπησης-διαμεσολάβησης κ.λπ.

Πιο κοντά στη «μητρόπολη» παρά στην «περιφέρεια»

Φτάνουμε έτσι **στο τέλος του αιώνα, όπου η Ελλάδα είναι μια χώρα του αναπτυγμένου καπιταλισμού, με ενδιαμέση θέση στο διεθνές καπιταλιστικό-ιμπεριαλιστικό πλέγμα, με αναπτυσσόμενα τα ιμπεριαλιστικά της χαρακτηριστικά και την «εξωγενή»-διεθνοποιημένη παρουσία**

και διαπλοκή, καθώς και με εμφανείς τις **φιλοδοξίες του ελληνικού κεφαλαίου** (συνολικά ή τουλάχιστον κάποιων δυναμικών μερίδων και «θυλάκων ανάπτυξης») **να αναβαθμίσει τη θέση του**, προσεγγίζοντας ή ίσως και κατακτώντας μια θέση στην πρώτη ταχύτητα του διεθνούς κεφαλαιοκρατικού πλέγματος. Η επιμονή στους δείκτες του Προγράμματος Σύγκλισης και την ΟΝΕ (ώστε «να μη μείνουμε στη δεύτερη ταχύτητα της Ε.Ε.»), το εξοπλιστικό πρόγραμμα-μαμούθ και η συμμετοχή σε εκστρατευτικά σώματα, η λιτότητα «χωρίς ημερομηνία λήξης», το βαλκανικό σαφάρι του ελληνικού κεφαλαίου, τα πρόσφατα μέτρα-σοκ για την «αγορά εργασίας» κ.λπ. είναι μερικές από τις πιο εμφανείς εκδηλώσεις αυτών των φιλοδοξιών.

Οι αστικές στατιστικές επιβεβαιώνουν την παραπάνω θέση για το χαρακτήρα του ελληνικού καπιταλισμού. **Με όρους ΑΕΠ, η Ελλάδα κατατάσσεται μέσα στις 30 πιο αναπτυγμένες οικονομίες του κόσμου**, ενώ μια πρόσφατη έρευνα του ΟΟΣΑ που συνεκτιμά ένα σύνολο αναπτυξιακών, κοινωνικών, οικονομικών, παραγωγικών, πολιτισμικών, μορφωτικών δεικτών την κατατάσσει στη 15^η θέση παγκοσμίως.

Στην παραπάνω εκτίμηση όμως δε φτάνουμε μόνο ή κυρίως με βάση τις αστικές στατιστικές· οδηγούμαστε μετά από τη συνεκτίμηση, στο σύνολό τους, ορισμένων κρίσιμων χαρακτηριστικών του ελληνικού καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Τα κυριότερα απ' αυτά είναι:

α. Τα χαρακτηριστικά που έχει η βασική σχέση εκμετάλλευσης, ο μηχανισμός απόσπασης υπεραξίας. Δε χωράει αμφιβολία ότι αυτή η σχέση είναι «ευρωπαϊκής» και όχι «τριτοκοσμικής» μορφής. Ότι το παραδοσιακό πλεονέκτημα του φτηνού εργατικού δυναμικού (που πλέον ανήκει κυρίως σε άλλους) συνδυάζεται και με άλλα, πολύ σημαντικά για το σημερινό καπιταλισμό (ευελιξία, κατάρτιση κ.λπ.). Ότι πλάι στις βιομηχανίες «εντάσεως εργασίας» έχουμε όλο και με μεγαλύτερη ισχύ τις «εντάσεως κεφαλαίου». Ότι οι σχετικά καθυστερημένες παραγωγικές, βιομηχανικές και εργασιακές δομές του ελληνικού καπιταλισμού -σε σύγκριση με τις χώρες της «πρώτης ταχύτητας»- δεν αποτέλεσαν εμπόδιο για την κυριαρχία των νέων μορφών απόσπασης υπεραξίας και των νέων εργασιακών-παραγωγικών δομών. Ίσα ίσα, αποτέλεσαν ένα εξαιρετικά εύφορο έδαφος για την υποδοχή, αλλά και για την παραπέρα ανάπτυξή τους.

β. Ο βαθμός διάδοσης και κυριαρχίας (ποιοτικά και ποσοτικά) των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Και εδώ τα πράγματα είναι σαφή: Η ποιότητα κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής, διευρυμένη κεφαλαιοκρατική αναπαραγωγή κυριαρχεί ολοκληρωτικά εδώ και αρκετές δεκαετίες σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικοοικονομικής ζωής, αναπτύσσεται σε βάθος και έκταση, έχοντας ήδη από καιρό εξαλείψει τα όποια προκαπιταλιστικά υπολείμματα και διευθετήσει τα όποια άλυτα αστικοδημοκρατικά προβλήματα. Ιδιαίτερα εντυπωσιακή, κυρίως μετά το '80, είναι η ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων και η πλήρης «βιομηχανοποίηση» σε τομείς με μεγάλη συμμετοχή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και του μικροαστικού στοιχείου (υγεία, παιδεία, εμπόριο, γεωργία, διατροφή, ψυχαγωγία, ενημέρωση, μηχανικοί, δικηγόροι κ.λπ.). Μιλάμε για μια τάση που συρρικνώνει με γοργούς ρυθμούς τα παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα (κατά 3,6% ετησίως μειωνόταν ο αγροτικός πληθυσμός την περίοδο 1990-93, δεκάδες μικρομεσαίες επιχειρήσεις κλείνουν καθημερινά, 1.300 ιδιωτικά ιατρεία έκλεισαν το 1996 μόνο στη Θεσσαλονίκη), τα δορυφοροποιεί (π.χ. υπεργολαβίες) γύρω από το κεφάλαιο ή τα εντάσσει με διάφορες μορφές στη σχέση της μισθωτής εργασίας. Ταυτόχρονα, οι αναλογίες των τριών μεγάλων παραγωγικών τομέων (πρωτογενής, δευτερογενής, τριτογενής) είναι αυτές που τυπικά παρουσιάζουν οι αναπτυγμένες χώρες του ΟΟΣΑ - με μια μεγαλύτερη, αλλά όχι σημαντικά, βαρύτητα του πρωτογενούς τομέα λόγω της γεωργίας. Βεβαίως όλοι αυτοί οι ποιοτικοί δείκτες (που είναι το κύριο για την εκτίμηση ενός κοινωνικού σχηματισμού) δεν έχουν καταργήσει τις σημαντικές ιδιομορφίες του ελληνικού καπιταλισμού (παραγωγικότητα της εργασίας, αποδοτικότητα του κεφαλαίου, τεχνολογική και μορφωτική υποδομή) ούτε την ποσοτική του απόσταση (που είναι το δευτερεύον, αλλά είχε αναγορευτεί σε κύριο από το παραδοσιακό Κ.Κ.) από τις χώρες της πρώτης καπιταλιστικής

ταχύτητας.

γ. Ο βαθμός διάδοσης της μισθωτής εργασίας, για τον οποίο ο Λένιν έλεγε πως «ίσως έχει τη μεγαλύτερη σημασία στο ζήτημα της ανάπτυξης του καπιταλισμού». Και εδώ οι τάσεις είναι σημαντικότερες, παρ' ότι οι αστικές στατιστικές εμφανίζουν στην Ελλάδα ένα υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων. Στην πραγματικότητα, ένα διαρκώς διευρυνόμενο τμήμα των αυτοαπασχολούμενων επιτελεί ουσιαστικά εξαρτημένη εργασία (υπεργολαβίες, δελτίο παροχής υπηρεσιών, φασόν παλιό και νέο κ.λπ.). Ταυτόχρονα, ο κόσμος της μισθωτής εργασίας διευρύνεται ταχύτατα από πολλές τάσεις προλεταριοποίηση μεσαίων στρωμάτων, αγροτιάς, διανοήσης μείωση ενδιάμεσων στελεχών στην παραγωγική ιεραρχία -τεϊλοροποίηση νέων εργασιών- εκτατική ανάπτυξη/«βιομηχανοποίηση» αρκετών νέων τομέων κ.λπ.

δ. Ο βαθμός συγκέντρωσης-συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, ο οποίος είναι αρκετά αναπτυγμένος και έχει οδηγήσει στη διαμόρφωση (ήδη από το '60) ΠΠΜ και στην ηγεμονική τους παρουσία στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας (αυτό αντανακλά και η γνωστή φιλολογία για τα «διαπλεκόμενα συμφέροντα»). Αυτή η τάση τροφοδοτήθηκε από τους γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης των μεταπολεμικών δεκαετιών, από τις τεράστιες και ποικιλόμορφες κρατικές ενισχύσεις, από την έκθεση της ελληνικής οικονομίας στο διεθνή ανταγωνισμό και τη συμμετοχή στην ΕΟΚ, από την τεχνολογική ανανέωση, από το κύμα εξαγορών-συγχωνεύσεων (307 επιχειρήσεις εξαγοράστηκαν την περίοδο 1987-1990), από τις διαδικασίες αναδιάρθρωσης - εκκαθάρισης - απαξίωσης (π.χ. λειτουργία ΟΑΕ) που πυροδότησε η κρίση και η προσπάθεια υπέρβασής της και, πάνω απ' όλα, από την υπερεκμετάλλευση της εργατικής δύναμης (τα μικτά κέρδη ανά εργαζόμενο που αποκόμιζαν οι βιομηχανικές επιχειρήσεις την περίοδο 1980-92 αυξήθηκαν 13 φορές, ενώ το καθαρό κέρδος που έπαιρναν από κάθε εργαζόμενο οι μεγαλέμποροι επταπλασιάστηκε την περίοδο 1982-92).

Στους πολυεθνικούς-πολυκλαδικούς ομίλους, τα ονόματα είναι λίγο πολύ γνωστά (αν και οι ανακατατάξεις δε λείπουν): στους ιδιωτικούς ξεχωρίζουν οι όμιλοι Βαρδινογιάννη, Ιντρακόμ, Λαμπράκη, Μπόμπολα, Στασινόπουλου, ΕCON, Μαρινόπουλου, Μυτιληναίου, Χαρτοποιία Θράκης, ΔΕΛΤΑ, Πετζετάκη, Λάτση, Φιλίππου (ΦΑΓΕ), Τιτάν, των μεγάλων κατασκευαστικών εταιριών κ.λπ. Στους ξένους ομίλους ξεχωρίζουν ενδεικτικά: Λέβερ Ελλάς, 3Ε κ.λπ. Τέλος, στους κρατικομονοπωλιακούς ομίλους μπορούμε να κατατάξουμε αυτούς των κρατικών τραπεζών (Εθνικής, Εμπορικής, ΕΤΒΑ, Αγροτικής), τη ΔΕΠ κ.λπ.

ε. Ο τρόπος ένταξης-συμμετοχής στο διεθνές πλέγμα του καπιταλισμού. Ο τρόπος αυτός έχει μετασχηματιστεί και αναπτυχθεί πολύ από τις δεκαετίες του '30-'50 (όταν, δηλαδή, κυριάρχησαν στην Αριστερά οι θεωρίες της εξάρτησης). Μιλάμε σήμερα για μια ελληνική καπιταλιστική οικονομία η οποία είναι αναπτυγμένη, διεθνοποιημένη και με εμφανείς τις ιμπεριαλιστικές δραστηριότητες-τάσεις για μια ελληνική αστική τάξη, η οποία τόσο συνολικά όσο και με επιμέρους κεφάλαια ή μερίδες της, έχει αναπτύξει ευρύτατες διεθνείς συμμαχίες-συγχωνεύσεις-συνεταιρισμούς και ανταγωνισμούς με άλλες αστικές τάξεις, έχει έντονα «εξωστρεφή» στοιχεία-φιλοδοξίες για ΠΠΜ που ασφυκτιούν στα όρια του ελλαδικού χώρου· για μια οργανικότερη σύνδεση-διαπλοκή του ελληνικού κεφαλαίου με τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής καπιταλιστικής ολοκλήρωσης για ρηξικέλευθες (και εμφανώς επιθετικές, τουλάχιστον οικονομικά και πολιτικοστρατηγικά) στοχεύσεις και επιλογές στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της Μ. Ανατολής.

Έτσι σήμερα μπορούμε να πούμε ότι τα πιο προφανή κριτήρια των ιμπεριαλιστικών δραστηριοτήτων υπάρχουν και αναπτύσσονται στην Ελλάδα:

- Το ελληνικό κεφάλαιο πραγματοποιεί εξαγωγές κεφαλαίου -και όχι μόνο εμπορευμάτων- σε άλλες χώρες (τόσο αναπτυγμένες, όσο και λιγότερο αναπτυγμένες). Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι άμεσες παραγωγικές επενδύσεις στο εξωτερικό, σε διάκριση από τις επενδύσεις χαρτοφυλακίου.

Εντυπωσιακές, σ' αυτά τα πλαίσια είναι οι εξαγωγικές-επενδυτικές «επιδόσεις» του ελληνικού κεφαλαίου στα Βαλκάνια, τα οποία επιχειρεί να μετατρέψει σε «οικονομική ενδοχώρα» και «ζώνη επιρροής της δραχμής».

- **Το ελληνικό κεφάλαιο είναι ιδιοκτήτης κεφαλαίων σε άλλες χώρες.** Είναι ήδη γνωστές μερικές σημαντικές περιπτώσεις: Βαρδινογιάννης στην Ουκρανία, Κόκκαλης στη Βουλγαρία, εφοπλιστές στη Βρετανία, αρκετές εταιρίες στην Αλβανία ή σε Ασία και Αφρική κ.λπ. Μάλιστα διευρύνεται και ο αριθμός των ελληνικής βάσης επιχειρήσεων που πραγματοποιούν μεγάλο μέρος των εργασιών τους στο εξωτερικό, εξάγουν εμπορεύματα (ακόμα και προς την Ελλάδα) όχι από τις μητρικές μονάδες τους, αλλά από τις θυγατρικές που έχουν ιδρύσει σε άλλες χώρες (π.χ. Chipita, Ζερίτης, Ιντρακόμ, Δέλτα, Τιτάν, Πετζετάκης).

- **Ο ρυθμός κεφαλαιακής συσσώρευσης** (όπως φαίνεται από το ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ και μεγέθυνσης του κεφαλαιακού αποθέματος) κινείται σήμερα σε παραπλήσια ή ελαφρά χαμηλότερα επίπεδα με αυτά της Ε.Ε. και του ΟΟΣΑ, μετά από αρκετές δεκαετίες που υπερείχε αισθητά.

στ. Τα χαρακτηριστικά του κρατικού και ευρύτερα του αστικού πολιτικού συστήματος. Και εδώ οι αλλαγές είναι εντυπωσιακές. Η Ελλάδα του μετεμφυλιοπολεμικού κράτους, του Ιδιωνύμου, των φακέλων, των κοινοβουλευτικών περιπετειών, της Βασιλείας, των άλυτων αστικοδημοκρατικών προβλημάτων, της εκτός νόμου Αριστεράς, των πελατειακών σχέσεων, του ανύπαρκτου κράτους πρόνοιας, του συνδικαλισμού των Μακρηθοδωρήδων είναι πλέον παρελθόν. Η σημερινή Ελλάδα ζει την πιο παρατεταμένη και ήρεμη κοινοβουλευτική της περίοδο, το «θρίαμβο» και τη σταθερότητα της «συνταγματικής τάξης», τη νόμιμη-«κατοικίδια» Αριστερά, τον υποταγμένο, κρατικό, εργοδοτικό, αστικοποιημένο συνδικαλισμό, τη δημιουργία καρικατούρας κράτους πρόνοιας κ.λπ. - «ζει», δηλαδή μ' ένα αστικό πολιτικό σύστημα που αντιστοιχίζεται σχεδόν πλήρως με το δυτικοευρωπαϊκό. Ταυτόχρονα με το «θρίαμβο» του «δημοκρατικού μας πολιτεύματος» (φαίνεται, π.χ., στο πώς «χώνεψε» τα ριζοσπαστικά μεταπολιτευτικά ρεύματα ή στο πώς πέρασε στη δεύτερη μεταπολίτευση χωρίς τους τριγμούς της Ιταλίας), ζούμε όμως και την αμφισβήτησή του, τόσο από τους «κάτω» (δυσπιστία, αποστοίχιση, κρίση αντιπροσώπευσης κ.λπ.) όσο και από τους «πάνω» (αποσάθρωση κάθε έννοιας κράτους πρόνοιας, εκφυλισμός κοινοβουλευτικών θεσμών, εκσυγχρονιστικές εκστρατείες κατά των πελατειακών σχέσεων, ηλεκτρονικά φακελώματα και Σένγκεν, ισχυροποίηση καταπιεστικών-αυταρχικών μηχανισμών, ασφυκτικότερος έλεγχος-παρουσία του κεφαλαίου κ.λπ.) - αλλά ακόμα και αυτό είναι μια εξέλιξη που καταγράφεται σε όλες τις χώρες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού.

Η Ελλάδα και ο ιμπεριαλισμός

Η τοποθέτησή μας για το χαρακτήρα του ελληνικού καπιταλισμού δεν αγνοεί παλιές και σύγχρονες ενστάσεις για το θέμα αυτό:

α. Αμφισβητούνται, για παράδειγμα, τα ιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας, γιατί «ο ιμπεριαλισμός εξ ορισμού δεν μπορεί να νοηθεί ως περιφερειακός, γιατί η Ελλάδα έχει αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο και δεν μπορεί να συγκριθεί με τις ΗΠΑ ή τη Γερμανία, γιατί πολλές σφαίρες της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα ελέγχονται από ξένες πολυεθνικές» κ.λπ.

Όμως τα βασικά κριτήρια του ιμπεριαλισμού δεν ήταν αυτά, δεν ήταν η εξωτερική πολιτικοστρατιωτική-οικονομική κυριαρχία των ισχυρών εθνών απέναντι στα αδύνατα, δεν ήταν η εθνικότητα των κεφαλαίων ή το επίπεδο της ανισόμετρης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, δεν ήταν τα γεωγραφικά όρια στα οποία εκτεινόταν η δραστηριότητα ενός «εθνικού» κεφαλαίου.

Το βασικό στοιχείο του ιμπεριαλισμού είναι ότι πρόκειται για ανώτερο στάδιο εκμετάλλευσης της εργατικής πλειοψηφίας, πρώτα απ' όλα στο εσωτερικό του καπιταλιστικού

συστήματος και κατ' επέκταση στο διεθνές επίπεδο. Συνεπώς, το βασικό κριτήριο για την ένταξη στο διεθνές ιμπεριαλιστικό-κεφαλαιοκρατικό πλέγμα είναι το επίπεδο ανάπτυξης και κυριαρχίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και των ηγεμονικών, μονοπωλιακών, χρηματιστικών τμημάτων του απέναντι στον κόσμο της μισθωτής εργασίας των εθνικών κοινωνιών, από τη μια, και, από την άλλη, είναι η επέκταση της δράσης τους σε διεθνή πεδία μέσω της νεοαποικιακής εκμετάλλευσης και της αντίστοιχης πολιτικοστρατιωτικής καταπίεσης των λαών και εθνών με προκαπιταλιστικό επίπεδο ανάπτυξης ή με πολύ χαμηλό επίπεδο κυριαρχίας των καπιταλιστικών σχέσεων.

Το κριτήριο τούτο δίνει απάντηση σε αρκετές από τις αμφισβητήσεις των ιμπεριαλιστικών χαρακτηριστικών της Ελλάδας. *Δε χρειάζεται, συνεπώς, να είσαι Γερμανία ή ΗΠΑ ή έστω Ιταλία για να έχεις ως χώρα τέτοια χαρακτηριστικά· δε χρειάζεται να δραστηριοποιήσε κατ' ανάγκη σε όλο τον πλανήτη ή να κάνεις στρατιωτικές επεμβάσεις* (για την περίπτωση της Ελλάδας, υπάρχουν και αυτές με τη μορφή της συμμετοχής σε διεθνιστικά εκστρατευτικά σώματα και της «ανθρωπιστικής βοήθειας»)· **δε χρειάζεται εξ ορισμού να έχεις εταιρίες της εθνικότητάς σου στις μεγαλύτερες παγκόσμια** (που και αυτό ισχύει, για το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο) ή να έχεις θετικό εμπορικό ισοζύγιο (όταν, για παράδειγμα, οι ΗΠΑ έχουν αρνητικό, είτε γιατί τα κέρδη των εταιριών «τους» διοχετεύονται σε φορολογικούς-επενδυτικούς παράδεισους είτε γιατί πολλά από τα προϊόντα αυτών των εταιριών παράγονται ή συναρμολογούνται σε θυγατρικές του εξωτερικού)· δε χρειάζεται τέλος όλα τα κεφάλαια που δραστηριοποιούνται στη χώρα σου να είναι «εθνικά» (μιας και το σύνολο αυτών των κεφαλαίων -εθνικά, ιδιωτικά, διεθνή, κρατικά- συγχωνεύονται τελικά στα πλαίσια των συμφερόντων του συλλογικού καπιταλιστή, του εθνικού κοινωνικού σχηματισμού, εγγράφονται στη δυναμική της εσωτερικής συσσώρευσής του και της ένταξής του στο διεθνές κεφαλαιοκρατικό πλέγμα).

β. Με την ίδια λογική, η μειονεκτική, άνιση αλληλεξάρτηση της Ελλάδας -στα πλαίσια της ένταξής της στο διεθνή καπιταλιστικό καταμερισμό- δε σημαίνει νεοαποικιοκρατική εκμετάλλευσή της. Η άνιση αυτή αλληλεξάρτηση δεν πραγματοποιείται με καθήλωση των καπιταλιστικών σχέσεων κυριαρχίας και ανάπτυξης, με καθήλωση και υπανάπτυξη του ελληνικού κεφαλαίου, αλλά με σύγκλιση και ανταγωνισμό, **με συγκρούσεις και συνεργασίες στη βάση της συνολικής (έστω και ανισότιμης) ανάπτυξης της καπιταλιστικής κυριαρχίας** στη χώρα μας. Αυτό σημαίνει ότι ένα τμήμα της υπεραξίας που παράγεται στη χώρα μεταφέρεται στις πιο ισχυρές δυνάμεις του πολυεθνικού κεφαλαίου. Αλλά αυτός ακριβώς είναι ο νόμος της καπιταλιστικής αλληλεξάρτησης και του ανταγωνισμού. Από αυτόν επιδιώκουν να επωφελούνται, όσο είναι δυνατόν, και τα ελληνικά μονοπώλια, στα πλαίσια της Ε.Ε. και κυρίως στα πλαίσια της επεκτατικής πολιτικής τους σε περιοχές που διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα. **Η διαρθρωτική ανισομετρία της ανάπτυξης του ελληνικού κεφαλαίου απέναντι στο ηγεμονικό πολυεθνικό κεφάλαιο επιχειρείται να αντιμετωπιστεί με την ένταση της εσωτερικής εκμετάλλευσης** των εργαζομένων και με τη διεκδίκηση συμμετοχής στην ένταση της εκμετάλλευσης στην Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο και ειδικά στην περιοχή των Βαλκανίων, της Ανατολικής Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου.

Είναι αλήθεια ότι **οι ηγεμονικές ιμπεριαλιστικές δυνάμεις συμμετέχουν με προνομιακό τρόπο στην εκμετάλλευση των εργαζομένων της χώρας μας**, ενώ παράλληλα αντλούν σε βασικούς τομείς συγκριτικά πλεονεκτήματα και σε βάρος του ελληνικού κεφαλαίου. **Άλλο τόσο σωστό όμως είναι ότι και το ελληνικό κεφάλαιο συμμετέχει, από υποδεέστερη θέση, στην εκμετάλλευση των εργαζομένων της Ευρώπης και ιδιαίτερα της γειτονικής περιοχής** και αντλεί, σε ορισμένους τομείς, συγκριτικά πλεονεκτήματα και σε βάρος των Ευρωπαίων και ιδιαίτερα των γειτονικών ανταγωνισμών του.

Ο μύθος λοιπόν της Ελλάδας της εξάρτησης, της καθυστέρησης, της αποβιομηχάνισης

αποσκοπεί, πρώτα απ' όλα, στη στρεβλή και αταξική παρουσίαση του ρόλου του ελληνικού κεφαλαίου σε βάρος των εργαζομένων, στην προώθηση των κοινωνικών συμβολαίων και της εθνικής συναίνεσης, στην υποταγή του εργατικού κινήματος στο βωμό της αστικής ανταγωνιστικότητας και στην «εθnicoποίηση» των ιμπεριαλιστικών σχεδίων στην περιοχή. «Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες» και πρώτα απ' όλα στους Έλληνες αστούς. Ταυτόχρονα, «η Ελλάδα ανήκει στη Δύση» και στα συμμαχικά ιμπεριαλιστικά μπλοκ του ελληνικού κεφαλαίου, όπου πάλι «η Ελλάδα δεν παραχωρεί τίποτε αλλά διεκδικεί τα αναφαίρετα δικαιώματά της, διεκδικεί ό,τι της ανήκει», δηλαδή οτιδήποτε μπορεί να αρπάξει. Αυτή είναι η διαλεκτική της συμμετοχής της «χώρας μας» στο διεθνές καπιταλιστικό καταμερισμό.

γ. Σ' αυτά τα πλαίσια πρέπει να αντιμετωπίσουμε και τη σχέση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Η σχέση αυτή έκανε τα πρώτα της βήματα στις αρχές του '60, τότε που ο Καραμανλής, δίνοντας το στίγμα της, δήλωνε: «δώσαμε ως προίκα στην ΕΟΚ τον ορυκτό μας πλούτο για να μας βοηθήσει στην εξασφάλιση πολιτικής σταθερότητας». Ταυτόχρονα, **μ' αυτή τη στρατηγική επιλογή το ελληνικό κεφάλαιο προσδιόριζε τους οικονομικούς, κοινωνικούς και γεωπολιτικούς στόχους και συμμαχίες του («ανήκομεν εις την Δύση»), αλλά και τον τρόπο ένταξής του στο διεθνές σύστημα του κεφαλαίου.**

Σήμερα, πλέον, η συμμετοχή στην Ε.Ε. συνδέεται με τον πυρήνα της αστικής κυριαρχίας στη χώρα μας. Βρίσκεται στην «καρδιά» της αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας και όχι στην περιφέρειά της. Η συμμετοχή στις διαδικασίες της δυτικοευρωπαϊκής ολοκλήρωσης -έστω από τη θέση του «μικροσυνεταίρου»- αποτελεί κεντρική επιλογή του ελληνικού κεφαλαίου, ιδιαίτερα των πιο δυναμικών και με πολυεθνική-πολυκλαδική διαπλοκή μερίδων του (συχνά και σε απόσπαση από το σύνολο της αστικής τάξης, πολύ περισσότερο από την ενιαία κίνηση της «χώρας μας»), συνδέεται οργανικά με το σύνολο των «εσωτερικών» και «εξωτερικών» επιλογών του. Και ακόμα, οι κατευθύνσεις της Ε.Ε. (π.χ. Μάαστριχτ, ΟΝΕ, Λευκή Βίβλος, ΚΑΠ) δεν εκφράζουν κάτι «εξωγενές» προς τις ανάγκες της ελληνικής αστικής τάξης, κάτι εξωτερικά επιβαλλόμενο, αλλά τις συμπυκνωμένες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιλογές του δυτικοευρωπαϊκού κεφαλαίου, μαζί και του ελληνικού.

Η πραγματικότητα αυτή επιβεβαιώνεται από τον κεντρικό ρόλο που παίζουν οι ΕΟΚικές επιλογές σε όλες τις σφαίρες των κοινωνικοπολιτικών σχέσεων. Ταυτόχρονα δείχνει ότι **η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε. είναι κάτι πολύ βαθύτερο από ένα «πρόβλημα εξάρτησης», από την «ένταξη σε έναν ιμπεριαλιστικό οργανισμό που υπονομεύει τις αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας»** και «ενισχύει την αποβιομηχάνιση και την υποβάθμιση της παραγωγικής βάσης της χώρας», από μια επιλογή «που παραδίδει τα κέντρα λήψης των αποφάσεων στο υπερεθνικό διευθυντήριο των Βρυξελλών». Δείχνει επίσης ότι οι συνέπειες από την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ε. χρειάζονται πιο σύνθετα κριτήρια για να αποτιμηθούν και όχι απλά το ισοζύγιο εμπορικών συναλλαγών, τη σχέση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ Ελλάδας-Ε.Ε., τους ρυθμούς αύξησης της βιομηχανικής παραγωγής κ.λπ. Δείχνει, τέλος, ότι η απαίτηση «να πιάσουμε τους δείκτες του Μάαστριχτ», «να ενταχθούμε στην ΟΝΕ», «να γίνουμε ανταγωνιστικοί στην Ε.Ε.», «να είμαστε στην πρώτη ταχύτητα και να μην περιθωριοποιηθούμε» κ.λπ. -μια απαίτηση που προωθείται συντρίβοντας τις εργατικές ανάγκες- είναι μια επιδίωξη του ελληνικού κεφαλαίου που υπαγορεύεται πρωτίστως από τις δικές του ανάγκες (τουλάχιστον των πιο δυναμικών του τμημάτων) για βαθύτερη εκμετάλλευση της εγχώριας εργατικής τάξης και εντατικότερη συμμετοχή (έστω με μικρότερες προδιαγραφές) στη λεία από την επίσης βαθύτερη εκμετάλλευση των εργαζομένων της Ε.Ε. και των Βαλκανίων και όχι μια επιδίωξη που υπαγορεύεται από τη «δουλικότητά» του, από την «υποταγή σε κελεύσματα ξένων κέντρων», από την «υποτέλειά» του κ.λπ.

Οι χαμηλοί πόντοι με τους οποίους το ελληνικό κεφάλαιο συμμετέχει στη διανομή της λείας (και είναι συζητήσιμο αν αυτοί είναι λιγότεροι σήμερα σε σχέση με τη δεκαετία του '60) **δεν**

πρέπει να κρύβουν, βέβαια, ότι η ελληνική ολιγαρχία με τη συμμετοχή της στην Ε.Ε. δυναμώνει απέναντι στον «εσωτερικό» της εχθρό, την εργατική πλειοψηφία, αλλά και απέναντι στους ανταγωνιστές της και στην εργατική τάξη των άλλων χωρών.

δ. Ένα ακόμα σημαντικό θέμα είναι και η αντιπαράθεση Ελλάδας-Τουρκίας: ο χαρακτήρας της, οι αιτίες της, η στάση του εργατικού κινήματος και της Αριστεράς κ.λπ. Πρόκειται για ένα ζήτημα με προφανή πολιτική σημασία, γιατί όλα δείχνουν ότι τα επεισόδια τύπου Ίμια θα γίνονται πιο συχνά και ακόμα γιατί απ' αυτή την αντιπαράθεση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η θέση της Ελλάδας (και της Τουρκίας) στους γενικότερους και ασφαλώς πιο σημαντικούς περιφερειακούς, ευρωπαϊκούς και παγκόσμιους συσχετισμούς των συμμαχιών και των αντιπαραθέσεων.

Για μερικούς αυτή η αντιπαράθεση έρχεται από το παρελθόν και είναι εκδήλωση ενός «καθολικού» ανταγωνισμού μεταξύ της ελληνικής και τουρκικής ολιγαρχίας - οι Αμερικανοί και δυτικοευρωπαίοι ιμπεριαλιστές δεν την επιθυμούν, ίσως και να δρουν εξομαλυντικά. Για άλλους ισχύει το αντίστροφο, η «πηγή του κακού» βρίσκεται στο ρόλο του αμερικανικού κυρίως ιμπεριαλισμού, στη διαρκή προσπάθειά του να εδραιώνει τον επιδιαιτητικό του ρόλο στην περιοχή, στον ανταγωνισμό για το ποιος θα είναι ο αποτελεσματικότερος τοποτηρητής τους. Και οι δυο απόψεις απηχούν πλευρές της αλήθειας, δεν είναι όμως όλη η αλήθεια. **Είναι αλήθεια ότι ο αμερικανικός κυρίως ιμπεριαλισμός υποθάλλει και αξιοποιεί την αντιπαράθεση των δύο χωρών για να εδραιώνει τη θέση και τα συμφέροντά του στην περιοχή, όμως είναι λάθος ότι η κύρια αιτία του προβλήματος βρίσκεται σ' αυτόν. Είναι αλήθεια ότι η αντιπαράθεση Ελλάδας-Τουρκίας έχει «βεβαρημένο ιστορικό παρελθόν» (Τουρκοκρατία, ισλαμισμός-ορθοδοξία, Κυπριακό, βαλκανικοί πόλεμοι, Μικρασιατική Καταστροφή κ.λπ.), ωστόσο είναι λάθος η εκτίμηση ότι τα σημερινά χαρακτηριστικά και επίδικα ζητήματά της έρχονται κυρίως από το «χθες».**

Για μας το πρωτογενές «εύφλεκτο υλικό» της σημερινής αντιπαράθεσης Ελλάδας-Τουρκίας συσσωρεύεται από την εσωτερική δυναμική κίνησης, ανάπτυξης και διεθνούς διαπλοκής τόσο της τουρκικής όσο και της ελληνικής αστικής τάξης. Μάλιστα αυτό το υλικό γίνεται ακόμα πιο εκρηκτικό μετά τις ριζικές ανακατατάξεις στο λεγόμενο ανατολικό μπλοκ, οι οποίες σηματοδότησαν μια νέα, ποιοτικά ανώτερη, τομή στη διάταξη (για την ακρίβεια στην αναδιάταξη) των συμμαχικών μπλοκ στα πλαίσια του διεθνούς πλέγματος του κεφαλαίου στα Βαλκάνια, την Αν. Μεσόγειο και τις παραεξείνιες περιοχές. Αυτή η τομή δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί και η μεταβατική της φάση υπονομεύει τις παλιές συγκλίσεις και διασυνδέσεις, απελευθερώνει τις αντιπαραθέσεις και τον αγώνα δρόμου ανάμεσα στις δύο «χώρες».

Έτσι, πλάι στα κύρια πεδία αντιπαράθεσης (Κύπρος, καθεστώς Αιγαίου, εξοπλισμοί, αγορές και πρώτες ύλες Βαλκανίων, Αν. Μεσογείου κ.λπ.), ο ελληνοτουρκικός ανταγωνισμός αποκτά τώρα και νέες ποιοτικές διαστάσεις γύρω από τα πετρέλαια του Καυκάσου και του Ιράκ, τους δρόμους των αγωγών πετρελαίου (Μπουργκάς-Αλεξανδρούπολη-Τσεϊκάν κ.λπ.), την Εγνατία και την Παραεγνατία, τη γενικότερη σύγκρουση ορθόδοξου και μουσουλμανικού τόξου κ.λπ. Όλα αυτά λειτουργούν στα πλαίσια της γενικότερης όξυνσης των ενδοκαπιταλιστικών ανταγωνισμών και των ανακατατάξεων στην ευρύτερη περιοχή και κάνουν όλο πιο κοντινή την πιθανότητα επανάληψης «επεισοδίων» τύπου Ίμια και όλο και πιο απειλητικά το ενδεχόμενο μιας πολεμικής σύρραξης.

Σ' αυτή την αντιπαράθεση η κάθε χώρα προσέρχεται «καταθέτοντας» τα δικά της ισχυρά «χαρτιά»: Η ελληνική αστική τάξη υπερέχει σαφώς στο οικονομικοκοινωνικό πεδίο, σε ό,τι αφορά την εσωτερική πολιτική σταθερότητα, καθώς και ως προς τη συμμετοχή της στην Ε.Ε. και στον ευρωπαϊκό καπιταλιστικό καταμερισμό, και αυτά ακριβώς είναι τα πλεονεκτήματα που κυρίως αξιοποιεί. Από την άλλη, η τουρκική αστική τάξη έχει σημαντικό γεωπολιτικό-στρατηγικό προβάδισμα όσον αφορά το χώρο των πετρελαίων και των αγορών του ευρύτερου μουσουλμανικού τόξου. Παράλληλα, διατηρεί μια σειρά στρατιωτικοπολιτικά πλεονεκτήματα που συνδέονται με την

εσωτερική ταξική φύση του καθεστώτος της, το μέγεθός της και τις ιστορικές διασυνδέσεις της με τις επιθετι κές, στρατιωτικές πλευρές των ιμπεριαλιστικών, και ειδικά των αμερικανικών, σχεδιασμών στην περιοχή.

Έτσι, η αντιπαράθεση ανάμεσα στις δυο χώρες έχει και από τις δύο πλευρές περιεχόμενο ιμπεριαλιστικό, πολεμοκάπηλο, αντιλαϊκό. Είναι μια σύγκρουση δυο ενδιάμεσων κρίκων του διεθνούς καπιταλιστικού πλέγματος με επιθετικές βλέψεις και από τους δύο, ανεξάρτητα από το ποιος κάθε φορά είναι από πολιτικοστρατιωτική άποψη, ο επιτιθέμενος και ποιος ο αμυνόμενος. Το γεγονός ότι η Τουρκία εμφανίζεται πιο επιθετική από την Ελλάδα, φτάνοντας ως και την αμφισβήτηση των συνόρων (επειδή ήταν στο στρατόπεδο των ηττημένων μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και εμφανίζεται να μειονεκτεί στον υπάρχοντα συσχετισμό δυνάμεων απέναντι στον ελληνικό καπιταλισμό), δεν αναιρεί την επιθετικότητα και της Ελλάδας (η οποία εμφανίζεται «διαλλακτική», υπέρ της προσφυγής στο διεθνές δίκαιο κ.λπ.). Δεν την αναιρεί από την άποψη της ουσίας ούτε το γεγονός ότι τα κύρια επιθετικά όπλα της Τουρκίας είναι τα στρατιωτικά και διεθνοπολιτικά, ενώ της Ελλάδας τα οικονομικοπολιτικά.

Είναι φανερό ότι αυτή η πολιτική και των δυο ολιγαρχιών στρέφεται, πρώτα απ' όλα, εναντίον των εργαζομένων των χωρών τους και της περιοχής. Σημαίνει αντικειμενικά ένα νέο γύρο κοινωνικού και θερμού πολέμου σε βάρος των λαών και μπορεί να αντιμετωπιστεί κυρίως στα πλαίσια της εσωτερικής πάλης των λαών ενάντια στις αστικές τους τάξεις, για την απόκρουση του πολέμου και την επαναστατική ανατροπή της αστικής κυριαρχίας.

ε. Σ' αυτά τα πλαίσια πρέπει, τέλος, να αντιμετωπίσουμε και τη λεγόμενη «κρίση εθνικής στρατηγικής».

Οι ριζικές μεταβολές που πραγματοποιούνται στις καπιταλιστικές σχέσεις αλλά και στο διεθνές σύστημα, καθώς και στην περιοχή μας (ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα του '89-'90) κεντρίζουν τις φιλοδοξίες της αστικής τάξης για παραπέρα ισχυροποίηση της θέσης της στα πλαίσια του ιμπεριαλιστικού-καπιταλιστικού πλέγματος. Το ζήτημα των εσωτερικών κοινωνικών συμμαχιών του κεφαλαίου οξύνεται, ενώ παράλληλα οξύνεται και το ζήτημα των διεθνών συμμαχιών του στα πλαίσια του ιμπεριαλιστικού, κεφαλαιοκρατικού πλέγματος. Η αστική τάξη, σε περίοδο ριζικών ανακατατάξεων, ψηλαφεί ξανά το όνειρο μιας θέσης στην «πρώτη ταχύτητα», με βάση την προνομιακή οικονομικοκοινωνική δυναμική της στην περιοχή των Βαλκανίων, των πετρελαίων και της πρώην ανατολικής αυτοκρατορίας. Φυσικά, κι αυτή τη φορά τα πράγματα είναι δύσκολα. Οι νέες δυνατότητες της καπιταλιστικής ανάπτυξης συνδυάζονται με τα γενικότερα στοιχεία της καπιταλιστικής κρίσης, που οξύνουν στο έπακρο όλους τους ανταγωνισμούς, ακόμα και τους δευτερότερους, στα πλαίσια του ιμπεριαλιστικού πλέγματος (ΗΠΑ-ΕΟΚ, ενδοΕΟΚικοί ανταγωνισμοί, περιφερειακοί και τοπικοί καπιταλιστικοί ανταγωνισμοί κ.λπ.).

Ο ελληνικός καπιταλισμός λοιπόν έχει κρίση «εθνικής» στρατηγικής, κρίση διεθνών συμμαχιών, στη βάση όμως του προσανατολισμού για μια ριζική αντιδραστική στροφή στην εσωτερική εκμετάλλευση και την εξωτερική «επέκταση» και της αμφισβήτησης συμμετοχής του στο διεθνές κεφαλαιοκρατικό-ιμπεριαλιστικό πλέγμα. Η κρίση αυτή των διεθνών συμμαχιών του ελληνικού κεφαλαίου οφείλεται στον παράλληλο αντιδραστικό προσανατολισμό όλων των αστικών τάξεων της περιοχής, στην όξυνση όλων των ενδοαστικών ανταγωνισμών και στην ανολοκλήρωτη διαδικασία αποκρυστάλλωσης των συμμαχικών μπλοκ, στα πλαίσια του ιμπεριαλιστικού-καπιταλιστικού πλέγματος, στις νέες συνθήκες και ειδικά στην περιοχή μας και όχι στην αμφισβητούμενη (τουλάχιστον σε επικίνδυνο βαθμό) από τους «κάτω» της διεθνούς κεφαλαιοκρατικής διαπλοκής του.

Σήμερα, βρισκόμαστε λοιπόν σε μια ιστορική φάση όπου το νέο πλέγμα των συμμαχιών και των αντιθέσεων είναι αντιφατικό και διαρκώς μεταβαλλόμενο, οι δε αντιθέσεις διαρκώς εντονότερες. Η,

μάλλον, βρισκόμαστε σε μια περίοδο μετάβασης από τα παλιά συμμαχικά μπλοκ (του ψυχρού πολέμου) στα νέα. Η «νέα τάξη πραγμάτων» σημαίνει ασφαλώς την αναμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία του αμερικανικού ιμπεριαλισμού σε παγκόσμια κλίμακα και ειδικά στην περιοχή. Από την άλλη όμως πλευρά, εγκαινιάζει μια ποιοτικά νέα, μακρόχρονη μεταβατική περίοδο αμφισβητήσεων, αναδιατάξεων, αντισυμπεριώσεων και συνεχών μεταβολών στις μορφές των ανταγωνισμών και των συμμαχιών, στα πλαίσια του ιμπεριαλιστικού πλέγματος και του καπιταλιστικού καταμερισμού σ'όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Όσο διαρκεί αυτή η περίοδος θα είναι δύσκολο, συνεπώς, να δοθεί απάντηση στην «κρίση εθνικής στρατηγικής» αν υποθέσουμε ότι μπορεί να υπάρξει περίοδος που υπάρχει πλήρης (χωρίς αναπροσαρμογές και ανακατατάξεις) αποκρυστάλλωση μιας τέτοιας στρατηγικής.

ΜΕΡΟΣ Β.

ΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ «ΚΑΡΔΙΑ» ΤΟΥ ΠΙΟ ΑΚΑΡΔΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

«Μέσα στην αστική κοινωνία που βασίζεται στην ανταλλακτική αξία, γεννιούνται σχέσεις παραγωγής και επικοινωνίας που είναι ισάριθμες νάρκες για να την ανατινάξουν σε κομμάτια. Αν δεν βρίσκαμε μέσα στην κοινωνία όπως είναι τους όρους παραγωγής και τις αντίστοιχες σχέσεις για μια αταξική κοινωνία, όλες οι προσπάθειες να την ανατινάξουμε θα ήταν δονκιχωτικές φαντασιώσεις.» (Κ. Μαρξ)

A. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ

Οι νόμοι ανάπτυξης της κοινωνίας, άρα και της εξέλιξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, διαφέρουν ποιοτικά από τους φυσικούς νόμους γιατί διαμορφώνονται και καθορίζονται τελικά από την ενεργητική παρέμβαση των ανθρώπων. Οι νόμοι αυτοί εξαρτώνται από το σύνολο των ταξικών σχέσεων και συσχετισμών με πυρήνα τους την ταξική πάλη ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία.

Στον καπιταλισμό αυτό θεμελιώνεται στο βασικό νόμο, το νόμο της αξίας και ειδικά της αξίας του εμπορεύματος εργατική δύναμη που διαμορφώνεται στη διαδικασία της ταξικής αναμέτρησης ανάμεσα στους αστούς και τους εργάτες. Μόνο με αυτή την έννοια οι νόμοι κίνησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής περιέχουν την τάση της κατάργησης των τάξεων και κάθε εκμετάλλευσης, ως ένα διαλεκτικό συνδυασμό αναγκαιότητας-δυνατότητας, αντικειμενικότητας-υποκειμενικότητας που εκφράζεται στους κοινωνικοπολιτικούς συσχετισμούς της ταξικής πάλης. Αυτός ο διαλεκτικός συνδυασμός αναγκαιότητας-δυνατότητας, αντικειμενικότητας-υποκειμενικότητας της επαναστατικής πάλης δεν παίζεται στα ζάρια. Προσδιορίζεται τελικά από το επίπεδο της αντικειμενικής βάσης της επαναστατικής τάσης της εργατικής τάξης που υλοποιείται, αναπτύσσεται και ολοκληρώνεται ανάλογα με την υποκειμενική παρέμβαση των ίδιων των εργαζομένων. Σ' αυτά τα πλαίσια, οι δυνατότητες της υποκειμενικότητας αντλούν τη δυναμική τους και αποκτούν τα όριά τους από τις αντικειμενικές τάσεις της κοινωνικής εξέλιξης, ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνουν, αναπτύσσουν και μετασχηματίζουν ποιοτικά αυτά τα όρια.

«Οι συνθήκες φτιάχνουν τους ανθρώπους όχι λιγότερο απ' ό,τι οι άνθρωποι τις συνθήκες» (Φ. Ένγκελς).

Οι νόμοι της διαλεκτικής κίνησης της φύσης και της κοινωνίας δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται και να περιγράφονται με την απλοποιητική σχηματοποίηση που επέτρεπαν τα επιστημονικά δεδομένα του 19 αιώνα και επέβαλαν τελικά οι κάθε είδους αρνητές, διαστρεβλωτές και «ιδιοκτήτες» του μαχόμενου υλισμού, μέσα στο εργατικό κίνημα. Σήμερα η ουσία

και η μορφή αυτών των νόμων πρέπει να κατανοείται από την άποψη της μεθόδου και της πρακτικής, με βάση τους βαθύτερους πλουσιότερους και ποικιλόμορφους αντιφατικούς συνδυασμούς εκδήλωσης της αιτιότητας που η σύγχρονη επιστήμη αποκαλύπτει στη διαλεκτική κίνηση του υλικού κόσμου. Πρέπει να υπολογίζεται η συζήτηση που έχει αναπτυχθεί για την υλική φύση των νόμων, τα πεδία εφαρμογής τους, για τις πιθανότητες και δυνατότητες εξέλιξής τους ως μορφή κίνησης της ύλης μια συζήτηση που εμπλουτίζει και βαθαίνει γενικά την κατανόηση της διαλεκτικής κίνησης.

Απ' αυτή την άποψη ο ζωντανός, **ο μαχόμενος διαλεκτικός υλισμός πρέπει να συμβάλει στην προωθητική και απελευθερωτική κίνηση της επιστήμης και ταυτόχρονα να μπορεί να αλλάζει μορφή, αντίστοιχα με τις κατακτήσεις της επιστήμης.** και όχι να απαιτεί την προσαρμογή της επιστημονικής αλήθειας στις μορφές της προηγούμενης εποχής. Ταυτόχρονα απαιτείται ειδικά οι κοινωνικοί νόμοι να αντιμετωπίζονται στην πολύμορφη και συχνά απρόοπτη αλληλεπίδραση του αντικειμενικού και του υποκειμενικού, όπως αποδεικνύει η συσσωρευμένη γνώση της ιστορίας και ιδιαίτερα η εμπειρία από την ανάπτυξη, την κρίση και την ήττα των ταξικών επαναστατικών εργατικών αγώνων του 20ού αιώνα. **Απαιτείται η απόρριψη της ρηχής, πλασματικής και αντεπαναστατικής εκδοχής που προβάλλουν για την κοινωνική νομοτέλεια οι κυρίαρχες δυνάμεις της σοσιαλδημοκρατίας και του κομμουνιστορεφορμισμού,** με στόχο να υποβαθμίζουν τον καθοριστικό ρόλο, την πρωτοβουλία και την ευθύνη της επαναστατικής τάσης των ίδιων των εργαζομένων, ως των πραγματικών δημιουργών της ιστορίας. Ενώ, **αντίστοιχα, απαιτείται η απόρριψή της, εξίσου ρηχής, υπερεκτίμησης της «επαναστατικής ελεύθερης επιλογής», που είχε ως στόχο, από την άλλη μεριά, να λιβανίζει ή να δαιμονοποιεί το ρόλο των κάθε λογής ηγεσιών και να υποβαθμίζει το ίδιο την επαναστατική τάση των εργαζομένων.** Τελικά οι κυρίαρχες «αριστερές» εκδοχές για τους κοινωνικούς νόμους περιέχουν και τις δυο εκδηλώσεις υποτίμησης της τάσης χειραφέτησης των εργαζομένων και στο αντικειμενικό και στο υποκειμενικό στοιχείο της, ανάλογα με τις ανάγκες αντιμετώπισης των επαναστατικών ρευμάτων.

Μ' αυτή την έννοια, το ένα νέο στάδιο ανάπτυξης και κρίσης του καπιταλισμού, σημαίνει ένα νέο στάδιο στην αντιφατική ανάπτυξη και των δύο βασικών πλευρών όλων των αντιθέσεων του. Σημαίνει ακριβώς την όξυνση και ανάπτυξη των ίδιων των αντιθέσεων του, ως εκείνο το όριο που τείνει να οδηγεί, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, στη λύση τους.

B. ΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το κεφάλαιο, σ' όλα τα στάδια της ανάπτυξής του, ενώ αγωνίζεται να μειώσει στο ελάχιστο τον αναγκαίο χρόνο εργασίας (το χρόνο που είναι απαραίτητος για την παραγωγή των μέσων επιβίωσης του εργάτη), από την άλλη προσπαθεί, με όλα τα μέσα, να αυξήσει τον πρόσθετο χρόνο εργασίας (το χρόνο όπου δημιουργείται το υπερπροϊόν, η υπεραξία και το κέρδος από την απλήρωτη δουλειά του εργάτη). Έτσι, παρά τη θέλησή του, το κεφάλαιο διαμορφώνει, από μια πλευρά, τις προϋποθέσεις ώστε να ελαττωθεί ο χρόνος εργασίας σ' ένα, διαρκώς περιοριζόμενο, ελάχιστο όριο και να απελευθερωθεί ο χρόνος του κάθε κοινωνικού ατόμου για την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Από την άλλη, η ατομική ιδιοκτησία και η καπιταλιστική μορφή ανάπτυξης της παραγωγικής δύναμης της εργασίας ακρωτηριάζουν αυτές τις νέες δυνατότητες που εμφανίζονται μέσα στη σημερινή κοινωνία.

Το κεφάλαιο ενδιαφέρεται μόνο για την παραγωγικότητα της εργασίας που μειώνει τον αναγκαίο χρόνο εργασίας, την αξία της εργατικής δύναμης και αυξάνει τα περιθώρια υπεραξίας, ενώ δεν ενδιαφέρεται για την παραγωγικότητα της εργασίας γενικά, η οποία θα μειώνει τον εργάσιμο χρόνο και θα αυξάνει τον ελεύθερο χρόνο της κοινωνίας. Η μείωση του αναγκαίου χρόνου εργασίας μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα σημαίνει μείωση του εργατικού κόστους, συνεχή απαξίωση και υποτίμηση των μέσων ζωής και γενικότερα υποβάθμιση, έως και καταστροφή, της ίδιας της ζωής και

του μέλλοντος των εργαζομένων και όχι μείωση ή πολύ περισσότερο χειραφέτηση της καταναγκαστικής εργασίας. Ενώ, ο περιορισμός του πρόσθετου χρόνου εργασίας μέσα στα ασφυκτικά όρια της υπεραξίας σημαίνει το πιο βάρβαρο τσαλαπάτημα του εν δυνάμει ελεύθερου χρόνου της κοινωνίας, τον κανιβαλισμό του συσσωρευμένου πλούτου σε βάρος της ζωντανής εργασίας, την πλήρη υποταγή των κοινωνικών αξιών χρήσης στις ανταλλακτικές αξίες, στις σκοπιμότητες της αγοράς και του κέρδους.

Η ποιοτική ανάπτυξη και των δύο πλευρών της αντίθεσης ανάμεσα στις νέες δυνάμεις, σχέσεις και δυνατότητες ελεύθερου χρόνου και στη διατήρηση της ανταλλακτικής αξίας και της υπεραξίας σαν αξιοθρήνητη βάση και μοναδικό μέτρο του πλούτου αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο του ολοκληρωτικού καπιταλισμού. Εκδήλωση ποιοτικής όξυνσης αυτής της αντίθεσης είναι η έκρηξη και η διαρθρωτική ποιότητα της ανεργίας, η εντατικοποίηση της εργασίας, η ποσοτική και ποιοτική μείωση του ελεύθερου χρόνου, η ουσιαστική επέκταση της εργάσιμης μέρας για την πλειονότητα των παραγωγών, παρά την εκρηκτική, όσο και αντιφατική, άνοδο της παραγωγικής δύναμης της εργασίας, την ποιοτική ανάπτυξη των νέων επιστημονικο-τεχνικών μέσων και μεθόδων παραγωγής.

Η ανάπτυξη και η κρίση της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας, αντίθετα, διαμορφώνει, μακροπρόθεσμα νέες τάσεις και δυνατότητες απελευθέρωσης της πρόσθετης εργασίας από την καπιταλιστική μορφή της. Η μεγαλύτερη από κάθε άλλη φορά αύξηση του κοινωνικού υπερπροϊόντος, συγκριτικά με το αναγκαίο για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης προϊόν, δεν καταλήγει σε μια αφάνταστη αύξηση της ευημερίας για το σύνολο της κοινωνίας, αλλά σ' ένα υψηλότερο βαθμό εκμετάλλευσης και απαξίωσης της εργαζόμενης κοινωνίας. Η αύξηση του πρόσθετου χρόνου εργασίας, που μπορεί να αντιπροσωπεύει ένα ανώτερο επίπεδο κοινωνικού συλλογικού πλούτου, μετατρέπεται όλο και πιο εντατικά σε «χαμένο χρόνο», σε αλυσσώδεμα της κοινωνίας και της παραγωγικότητας της εργασίας. Ο πρόσθετος χρόνος ασφυκτιά μέσα στη μορφή της υπεραξίας που βρίσκεται σε κρίση. Η αναζήτηση του χαμένου χρόνου της εργασίας, η τάση διεκδίκησης της κυριαρχίας των παραγωγών πάνω στον πρόσθετο χρόνο εργασίας, η ανάγκη και η δυνατότητα κατάκτησης του ελεύθερου χρόνου και μετατροπής του σε βασικό μέτρο του κοινωνικού πλούτου αναβλύζει μέσα απ' όλους τους πόρους και τις πληγές της σύγχρονης κοινωνίας.

Γι' αυτό, **θεμελιακό αίτημα της εργατικής πολιτικής, σήμερα είναι:**

• **Διεκδικούμε πίσω όλο το «χαμένο χρόνο»**

- Διεκδικούμε το χρόνο που απελευθερώνει **η** εργασία.
- Διεκδικούμε το χρόνο που απελευθερώνει **την** εργασία.
- Διεκδικούμε τον ελεύθερο δημιουργικό χρόνο ως μοναδικό μέτρο του πλούτου της κοινωνίας.
- Διεκδικούμε την ολοκληρωτική κατάργηση του συστήματος της «απλήρωτης δουλειάς», του συστήματος της αξίας και της υπεραξίας και την αντικατάστασή τους από το νόμο της εξοικονόμησης χρόνου για όλη την κοινωνία.
- Διεκδικούμε την κατάργηση της καταναγκαστικής εργασίας.
- Διεκδικούμε το δικαίωμα της δημιουργικής ελεύθερης δουλειάς για όλους.
- Διεκδικούμε τη συνεχή ανάπτυξη της κοινωνικής και ατομικής ευημερίας.
- Διεκδικούμε το δικαίωμα στην απόλαυση, στην κατανάλωση ενός νέου, ποιοτικά διαφορετικού και ανώτερου κοινωνικού πλούτου.

- Αυτό σημαίνει, πρώτα απ' όλα, ότι **διεκδικούμε άμεσα μια επαναστατική αλλαγή της οικονομικής και κοινωνικής σχέσης ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία**, ως προς το ζήτημα των αμοιβών και του ελεύθερου χρόνου, στα πλαίσια της αντικαπιταλιστικής επανάστασης.
- Ριζική και συνεχή βελτίωση των αμοιβών εργασίας με παράλληλη συνεχή μείωση του εργασιμου χρόνου.
- Συνεχή μείωση της υπερεργασίας.
- Συνεχή επαναστατικό μετασχηματισμό της εργασίας, ως την πλήρη κατάργηση κάθε εκμετάλλευσης.
- Διεκδικούμε μια άμεση ριζική επαναστατική στροφή στην ιδιοποίηση του χρόνου από μέρους της εργασίας σε βάρος του κεφαλαίου.
- Διεκδικούμε για κάθε βδομάδα: 20 ώρες δουλειά-20 ώρες εκπαιδευτική-επιστημονική κατάρτιση, χειραφέτηση και ανάπτυξη-35 ώρες κοινωνική πολιτική πολιτιστική δημόσια δραστηριότητα-35 ώρες «για ζωή δημιουργία και όνειρο»
- Μόνο στα πλαίσια αυτών των διεκδικήσεων, **μόνο στα πλαίσια της πάλης για ένα νέο Σικάγο της εποχής μας έχει προοπτική και ρεαλισμό η αναγκαία και επιτακτική πάλη για την ανατροπή της στρατηγικής του κεφαλαίου και των κυβερνήσεών** του για εντεινόμενη συμπίεση των μισθών, αύξηση της απλήρωτης δουλειάς και παράταση του εργασιμου χρόνου.
- Σ' αυτά τα πλαίσια αναπτύσσουμε την πάλη για αναδιανομή του πλούτου, την πάλη για αναλογικούς μισθούς και διορθωτικά ποσά, που να μειώνουν την έκταση της κλοπής και να παίρνουν πίσω ένα μέρος του κοινωνικού πλούτου που δημιουργεί η παραγωγικότητα της εργασίας
- Διεκδικούμε άμεσα τη μείωση του χρόνου εργασίας με αύξηση των αποδοχών.
- Αντίσταση στη διαρκή επίθεση απέναντι στους μισθούς, τις κατακτήσεις και τα δικαιώματα των εργαζομένων και των εκμεταλλευομένων.

Γ. ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Στα πλαίσια του νέου σταδίου του καπιταλισμού μακροπρόθεσμα η υπεραξία (το κεφάλαιο) αποκτά σε ανώτερο επίπεδο τη μόνιμη τάση όχι μόνο να καταβροχθίζει τον πρόσθετο χρόνο, αλλά και τον αναγκαίο χρόνο εργασίας για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης.

Η υπεραξία (το κεφάλαιο) αποκτά σε ανώτερο επίπεδο τη μόνιμη τάση να παραβιάζει το νόμο της αξίας ως προς το εμπόρευμα εργατική δύναμη. Η ανάπτυξη, στο σημερινό επίπεδο, του νόμου της αξίας και της υπεραξίας βάζει σε κρίση τον εαυτό του ως θεμέλιο της αστικής κοινωνίας. Η καπιταλιστικά αναπτυσσόμενη παραγωγικότητα της εργασίας αποκτά τη μόνιμη τάση να «τρέφεται» όλο και περισσότερο από την υπεραξία «χωρίς παραγωγικότητα». Η καπιταλιστική παραγωγικότητα έχει ανάγκη τη «μη παραγωγικότητα». Η καπιταλιστικά ιδιοποιημένη αξία χρήσης της εργατικής δύναμης (υπεραξία) αποκτά τη μόνιμη τάση να καταστρέφει, να υπονομεύει την ανταλλακτική αξία της εργατικής δύναμης.

Η ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της εργασίας βάζει σε κρίση τον ίδιο τον εμπορευματικό χαρακτήρα της εργατικής δύναμης. Το εμπόρευμα εργατική δύναμη μπαίνει σε αξεπέραστη κρίση. Η ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της αλλοτριωμένης εργασίας βάζει σε Κρίση την αλλοτρίωσή της. **Ωριμάζει το τέλος του εμπορίου της εργασίας, το τέλος του εμπορευματικού χαρακτήρα της εργασίας, το τέλος της εκμετάλλευσης και όχι το τέλος της εργασίας.** Η

ολοκληρωτική επέκταση της εκμετάλλευσης στους στοιχειώδεις όρους ύπαρξης και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και η κρίση που αυτή η εκμετάλλευση προκαλεί μακροπρόθεσμα στο χαρακτήρα και την ανάπτυξη της εργατικής δύναμης αλλά και στο συνολικό σύστημα της υπεραξίας αποτελούν ένα από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του ολοκληρωτικού καπιταλισμού.

Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός επεκτείνει ολοκληρωτικά την κυριαρχία του κεφαλαίου στο συνολικό χρόνο της ζωντανής εργασίας, μεταφέρει όλο και πιο βαθιά την εκμετάλλευση και την απαξίωση της εργατικής δύναμης σ' όλα τα πεδία της παραγωγής, της διανομής, της κυκλοφορίας, της κατανάλωσης και της αναπαραγωγής. Γι' αυτό έρχεται σε σύγκρουση με την ανάγκη αύξησης της αξίας της εργατικής δύναμης που απαιτεί η παραγωγή, με τις ίδιες τις ανάγκες αύξησης της παραγωγικότητας και γενικότερα με την ίδια την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων.

Στο προηγούμενο στάδιο, μέχρι μια ορισμένη ιστορική φάση του, η σταθερότητα στην αύξηση της σχετικής υπεραξίας, ο περιορισμός, κάτω από την αντίσταση των εργατών, των παλιών ορίων της απόλυτης υπεραξίας είχαν ως αποτέλεσμα να ελαττώνεται μεν η αξία των μέσων ύπαρξης που καταναλώνονταν από τον εργάτη, να αυξάνει το ποσοστό εκμετάλλευσής του, αλλά επέτρεπαν παράλληλα μεγαλύτερη δυνατότητα στην αύξηση της ποσότητας και σ' ορισμένο επίπεδο της ποιότητας' αυτών των μέσων ύπαρξης. Έφερναν την πάλη για την τιμή της εργατικής δύναμης πιο κοντά στο νεότερο ιστορικό επίπεδο των αναγκών και δικαιωμάτων και τελικά τους μισθούς πιο κοντά στην τρέχουσα αξία της εργατικής δύναμης. Έκαναν πιο πιθανή και ορατή τη βελτίωση των συνθηκών ζωής, του βιοτικού και πολιτιστικού επιπέδου, του επιπέδου των πραγματικών μισθών κ.λπ. Όσο πιο παραγωγικός ήταν ο συνολικός εργάτης ενός έθνους τόσο ψηλότερος ήταν ο μισθός του (όχι βέβαια στον ίδιο βαθμό που αυξανόταν αυτή η παραγωγικότητα), και επόμενα τόσο μεγαλύτερο ήταν και το ποσοστό εκμετάλλευσής του. Παράλληλα οι νέες, ως προς το πρώτο στάδιο του καπιταλισμού, μέθοδοι αύξησης της παραγωγικότητας στα πλαίσια του τεϊλορισμού, η μονοπωλιακή συγκεντροποίηση της μεγάλης βιομηχανίας και η παρέμβαση του κρατικομονοπωλιακού συστήματος στον ανταγωνισμό, οι οικονομίες που επιτεύχθηκαν στο σταθερό κεφάλαιο προώθησαν μια τάση επιβράδυνσης και μείωσης της διαφοράς ανάμεσα στο σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο και επόμενα ανέστρεψαν την πτώση του ποσοστού κέρδους. Όλα αυτά συντέλεσαν, για μια ορισμένη ιστορική φάση, στην ενίσχυση της ρεφορμιστικής τάσης εξάρτησης της εργατικής τάξης από το κεφάλαιο. Δεν μπορούσαν όμως τελικά να εξουδετερώσουν τις μακροπρόθεσμες τάσεις κρίσης της σχετικής υπεραξίας, σε σχέση με την παραγωγικότητα και τις τάσεις μείωσης της παραγωγικότητας του κεφαλαίου, τάσεις που ξέσπασαν με την κρίση υπερσυσσώρευσης και έβαλαν επί τάπητος το πρόβλημα του ριζικού μετασχηματισμού του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, το πέρασμά του σ' ένα νέο στάδιο.

Το νέο στάδιο του καπιταλισμού συνδυάζει σε ανώτερο επίπεδο την ποιοτική-εντατική και ταυτόχρονα ποσοτική-εκτατική εκμετάλλευση της εργασίας, τις τάσεις σχετικής αλλά και σ' ένα βαθμό απόλυτης αύξησης του ποσοστού εκμετάλλευσης. Αυξάνει τη σχετική εξαθλίωση του εργάτη με βάση το νέο και συνεχώς αναπτυσσόμενο ιστορικό επίπεδο των αναγκών, καθώς και σε σχέση με τον πολύ πιο ανεβασμένο, μέσω της υπεραξίας, πλούτο της κοινωνίας. Παράλληλα προωθεί, περισσότερο από ποτέ, ως μόνιμη τάση και την αύξηση της απόλυτης εξαθλίωσης του εργάτη, σε σύγκριση πάντα με το αμέσως προηγούμενο ιστορικό-ζωτικό όριο της αξίας της εργατικής δύναμης, ως μόνιμη τάση την αντίστοιχη απόλυτη συμπίεση των πραγματικών μισθών. Ιδιαίτερα ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός αναπτύσσει την ποιοτική υποβάθμιση όλων των αναπαραγωγικών και πολιτιστικών μισθιακών αγαθών, μέσω της στρεβλής αύξησης της παραγωγικότητας και της κερδοσκοπίας στην αγροτική οικονομία, στη βιομηχανία των ειδών διατροφής και συντήρησης, στη βιομηχανία της εκπαίδευσης και της υγείας στη βιομηχανία κατοικίας- χώρου περιβάλλοντος, της ψυχαγωγίας, του αθλητισμού και του θεάματος, των ιδεών, της τέχνης και της ενημέρωσης, ακόμα και στη βιομηχανία της πολιτικής και επιστημονικής

παραγωγής. Έτσι αξιοποιεί τις νέες ιστορικές ανάγκες που απαιτεί η ανερχόμενη αξία της εργατικής δύναμης για την παραπέρα μείωση του πραγματικού μισθού. Επιχειρεί να μετατρέψει τη διεκδίκηση της αξίας της εργατικής δύναμης σε αποκλειστικά ιδιωτική υπόθεση. Μ' αυτόν τον τρόπο συγχωνεύει και ενοποιεί, σε αντιδραστική κατεύθυνση, το χρόνο εργασίας, εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας κ.λπ., τον «ελεύθερο» χρόνο, στα πλαίσια μιας 24ωρης υπερεντατικής εκμετάλλευσης και ενός ατελείωτου κυνηγητού για την εξασφάλιση της αξίας και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης.

Όλα σήμερα λοιπόν είναι «δουλειά», ακόμα και τα πιο στοιχειώδη. Όλη η ζωή είναι καταναγκαστική εργασία, ένας ατελείωτος στίβος εκμετάλλευσης και χαμένου χρόνου. Αυτή είναι μια χαρακτηριστική απόδειξη του νέου ιδιαίτερου βάρους που έχει σήμερα η απόλυτη υπεραξία στο συνολικό σύστημα απόσπασης υπεραξίας. Ωστόσο, αυτή η χωρίς προηγούμενο ενοποίηση του αναγκαίου με τον πρόσθετο χρόνο εργασίας και τον ελεύθερο χρόνο, σε αντιδραστική κατεύθυνση, όπου ο αναγκαίος χρόνος εργασίας και ο «ελεύθερος» χρόνος μετατρέπονται σε υπερεργασία και υποτάσσονται στην υπεραξία, περιέχει περισσότερο από κάθε άλλη φορά και τις τάσεις για την αντίστροφη και ποιοτικά διαφορετική ενοποίησή τους. Περιέχει τη δυνατότητα και την αναγκαιότητα για τη μετατροπή της πρόσθετης εργασίας σε κοινωνικά αναγκαία εργασία, για την υποταγή στην ικανοποίηση των αναγκών του κοινωνικού ατόμου, για τη μετατροπή του ελεύθερου χρόνου σε βασικό μέτρο του πλούτου της κοινωνίας και της ατομικής ζωής του κάθε ανθρώπου και ταυτόχρονα για την μετατροπή της αναγκαίας άμεσα κοινωνικής εργασίας σε δημιουργική εργασία, σε μορφή ελεύθερου χρόνου για την αυτοανάπτυξη της κάθε κοινωνικής προσωπικότητας. Ταυτόχρονα, όταν όλη η ζωή γίνεται εργασία και όταν η εργασία περιέχει τέτοιες ανάγκες επιστημονικής παιδείας, πολιτισμού και ενημέρωσης, διαμορφώνονται νέες τάσεις μετατροπής της δημιουργικής εργασίας σε βασική ανάγκη του κοινωνικού ανθρώπου.

Γι' αυτό, θεμελιακό αίτημα της εργατικής πολιτικής σήμερα είναι:

- Διεκδικούμε το συνεχή επαναστατικό μετασχηματισμό των παραγωγικών σχέσεων, ως την πλήρη χειραφέτηση του κοινωνικού ατόμου από τα δεσμά της υλικής παραγωγής.
- Διεκδικούμε την ολοκληρωτική κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, του συστήματος μισθωτής δουλείας.
- Διεκδικούμε την κατάργηση της διάσπασης ανάμεσα στον ατομικό και κοινωνικό χρόνο εργασίας.
- Διεκδικούμε την άμεση κοινωνική χειραφετημένη εργασία του κάθε ξεχωριστού ατόμου.
- Διεκδικούμε την κατάργηση του ανθρώπου «εμπόρευμα».
- Διεκδικούμε την πλήρη κατάργηση των τάξεων.
- Διεκδικούμε τη συνολική ενοποίηση του χρόνου εργασίας, εκπαίδευσης, κοινωνικής δραστηριότητας, πολιτισμού και αυτοανάπτυξης, στα πλαίσια των ελεύθερων σχέσεων του κοινωνικού ανθρώπου.
- Διεκδικούμε τη διαρκή αυτοανάπτυξη της κάθε κοινωνικής προσωπικότητας ως θεμελιακή και μοναδική «παραγωγική» σχέση και ανάγκη της κοινωνίας και του κάθε ατόμου.
- Αυτό σημαίνει, πρώτα απ' όλα, **ότι διεκδικούμε μια άμεση συνολική επαναστατική μεταβολή στις παραγωγικές σχέσεις, σε βάρος του κεφαλαίου, στα πλαίσια της αντικαπιταλιστικής επανάστασης.**
- Όλη η εξουσία στους τόπους δουλειάς πρέπει να ανήκει στους άμεσους παραγωγούς, για την οργάνωση, τη διεύθυνση, τον προσανατολισμό της παραγωγής, της εργασιακής διαδικασίας.

- Διεκδικούμε την επιβολή του κυρίαρχου ρόλου των οργάνων της εργατικής πολιτικής και της εργατικής οικονομικής πάλης των κυρίαρχων συνελεύσεων των εργατών, σ' όλους τους κρίκους της παραγωγής, των παραγωγικών εργασιακών σχέσεων, της διανομής του πλεονάσματος, της ανταλλαγής και της κατανάλωσης.

- Διεκδικούμε την κατάκτηση από μέρους τους, της πλήρους κατοχής και κυριότητας, της επικαρπίας, του ελέγχου και της διεύθυνσης των μέσων παραγωγής και της εργασιακής διαδικασίας.

- Διεκδικούμε το πλήρες δικαίωμα αυτών των οργάνων να αποφασίζουν την ελεύθερη, εθελοντική, μέχρι αποχωρισμού, συνένωση των άμεσων παραγωγών, στα πλαίσια ενός πανκοινωνικού πανεθνικού σχεδιασμού για το συνεχές επαναστατικό μετασχηματισμό της παραγωγής, της ανταλλαγής, της κατανάλωσης και της συσσώρευσης.

• **Μόνο στα πλαίσια αυτών των θεμελιακών διεκδικήσεων έχει προοπτική και ρεαλισμό η αναγκαία και επιτακτική πάλη για την ανατροπή της νεοσυντηρητικής στρατηγικής του κεφαλαίου, των κυβερνήσεων του και των υπερεθνικών του οργάνων,** που προωθούν τη διαρκή αντεπανάσταση στις εργασιακές και παραγωγικές σχέσεις.

- Πάλη για την προώθηση στόχων και βελτιώσεων που θα επιδιώκουν αλλαγές στο συσχετισμό εκμετάλλευσης και εξουσίας υπέρ των εργαζομένων και σε βάρος του κεφαλαίου, σε κάθε ζήτημα εργασίας, παραγωγικών σχέσεων και δημοκρατίας στους τόπους δουλειάς, ασφάλισης, εκπαίδευσης, υγείας, περιβάλλοντος, πολιτισμού, σε κάθε ζήτημα της κοινωνικής ζωής.

- Πάλη για την απόκρουση των αλλεπάλληλων αντιδραστικών εκστρατειών του κεφαλαίου σ' όλες τις παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις.

- Πάλη ενάντια στις νέες μεθόδους οργάνωσης της παραγωγικότητας, την ευέλικτη εργασία, την εντατικοποίηση, τον πλήρη σφετερισμό των δικαιωμάτων και την καθήλωση του ρόλου της ζωντανής εργασίας από μέρους του κεφαλαίου.

Δ. ΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΕΞΕΓΕΡΣΗΣ ΤΗΣ ΖΩΝΤΑΝΗΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΝΕΚΡΗ ΕΡΓΑΣΙΑ. ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΧΩΡΙΣ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

Το νέο στάδιο του καπιταλισμού χαρακτηρίζεται μακροπρόθεσμα από την ανάπτυξη των βασικών παραγόντων που διαμορφώνουν και ενισχύουν τις τάσεις πτώσης του ποσοστού κέρδους. Ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από την αναπτυσσόμενη, εντατική προσπάθεια του κεφαλαίου να κυνηγήσει μανιασμένα την ενίσχυση των αντίρροπων τάσεων που περιορίζουν αυτή την πτώση και επιτυγχάνουν αυξήσεις στο ποσοστό κέρδους. Αυτό επικεντρώνεται κυρίως στο κυνηγητό του ποσοστού εκμετάλλευσης με νέες μορφές που να αντισταθμίζουν την πτώση της δυναμικής της σχετικής υπεραξίας, καθώς και στην αντίστοιχη προσπάθεια ενίσχυσης νέων μεθόδων, ανάπτυξης της παραγωγικότητας, του σταθερού κεφαλαίου, ορθολογικοποίησης και εξοικονόμησης του, φτηνέματος των μέσων παραγωγής για αναχαίτιση της τάσης μείωσης της συνολικής ποσότητας της ζωντανής εργασίας, σε σχέση με το συνολικό κεφάλαιο που αυτή κινεί. Ωστόσο, ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός, όπως έχει ειπωθεί, πάνω απ' όλα, έχει την τάση να οξύνει μακροπρόθεσμα τη θεμελιακή κατεύθυνση που μειώνει τη δυναμική αύξησης της σχετικής υπεραξίας, σε σχέση με το αντίστοιχο επίπεδο αύξησης της παραγωγικότητας και τη σχετική μείωση της συνολικής ποσότητας της ζωντανής εργασίας και γι' αυτό βάζει σε κρίση το συνολικό σύστημα απόσπασης υπεραξίας του ειδικά καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, φέρνει στην επιφάνεια το βαθύτερο μυστικό της τάσης πτώσης του ποσοστού κέρδους. Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός έχει την τάση να μετατρέπει την ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της εργασίας όχι μόνο σε παράγοντα εξαθλίωσης της κοινωνικής πλειοψηφίας, αλλά και σε αμφιλεγόμενη θεϊκή δαιμονική δύναμη για τα ίδια τα δικά του συμφέροντα. Οι κρίσεις υπερπαραγωγής κεφαλαίου, που εκφράζονται με τη φθίνουσα απόδοση τόσο

των επενδυμένων μέσων παραγωγής όσο και των αδιάθετων κεφαλαιουχικών και καταναλωτικών εμπορευμάτων, είναι σημαντικός δείκτης αυτής της γενικής τάσης. Τα όρια που θέτει στην αξία της εργατικής δύναμης ο αναγκαίος χρόνος εργασίας, το στρίμωγμα του χρόνου της πρόσθετης εργασίας μέσα στα όρια της υπεραξίας, οι αντιφάσεις του μετασχηματισμού των εμπορευμάτων σε χρήμα, οι περιορισμοί που επιβάλλονται από την αγορά στην παραγωγή αξιών χρήσης, όλοι αυτοί **οι παράγοντες που συντελούν στις «ξαφνικές» κρίσεις υπερπαραγωγής, μακροπρόθεσμα έχουν τη τάση να οξύνονται ποιοτικά στα νέα στάδια του καπιταλισμού.**

Η μαζική προέλαση των νέων τεχνολογιών και των πρωτοποριακών εφαρμογών της επιστήμης ως μέσο για την αύξηση του ποσοστού υπεραξίας και του ποσοστού κέρδους, ως διαδικασίας εντατικοποίησης του ανταγωνισμού και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, οι νέες μέθοδοι και τα μέσα παραγωγής οδηγούν σε νέες μορφές εκρηκτικής αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτές οι μορφές αύξησης της παραγωγικότητας ασφαλώς γίνεται προσπάθεια να περιέχουν το μεγαλύτερο, από κάθε άλλη φορά, βαθμό οικονομίας στην παραγωγή και χρησιμοποίηση του σταθερού κεφαλαίου, πράγμα που αυξάνει το ποσοστό κέρδους. Από την άλλη όμως μεριά, παράλληλα με την πτώση στους ρυθμούς αύξησης της σχετικής υπεραξίας, προκαλούν σε ανώτερο επίπεδο μια χωρίς προηγούμενο ενίσχυση της γενικής τάσης σχετικής μείωσης της ζωντανής εργασίας που κινεί ένα δεδομένο κεφάλαιο, πράγμα που αποτελεί το βασικό παράγοντα της πτώσης του ποσοστού κέρδους.

Με βάση τις νέες μεθόδους και τα μέσα παραγωγής του νέου σταδίου του καπιταλισμού, το ποσοστό και οι ρυθμοί αύξησης της σχετικής μείωσης της ζωντανής εργασίας έχουν μακροπρόθεσμα την τάση να ξεπερνούν κατά πολύ το ποσοστό και τους ρυθμούς αύξησης του βαθμού οικονομίας σε σταθερό κεφάλαιο. Γι' αυτό ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός, που αναπτύχθηκε πάνω στη βάση του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, έχει την τάση να επαναφέρει, σε ανώτερα επίπεδα και με άλλες μορφές, τις αντιφάσεις και τα αδιέξοδα της μεγάλης βιομηχανίας της πρώτης φάσης που ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός επιχείρησε και σ' ένα βαθμό και σε μία φάση κατάφερε ν' αντιμετωπίσει. Και ταυτόχρονα επαναφέρει και οξύνει, με νέες ανώτερες μορφές, τα αδιέξοδα που οδήγησαν στην κρίση και το ξεπέραςμα του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού. Τώρα η επιστροφή στο παρελθόν με νέες μορφές, η ηλεκτρονική βαρβαρότητα, είναι ο μόνος τρόπος για την αύξηση του ποσοστού κέρδους.

Παραγωγικές δυνάμεις - παραγωγικές σχέσεις

Η όξυνση των αντιθέσεων, στο σημερινό στάδιο του καπιταλισμού δεν εκφράζεται σχηματικά με τη σύγκρουση ανάμεσα στο «αντικειμενικά προοδευτικό» υλικό περιεχόμενο των παραγωγικών δυνάμεων και στην οπισθοδρομική καπιταλιστική κοινωνική μορφή τους. Είτε, αντίθετα, με τον, εξίσου σχηματικό, αλληλοαποκλεισμό ανάμεσα στην επαναστατική τάση κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας και το οπισθοδρομικό και ταξικό περιεχόμενο των παραγωγικών δυνάμεων. Αλλά εκφράζεται, πρώτα απ' όλα, με την ευθέως ανάλογη σχέση ανάμεσα στην εκρηκτική όσο και αντιφατική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, του κοινωνικού πλούτου και τη συνεχή σχετική και συχνά απόλυτη επιδείνωση της κοινωνικής θέσης της εργαζόμενης πλειονότητας, ανεξάρτητα και αντίθετα από τις νέες τάσεις χειραφέτησής τους. Εκφράζεται στο γεγονός ότι ο κοινωνικός πλούτος, που παράγεται σήμερα στον ύψιστο και πιο αντιφατικό βαθμό, παράγει αντίστοιχα στον ύψιστο και πιο αντιφατικό βαθμό και την αθλιότητα της κοινωνίας. Η συνύπαρξη, η αλληλοδιείσδυση, η σύγκρουση και η συγχώνευση των δύο αυτών αντιθετικών πλευρών σε μια νέα κατηγορία, στον «πλούτο που ανήκει σ' όλη την κοινωνία», δεν είναι έργο κάποιων τυφλών νόμων της ιστορίας. Εξαρτάται από την αντικειμενικά αναγκαία και υποκειμενικά δυνατή ανάπτυξη της επαναστατικής εργατικής πάλης. **Η συνύπαρξη, η αλληλεπίδραση και η σύγκρουση ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις μπορούν να συνοψιστούν στη σχέση ανάμεσα στην αλλοτριωμένη εργασία, που αποτελεί τον πυρήνα των παραγωγικών**

δυνάμεων και την ατομική ιδιοκτησία, που αποτελεί των πυρήνα των παραγωγικών σχέσεων.

Η συνεχής αντιφατική ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της αλλοτριωμένης εργασίας, κι όχι της εργασίας γενικά, αποτελεί τον πλούτο, όσο και τα ποιοτικά όρια του πλούτου της σημερινής κοινωνίας. Ταυτόχρονα αποτελεί το βασικό παράγοντα που καθορίζει την αναγκαιότητα της κοινωνικής αθλιότητας. Ενώ, από την άλλη μεριά, η συνεχής αντιφατική ανάπτυξη της ατομικής ιδιοκτησίας αποτελεί τη φτώχεια, όσο και τα ποιοτικά όρια της φτώχειας της κοινωνίας. Ταυτόχρονα, αποτελεί το βασικό παράγοντα που καθορίζει την αναγκαιότητα ανάπτυξης της αλλοτριωμένης εργασίας. Η σχέση μεταξύ τους μόνο μέσω της ταξικής επαναστατικής πάλης μπορεί να αναιρεθεί ως σχέση αντιφατικής συνύπαρξης και να μετατραπεί σε σχέση σύγκρουσης, που τείνει έως την απαλλαγή των παραγωγικών δυνάμεων από τα δεσμά της αλλοτρίωσης και των παραγωγικών σχέσεων από τα δεσμά της ατομικής ιδιοκτησίας. Έτσι οι παραγωγικές δυνάμεις μόνο μέσω της ταξικής πάλης τείνουν να απαλλαγούν από την αντιφατικότητά τους, που τις καθλώνει ποιοτικά και συνολικά στα όρια του αλλοτριωμένου κοινωνικού πλούτου και οι παραγωγικές σχέσεις από τη δική τους εσωτερική αντιφατικότητα, που τις καθλώνει στα όρια της κοινωνικής φτώχειας. Έτσι τείνει να λυθεί και η μεταξύ τους καθοριστική αντίφαση και να επιβληθεί η συγχώνευσή τους σε μια νέα σχέση που θα την αποτελεί η άμεση κοινωνική παραγωγική δύναμη της χειραφετημένης εργασίας, η κοινωνική ιδιοκτησία.

Στα πλαίσια του ολοκληρωτικού καπιταλισμού, η παραγωγική δύναμη της εργασίας και γενικά οι παραγωγικές δυνάμεις αναπτύσσονται σε ανώτερο βαθμό, αλλά ταυτόχρονα, πάλι σε ανώτερο βαθμό, καθλώνονται και μπαίνουν σε κρίση, με βάση τις νέες ποιοτικές δυνατότητες που περιέχουν. Αναπτύσσεται, θα λέγαμε, η βάση της αντιφατικότητας και της κρίσης τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η θυελλώδης αύξηση της απόστασης ανάμεσα στη στρεβλή και τελικά περιοριστική χρήση των νέων τεχνολογιών, των νέων επιστημονικών κατακτήσεων και εφαρμογών, σε σχέση με τις ανάγκες για νέες ποιοτικά ανώτερες κοινωνικές αξίες χρήσης που εν δυνάμει δημιουργούνται. Από την άλλη μεριά, αναπτύσσονται σε ανώτερο βαθμό οι κοινωνικές μορφές της ατομικής ιδιοκτησίας αλλά ταυτόχρονα, πάλι σε ανώτερο βαθμό, διαλύονται και μπαίνουν σε κρίση. Αναπτύσσεται, θα λέγαμε, η βάση της αντιφατικότητας και της κρίσης της ατομικής ιδιοκτησίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η βασική τάση της αυξανόμενης προλεταριοποίησης στην παγκόσμια πόλη και στο παγκόσμιο χωριό, αλλά και ιδιαίτερα η, χωρίς προηγούμενο, ανάπτυξη του «κοινωνικού» χαρακτήρα της ατομικής ιδιοκτησίας, που προωθεί το σημερινό επίπεδο συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου και ειδικά η ηγετική χρηματοπιστωτική πολυεθνική-επιστημονοκεντρική μερίδα του.

Ο αναπτυσσόμενος «κοινωνικός χαρακτήρας» της ατομικής ιδιοκτησίας αντανakλά με ταξικό τρόπο την κοινωνικοποίηση της παραγωγής, εκφράζει την ενίσχυση της ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά από την άλλη εκδηλώνει τον άκρατο παρασιτισμό της. Εκφράζει τη μεγαλύτερη από κάθε άλλη φορά απόσταση της ατομικής ιδιοκτησίας από τη διεύθυνση και τον προσανατολισμό της παραγωγής. Εκφράζει τις νέες δυνατότητες και ανάγκες διεκδίκησης αυτής της διεύθυνσης από τους άμεσους παραγωγούς, τις δυνατότητες διεκδίκησης γενικά της κοινωνικής ιδιοκτησίας.

Η όξυνση των αντιθέσεων, στα πλαίσια του ολοκληρωτικού καπιταλισμού, συμπυκνώνεται έτσι στην αντίθεση ανάμεσα στην κοινωνικοποίηση και την ατομική ανταγωνιστική μορφή και της νεκρής και της ζωντανής εργασίας. Αυτή η αντίθεση σημαίνει ένα ανώτερο επίπεδο επικυριαρχίας της νεκρής εργασίας (του κεφαλαίου) πάνω στη ζωντανή εργασία και ταυτόχρονα ένα ανώτερο επίπεδο αμφισβήτησης αυτής της κυριαρχίας από μέρους των εργαζομένων. Μορφή έκφρασης αυτής της ανώτερης και ταυτόχρονα κρισιακής επικυριαρχίας της νεκρής εργασίας πάνω στη ζωντανή αποτελεί η διαρθρωτική διάσταση της ανεργίας, που συμβαδίζει με την απόλυτη επέκταση της

μισθωτής εργασίας.

Η ανάπτυξη και η κρίση του χρήματος και του ανταγωνισμού

Αυτή την επικυριαρχία της νεκρής εργασίας πάνω στη ζωντανή εκφράζει και η **ανάπτυξη της πιο συγκεντρωτικής, απρόσωπης και αυταρχικής δικτατορίας του χρήματος και των εμπορευματοχρηματικών σχέσεων της αγοράς, με τη σύγχρονη μορφή τους, πάνω στις πραγματικές σχέσεις των ανθρώπων, πάνω στην ανώτερη και πιο άμεση κοινωνικοποίηση αυτών των σχέσεων.** Η περισσότερο αναπτυγμένη, φетиχοποιημένη και ταυτόχρονα περισσότερο αντιφατική κρισιακή λειτουργία του χρήματος και της αγοράς πάνω στους ανθρώπους εκφράζεται με την απογείωση των χρηματιστηριακών συναλλαγών και των άυλων τίτλων πάνω από τις πραγματικές αξίες και συνθήκες της παραγωγής. Εκφράζεται με την υπερσυσσώρευση βραδυφλεγούς εκρηκτικού κρισιακού υλικού, στα πεδία των χρηματιστηριακών ανταλλαγών. Εκφράζεται με τη μορφή της σαρωτικής προέλασης και ταυτόχρονα του γενικευμένου πολέμου που παίρνει το διεθνές εμπόριο, ως προς τον καθορισμό των τιμών και την ανάπτυξη των εσωτερικών αγορών. Η τυραννία της εμπορίας του χρήματος, της κεφαλαιαγοράς πάνω στην παραγωγή δείχνει τον υψηλότερο από ποτέ παρασιτικό χαρακτήρα του καπιταλισμού. **Από την άλλη μεριά, αναπτύσσονται, χωρίς προηγούμενο, οι τάσεις κατάργησης του χρήματος και της αγοράς.** Το πλαστικό ηλεκτρονικό χρήμα δεν αντανakλά μόνο την επέκταση αλλά και την κρίση του χρήματος. Η ουσιαστική κατάργηση των «μετρητών», η αντικατάσταση των χρηματικών συναλλαγών με «πιστωτικές-υποχρεώσεις και δικαιώματα» που έχουν εκ των προτέρων προγραμματιστεί για όλο τον κύκλο ζωής του ανθρώπου, δείχνουν ότι ωριμάζουν στο έπακρο οι συνθήκες για την αντικατάσταση του χρήματος και της αγοράς από την άμεση, μη εμπορική, κοινωνική διανομή των αγαθών και των υπηρεσιών.

Η επικυριαρχία της νεκρής εργασίας πάνω στη ζωντανή εκφράζεται με τον παροξυσμό ανάπτυξης και κρίσης του εσωτερικού και διεθνούς καπιταλιστικού ανταγωνισμού, που δρα στον πυρήνα των καπιταλιστικών σχέσεων και υπερβαίνει τις τάσεις σχετικής άρνησης του ανταγωνισμού που εμφανίστηκαν κυρίως στο έδαφος του μονοπωλιακού και κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού. Η άρνηση του ανταγωνισμού προωθείται αντικειμενικά με διαφορετικές μορφές, σ' όλα τα στάδια του καπιταλισμού, από τις ηγετικές κυρίως μερίδες του κεφαλαίου, στα πλαίσια της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησής του. Ωστόσο, αποτελεί έκφραση και ταυτόχρονα όξυνση αυτού ακριβώς του ίδιου του γενικευμένου ανταγωνισμού του συνολικού κεφαλαίου και της ανισόμετρης ανάπτυξής του, που κινούνται πάντα στο τρίπτυχο: αντιπαράθεση - ηγεμονία (άρνηση του ανταγωνισμού) - νέα αντιπαράθεση, άνοδος- επικράτηση -πτώση. Με την άρνηση του ανταγωνισμού, οι ηγετικές μερίδες του κεφαλαίου δρουν κυρίως σαν «προφυλακή» της γενικότερης ανεδαφικής τάσης του συνολικού κεφαλαίου να άρει τις συνέπειες που έχει η αυξανόμενη τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου, η συνεχής σχετική μείωση της ζωντανής εργασίας στο ποσοστό του κέρδους και να εξασφαλίσει έτσι εκείνη τη σύνθεση του σταθερού κεφαλαίου, εκείνη την επένδυση τεχνικών καινοτομιών που δε θα ρίχνουν το ποσοστό του κέρδους. Μ' ένα τρόπο, μέσα στα πλαίσια της παλιάς κοινωνίας, εμφανίζεται, έστω και στρεβλά, η ανάγκη για ποιοτική ολοκληρωτική άρνηση του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, ως όρος για την ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης της εργασίας, για την ανάπτυξη του πλούτου και πολύ περισσότερο για τα δικαιώματα, την ανάπτυξη και τη χειραφέτηση της ζωντανής εργασίας. Αντίθετα, αυτές οι τάσεις άρνησης του καπιταλιστικού ανταγωνισμού αποτελούν στοιχείο της αντιφατικής ανάπτυξης και της κρίσης του συστήματος.

Η συμπύεση του ανταγωνισμού από τις κρατικομονοπωλιακές δυνάμεις στο προηγούμενο στάδιο ήταν από τις αιτίες των κρίσεων υπερσυσσώρευσης και της υπέρβασης αυτού του σταδίου μέσω και της «καθαρτήριας αντεπίθεσης» του γενικευμένου ανταγωνισμού, της παραγωγικότητας κ.λπ. Αυτές οι διαδικασίες του ανταγωνισμού αποτελούν, τελικά-τελικά, την αναγκαία εμπορευματική μορφή του βασικού ανταγωνισμού του κεφαλαίου απέναντι στην εργασία. Και ταυτόχρονα αποτελούν μορφές

αντιφατικής ανάπτυξης, συγκέντρωσης, «κοινωνικοποίησης» και επέκτασης της κυριαρχίας της εκμετάλλευσης και της τυραννίας του συσσωρευμένου πλούτου γενικά απέναντι στην ζωντανή εργασία.

Σε κάθε στάδιο ο ανταγωνισμός αναπτύσσεται αντικειμενικά, φαίνεται ξαφνικά, από μια πλευρά, να αρνείται τον εαυτό του και τελικά ξεσπάει, όλο και σε ανώτερο επίπεδο, κεντρίζοντας τη γενική επέλαση του κεφαλαίου, αναπτύσσοντας τις μορφές οργάνωσής του, φέρνοντας στο προσκήνιο νέες ηγετικές δυνάμεις και συμμαχίες, παράγοντες που πάνω απ' όλα τείνουν να ληλατούν και να συνθλίβουν τη ζωντανή εργασία. Οι νέες δυνάμεις του κεφαλαίου, με τη σειρά τους, τείνουν να συμπιέζουν τον ανταγωνισμό, για να προετοιμάσουν μόνο και μόνο ένα νέο ανώτερο κύκλο αλληλοσπαραγμού και ανακατατάξεων καθώς, και ένα νέο κύκλο κοινωνικού πολέμου απέναντι στους εργαζόμενους. Μ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίζεται και ο καθοριστικός ρόλος της αστικής τάξης συνολικά, του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής συνολικά πάνω στα ξεχωριστά κεφάλαια και ειδικά πάνω στις ηγεμονικές μερίδες και από κοινωνική και από πολιτική, ιδεολογική άποψη, με ενοποιητική δύναμη το κοινό συμφέρον απέναντι στη ζωντανή εργασία.

Ωστόσο, κάθε καινούργιος ανώτερος κύκλος έξαρσης και ταυτόχρονα «άρνησης» του ανταγωνισμού, όπως εκφράζεται σήμερα και με τις νέες ηγετικές δυνάμεις του κεφαλαίου (πολυεθνικά πολυκλαδικά μονοπώλια, βιομηχανίες αιχμής, νέα ποιοτική σύνδεση του χρηματιστικού κεφαλαίου με την επιστήμη, την έρευνα και την πληροφορία), σημαίνει και νέο ανώτερο κύκλο κρίσης και αμφισβήτησης της αναγκαιότητας του ανταγωνισμού, της αγοράς, του χρήματος, των εμπορευματικών σχέσεων και συνολικά των ταξικών σχέσεων.

Οι παραγωγικές δυνάμεις της επανάστασης

Στα σπλάχνα της παλιάς κοινωνίας ωριμάζουν όλο και περισσότερο οι αναγκαιότητες, οι όροι, οι δυνάμεις, οι σχέσεις ακόμα και οι μορφές για ολοκληρωτική άρνηση του καπιταλιστικού ανταγωνισμού, της αγοράς, του χρήματος, των εμπορευματικών σχέσεων. Μέσα απ' αυτή την αντιφατική διαδικασία, αναπτύσσεται, έστω και στρεβλά, η ολοκληρωτική κυριαρχία της επιστήμης στην παραγωγή, η «υλική λογιστική» του κομμουνισμού και οι νέες δυνάμεις και δυνατότητες της εργασίας που έχουν συμφέρον (στο όνομα του εμφανούς πλέον γενικού κοινωνικού συμφέροντος) να τα διαλύσουν όλα αυτά και να ηγεμονεύσουν σ' όλες τις πτυχές των κοινωνικών σχέσεων.

Άραγε ποιοι, κι από τους πιο επαναστάτες, δεν είχαν αναρωτηθεί, στα πλαίσια του προηγούμενου σταδίου του καπιταλισμού και πολύ περισσότερο παλιότερα, αν είναι τελικά εφικτή και αναγκαία για την κοινωνία η κατάργηση του ανταγωνισμού, του εμπορίου, του χρήματος, της αγοράς; Αν μπορεί να υπάρξει άμεση συγκεκριμένη ατομική-κοινωνική εργασία με βάση την πολυμέρεια, τα γούστα, το χρόνο, τη φιλοπονία και τη διάθεση των άμεσων παραγωγών; Και αν, ταυτόχρονα, μπορεί να υπάρξει άμεση συγκεκριμένη ατομική-κοινωνική κατανάλωση, ανάλογα με τις ανάγκες και τα γούστα των παραγωγών, από τις γενικές «αποθήκες του κομμουνισμού», επιδεικνύοντας μόνο και μόνο ένα χαρτί που, όπως έλεγε ο Μαρξ, είναι αδιάφορο αν θα 'ναι μπλε ή πράσινο;

Η σημερινή γενιά της εργατικής τάξης μπορεί ωστόσο, σε διάκριση από τους πατεράδες της ή ακόμα κι από τους μεγαλύτερους αδελφούς της, να συναντάει καθημερινά μπροστά της αυτές τις αλλοτριωμένες μορφές που προοιωνίζουν την κατάργηση της «αγοραίας» κοινωνικής εργασίας, την κατάργηση του ανταγωνισμού, του χρήματος, του εμπορίου. Μήπως η τηλεργασία ή οι νέες μορφές των ευέλικτων απασχολήσεων δεν αποτελούν τη στρεβλή όσο και αλλοτριωμένη έκφραση των νέων δυνατοτήτων για άμεση ατομική-κοινωνική συγκεκριμένη εργασία, όχι με βάση τα γούστα του κεφαλαίου αλλά με βάση τα γούστα των παραγωγών; Μήπως οι καταστροφικές συνέπειες του ανταγωνισμού στην ανάπτυξη της παραγωγής και της ζωντανής εργασίας, η πρωτοφανής φυσική και ηθική φθορά της αξίας της εργασίας, η εκρηκτική αύξηση της ανεργίας, η εξόντωση του

πλεονάζοντος πληθυσμού και των πλεονασμάτων σε εμπορεύματα, η υπερπαραγωγή σε εμπορεύματα και η υποπαραγωγή σε κοινωνικές αξίες χρήσης, η «υπονόμηση» των νόμων του ανταγωνισμού από τους κάθε φορά νικητές, δεν είναι σημάδια της αναγκαιότητας για την κατάργηση του ανταγωνισμού; Μήπως το ηλεκτρονικό χρήμα, οι πιστωτικές κάρτες που διαβάζονται μέρα-νύχτα από τις αυτόματες μηχανές, οι τεράστιες υπεραγορές που μπορείς να πάρεις «γρήγορα και φτηνά και του πουλιού το γάλα», η ηλεκτρονική αγορά κ.λπ. δεν είναι οι στρεβλωμένες μορφές των νέων δυνατοτήτων για να καταργηθούν σε γιγαντιαία και αποκεντρωμένη κλίμακα όλες οι εμπορευματοχρηματικές σχέσεις; Και πάνω απ' όλα, η εκρηκτική αύξηση του συνολικού αριθμού των οργάνων και μέσων εργασίας που μπαίνουν σε κίνηση απ' τη ζωντανή εργασία, η απογείωση της παραγωγικής δυνατότητάς τους, η μείωση του πλούτου που παράγεται κάθε χρόνο, συγκριτικά και αναλογικά με το συσσωρευμένο κοινωνικό πλούτο, η αύξηση της νεκρής εργασίας σε βάρος της ζωντανής δεν αποτελούν στρεβλές μορφές των δυνατοτήτων της σύγχρονης κοινωνίας για λιγότερη δουλειά, περισσότερο ελεύθερο χρόνο, εξοικονόμηση εργασίας και διαρκή άλματα στη συνολική κοινωνική ευημερία; Το ότι αυτές οι τάσεις σήμερα οδηγούν στο μεγαλύτερο από κάθε άλλη φορά εφεδρικό στρατό ανέργων καθώς και στη γενικευμένη καθολική στέρηση των παραγωγών (παράγοντες που έχουν φτάσει σε τέτοιο σημείο ώστε να απειλούν την ίδια την αναπαραγωγή του συστήματος) δε σημαίνει ακριβώς ότι είναι τάσεις που, από μια άλλη πλευρά, κεντρίζουν την εξέγερση της ζωντανής εργασίας και της πλειονότητας της κοινωνίας απέναντι στην εξουσία της νεκρής εργασίας;

Τα νέα μεγάλα κοινωνικά οράματα του κεφαλαίου («κοινωνικά συμβόλαια απασχόλησης», «λευκοί βίβλοι», προτάσεις για μείωση του εργάσιμου χρόνου και των αποδοχών κ.λπ.) επιχειρούν να «τετραγωνίσουν τον κύκλο» του ολοκληρωτικού καπιταλισμού. Προσπαθούν να αυξήσουν το ποσοστό εκμετάλλευσης, να αυξήσουν την παραγωγικότητα, μέσω της ανταγωνιστικότητας που μειώνει τη ζωντανή εργασία και ταυτόχρονα να κρατήσουν την απασχόληση και την ανεργία σ' ένα επίπεδο που να μη δημιουργεί εκρηκτικούς κινδύνους για κατάρρευση του ποσοστού κέρδους και για γενικότερη κοινωνική εξέγερση. Αυτό σημαίνει ότι, **απέναντι στα άκρως αντιφατικά και ταυτόχρονα κανιβαλικά σχέδια του κεφαλαίου, μπορούν και πρέπει να αντιπαρατεθούν και να ηγεμονεύσουν οι νέες μεγάλες επαναστατικές ιδέες και το «σπαθί» ενός νέου εργατικού κινήματος που μπορεί να κόψει το «γόρδιο δεσμό» των αντιφάσεων της σημερινής κοινωνίας.**

Με όλα αυτά, στον ολοκληρωτικό καπιταλισμό εμφανίζονται, έστω και στρεβλά, εκείνες οι παραγωγικές δυνάμεις που βάζουν σε κρίση τον απαρχαιωμένο μηχανισμό της εμπορευματικής αξίας για τη διεύθυνση της οικονομίας. Ο αυτοματισμός της αγοράς ωχριά μπροστά στον αυτοματισμό των νέων επιστημονικοτεχνικών μεθόδων και μέσων παραγωγής, απαιτεί όλο και περισσότερο τη μετάβαση από την αυθόρμητη ρύθμιση της παραγωγής στη συνειδητά σχεδιοποιημένη παραγωγή.

Στον ολοκληρωτικό καπιταλισμό, απογειώνεται η αντίθεση ανάμεσα στην καπιταλιστική δομή και κατεύθυνση των παραγωγικών δυνάμεων και τις πραγματικές ανάγκες των εργαζομένων. Η καπιταλιστική μορφή της αξίας χρήσης της εργατικής δύναμης (που είναι η ικανότητά της να παράγει υπεραξία) έρχεται σε οξύτερη, από κάθε άλλη φορά, αντίθεση με την ανταλλακτική αξία της. Η σύγκρουση αυτή τείνει να γίνεται, όλο και περισσότερο σύγκρουση για την υπεραξία. Έτσι, τείνει να αποκαλύπτει την εν δυνάμει διαφορετική αξία χρήσης της εργατικής δύναμης από την πλευρά των εκμεταλλευομένων (που είναι η ικανότητά της να παράγει πρόσθετη κοινωνική αναγκαία εργασία και κοινωνικό πλούτο για όλους). Έτσι, συγκρούονται, στον ύψιστο μέχρι τώρα βαθμό, οι ανάγκες που έχουν επιβάλλει η σημερινή δομή και το περιεχόμενο των παραγωγικών δυνάμεων με τις ανάγκες που εν δυνάμει περιέχει η συμπιεσμένη δυνατότητα ανάπτυξης και ποιοτικού μετασχηματισμού της. **Συγκρούονται, από άποψη ποιότητας, οι «πλαστικές» ανάγκες που διαμορφώνει και καθορίζει η καπιταλιστική παραγωγική δομή με τις πραγματικές ανάγκες ζωής και ανάπτυξης των εργαζομένων που διαμορφώνει η ταξική πάλη και η αντικειμενική εξέλιξη**

του κοινωνικού πλούτου. Οι ανάγκες που καθορίζονται από τις παραγωγικές δυνάμεις τείνουν να αντικατασταθούν από τις ανάγκες που συγκρούονται με τις παραγωγικές δυνάμεις. Οι «ανάγκες» που καθορίζει το σημερινό σύστημα της παραγωγής έρχονται σε αντίθεση με τις ανάγκες που απαιτούν να καθορίζουν αυτές το σύστημα της παραγωγής και πρώτα από όλα με την ανάγκη για χειραφετημένη εργασία.

Έτσι προκύπτει η δυνατότητα για ένα άλλο σύστημα παραγωγικών δυνάμεων, όπου η χειραφετημένη εργασία θα είναι βασική ανάγκη του ανθρώπου και «ο καθένας θα δουλεύει με βάση αυτή την ανάγκη για να αμείβεται ανάλογα με τις ανάγκες του». Έτσι, το ζήτημα της ποιότητας ζωής έρχεται στο προσκήνιο και ως ζήτημα ριζικού μετασχηματισμού του περιεχομένου και της μορφής των παραγωγικών μέσων, μεθόδων, συνολικά των παραγωγικών δυνάμεων και του προσανατολισμού τους στη διαμόρφωση των αναγκών. Είναι ένα ζήτημα ριζικής ποιοτικής αλλαγής των ατομικών και κοινωνικών αξιών χρήσης, που σήμερα συνθλίβονται και εξευτελίζονται στα καπιταλιστικά πλαίσια των υποβαθμισμένων μισθιακών αγαθών, των πλαστικών και αντιδραστικών «πολυτελών» αγαθών και των «αγαθών» καταπίεσης και εξόντωσης των εργαζομένων.

Το ζήτημα των παραγωγικών δυνάμεων μπαίνει, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, διπλά: Το πρόβλημα γύρω από τις παραγωγικές δυνάμεις δεν είναι μόνο πώς θα αλλάξει ο κτήτορας αλλά και πώς θα αλλάξει το κτήμα. Δεν είναι μόνο ποιος θα είναι ιδιοκτήτης του πλούτου αλλά και ποιος θα είναι ο παραγωγικός πλούτος της κοινωνίας.

Γι' αυτό, θεμελιακό αίτημα της εργατικής πολιτικής σήμερα είναι:

- Διεκδικούμε την ολοκληρωτική υπαγωγή των παραγωγικών δυνάμεων και των μέσων παραγωγής στις ανάγκες του συνεχούς εμπλουτισμού της κάθε κοινωνικής προσωπικότητας.
- Διεκδικούμε να γίνει η συνεχής αυτοανάπτυξη του κοινωνικού ατόμου η βασική «παραγωγική δύναμη» της κοινωνίας.
- Διεκδικούμε την πλήρη κοινωνικοποίηση όλων των παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας και της επιστήμης.
- Διεκδικούμε την απόλυτη κυριαρχία της ζωντανής ς εργασίας πάνω στη νεκρή.
- Διεκδικούμε την απόλυτη κυριαρχία του παρόντος πάνω στο παρελθόν αλλά και το μέλλον.
- Διεκδικούμε τη συνεχή επαναστατική ανάπτυξη των δυνάμεων της υλικής παραγωγής και αναπαραγωγής, του πλούτου της κοινωνίας, με βάση το ριζικό μετασχηματισμό των αναγκών της χειραφετημένης εργασίας.
- Διεκδικούμε την άμεσα κοινωνική συνειδητή και σχεδιασμένη φύση της εργασίας. Την άμεσα κοινωνική συνειδητή και σχεδιασμένη φύση των προϊόντων της εργασίας. Την άμεσα κοινωνική συνειδητή και σχεδιασμένη φύση της διανομής και κατανάλωσης.
- Διεκδικούμε τελικά να καθορίζει η χειραφετημένη εργασία τις ανάγκες κι όχι οι ανάγκες την εργασία.
- Διεκδικούμε «από τον καθένα ανάλογα με τις ικανότητές του (ανάλογα με τη βασική ανάγκη του για εργασία) στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του».
- Διεκδικούμε την πλήρη κατάργηση του ανταγωνισμού, της αγοράς, του χρήματος και του εμπορίου και την αντικατάστασή τους από την αυξανόμενη και ποιοτικά διαφοροποιημένη άμεση κοινωνική

διανομή και κατανάλωση.

- Αυτό σημαίνει, πρώτα απ' όλα, ότι **διεκδικούμε μια άμεση συνολική επαναστατική μεταβολή στην ιδιοκτησία, τη δομή και τον προσανατολισμό όλων των παραγωγικών δυνάμεων στα πλαίσια της αντικαπιταλιστικής επανάστασης.**

- Διεκδικούμε την απαλλοτρίωση των βασικών μέσων και δυνάμεων παραγωγής σε βάρος του κεφαλαίου και την ένταξή τους σ' ένα νέο εθελοντικό πανκοινωνικό πανεθνικό σχεδιασμό, με βάση τις ανάγκες και τις αξίες χρήσης για την ευημερία και τη χειραφέτηση των εργαζομένων.

- Διεκδικούμε μια ποιοτική μεταβολή στο περιεχόμενο και τη μορφή της χρήσης των παραγωγικών δυνάμεων, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η απρόσκοπτη ανάπτυξή τους, η συνεχής αύξηση των οργάνων εργασίας που μπαίνουν σε κίνηση από τη ζωντανή εργασία, η αναλογική αύξηση του συσσωρευμένου υ πλούτου, σε σχέση με τη δαπάνη της ζωντανής ς εργασίας.

- Διεκδικούμε το συνεχή μετασχηματισμό των παραγωγικών δυνάμεων στην κατεύθυνση της παραγωγής αυξανόμενης ευπορίας και νέων' αναγκών που αναβαθμίζουν τον εργαζόμενο άνθρωπο. Το ριζικό μετασχηματισμό των υποβαθμισμένων σήμερα μισθιακών, πολυτελών και μη αναπαραγωγικών αγαθών σε αγαθά για τη συνεχή άνοδο της πολιτικής, κοινωνικής, πολιτιστικής απελευθέρωσης των εργαζομένων.

- Διεκδικούμε την κατάργηση της ανεργίας και του εργατικού υπερπληθυσμού.

- Διεκδικούμε τη σχεδιασμένη πλήρη απασχόληση, με βάση τις προτιμήσεις και τις δεξιότητες των εργαζομένων και των νέων. Διεκδικούμε από τον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του και την ικανότητά του για εργασία, στον καθένα ανάλογα με τις δυνατότητες του κοινωνικού πλούτου και τη συμβολή σ' αυτόν.

- Διεκδικούμε μια συνεχή μεταβολή στη σχέση ανάμεσα στην αγορά, το εμπόριο και το χρήμα και την άμεση κοινωνική σχεδιασμένη ιδιοποίηση των αγαθών.

- Μόνο στα πλαίσια αυτών των θεμελιακών διεκδικήσεων έχει προοπτική και ρεαλισμό η αναγκαία και επιτακτική πάλη **για την ανατροπή της στρατηγικής, της περιβόητης «ανάπτυξης» του κεφαλαίου**, και αντίστοιχα της νέας καθυστέρησης των εργαζομένων.

- Πάλη ενάντια στην πλήρη υποταγή της εργασίας στη στρεβλή καπιταλιστική ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, των επιστημονικών καινοτομιών, στη μόνιμη και αυξανόμενη ανεργία, στα πλαστικά καταναλωτικά αγαθά, στον ανταγωνισμό, στην τυραννία του χρήματος και της αγοράς.

- Πάλη για αυξανόμενο ρόλο των οργάνων τής εργατικής πολιτικής στα πεδία της ανάπτυξης, της επένδυσης, του προσανατολισμού και της χρήσης των παραγωγικών δυνάμεων, ενάντια στον απολυταρχισμό του νέου ηλεκτρονικού εργασιακού χωροχρόνου πάνω στη συνολική ζωή των εργαζομένων.

- Πανκοινωνική εκστρατεία αντίστασης και πάλης για τη μείωση της ανεργίας, τη δημιουργική, απασχόληση και την αύξηση των αποδοχών. Δημιουργία συνδέσμων για την υπεράσπιση των ανέργων, ειδικά των νέων.

- Πάλη ενάντια στη γιγαντιαία επέκταση της πολεμικής βιομηχανίας.

- Πάλη ενάντια στη βιομηχανία που παράγει τα μέσα καταστροφής και λοβοτόμησης του ανθρώπου, στη βιομηχανία που παράγει προϊόντα σκουπίδια.

- Πάλι ενάντια στη βιομηχανία της πολιτικής και πολιτιστικής πειθάρχησης και καταπίεσης των εργαζομένων.

Ε. ΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΘΕΣΗΣ ΧΕΙΡΩΝΑΚΤΙΚΗΣ-ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός συνδέεται με μια, χωρίς προηγούμενο, «εκμετάλλευση της επιστήμης και της θεωρητικής προόδου της ανθρωπότητας» (κ. Μαρξ). Απ' την άλλη πλευρά, σημαίνει μια χωρίς προηγούμενο αξιοποίηση των επιτευγμάτων της επιστήμης ενάντια στους εργαζομένους και τη μετατροπή της επιστήμης σε «μια εχθρική δύναμη απέναντι στην εργασία σε μια δύναμη που την εξουσιάζει». Γι' αυτό περιέχει την τάση της ανάπτυξης και της κρίσης της επιστημονικής παραγωγής και της εφαρμογής της, μία τάση που εκδηλώνεται και στον αντιφατικό χαρακτήρα των επιστημονικών και διανοητικών στοιχείων της εργασίας.

Ο πνευματικός επιστημονικός χαρακτήρας της εργασίας αναπτύσσεται μαζί με την επιστημονική «ολοκλήρωση της παραγωγής» σε ύψιστο βαθμό και ταυτόχρονα περιέχει σε ανώτερο βαθμό την αλλοτρίωσή του απ' την καθολικότητα της επιστήμης, της σκέψης και της γνώσης. Το ίδιο σε υψηλότερο βαθμό, εμφανίζεται η τάση υπέρβασης της διάκρισης της διανοητικής-χειρωνακτικής εργασίας, ενώ αντίστοιχα ενισχύονται και οι παράγοντες που προωθούν τη χειροτεχνική υποβάθμιση της πνευματικής εργασίας. Η εργασία μετασχηματίζεται βαθμιαία και σε μεγάλη κλίμακα από απλή σε σύνθετη εργασία, από μερική σε ολική, μόνο και μόνο για να γίνει δυνατός ένας ακόμα μεγαλύτερος κατατεμαχισμός της σύνθετης εργασίας, στα πλαίσια ενός νέου ηλεκτρονικού διανοητικού τεϊλορισμού. Αντίστοιχα αναπτύσσονται οι τάσεις και οι ανάγκες υπέρβασης του ταξικού καταμερισμού της κάθετης υπερειδίκευσης στον τομέα της εκπαίδευσης, οι τάσεις οριζόντιας συνολικής πολυτεχνικής κατάρτισης και εκπαίδευσης. Από την άλλη βαθαίνει η μερικότητα, η υπερειδίκευση - αποειδίκευση και η ενίσχυση των ταξικών φραγμών, η ταξική λογική και μορφή της παιδείας. Στον ολοκληρωτικό καπιταλισμό, οι ηγετικές μερίδες του κεφαλαίου, που χαρακτηρίζονται απ' τη σύνδεση των πολυεθνικών πολυκλαδικών μονοπωλίων (ιδιαίτερα των χρηματοπιστωτικών) με το πανεπιστήμιο και τα ερευνητικά ιδρύματα, αντανακλούν τη γενικότερη κίνηση της καπιταλιστικής παραγωγής ως παραγωγή της «εφαρμοσμένης επιστήμης» που αναπτύσσεται ποιοτικά.

Η κοινωνικοποίηση της παραγωγής εκφράζει την αντικειμενική τάση του καπιταλισμού για ποσοτική και ποιοτική (επιστημονική) αύξηση της εργατικής τάξης, καθώς και τα όρια αυτής της τάξης. Η διαδικασία της εργασίας προχωρά ακόμα πιο πέρα από το σχηματισμό του «συλλογικού εργάτη» της μεγάλης βιομηχανίας, εκφράζει τις ενισχυμένες τάσεις ενότητας της παραγωγής με την εκπαίδευση. Απαιτεί το «συλλογικό πολυτεχνικό επιστημονικό εργάτη», που λειτουργεί σ' ένα ευρύτερο και συχνά διεθνικό σύμπλεγμα κλάδων της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας, την ικανότητά του να διατρέχει όλους τους τομείς και κύκλους της παραγωγής και της γνώσης. Αυτή η τάση απαιτεί την ολική πολυτεχνική επιστημονική και διεθνική εκπαίδευση των παραγωγών. Ταυτόχρονα, ωθεί σε μια ορισμένη επανασυνένωση της παραγωγής με την πολιτική, του κοινωνικού με το πολιτικό. Προβάλλει την τάση υπέρβασης της αντίθεσης ανάμεσα στους διευθύνοντες και τους διευθυνόμενους και μ' ένα γενικότερο τρόπο ανάμεσα στην πόλη και το χωριό.

Μέσα στη σύγχρονη κοινωνία του ολοκληρωτικού καπιταλισμού εμφανίζονται με στρεβλή, παραμορφωμένη μορφή οι δυνάμεις και οι σχέσεις που απαιτούν, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, την κατάργηση του ταξικού καταμερισμού στην εργασία, στη γνώση και τις δημόσιες υποθέσεις.

Ταυτόχρονα, αυτές οι τάσεις συμπιέζονται, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, στα ασφυκτικά πλαίσια του κέρδους και της αγοράς. Μήπως οι νέοι συνδυασμοί διανοητικής - χειρωνακτικής εργασίας στα πεδία της παραγωγής ή οι ανάγκες συνεχούς επιμόρφωσης-κατάρτισης των εργαζομένων πάνω σε επιστημονική βάση δεν περιέχουν, σε ανώτερο επίπεδο, τη δυνατότητα

της άρσης της αντίφασής τους; Μήπως η αναπτυσσόμενη ανάγκη για καθολική επιστημονική κατάρτιση όλων των άμεσων παραγωγών δεν έρχεται σε σύγκρουση με τη, χωρίς προηγούμενο ταξική διάρθρωση της παιδείας; Μήπως **το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο**, η επιστροφή του κράτους και της πολιτικής, περισσότερο από ποτέ, στα πεδία και τα προβλήματα της παραγωγής, με την αγοραία έστω μορφή τους, δεν αποτελούν στρεβλές (σε αντιδραστική κατεύθυνση) εκδηλώσεις της αναγκαίας ενοποίησης όλων των διαδικασιών επιστημονικής έρευνας και εφαρμογής, εργασιακής δραστηριότητας, σχεδιασμού και διεύθυνσης της υλικής παραγωγής και της αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής; Μήπως με τις νέες επιστημονικοτεχνικές και κοινωνικές αναδιαρθρώσεις στην αγροτική βιομηχανία, σε συνδυασμό με την παράλληλη νέου τύπου υποβάθμιση ευρύτατων παραγωγικών αστικών περιοχών, η πόλη δεν μπαίνει όλο και περισσότερο στο χωριό και το χωριό στην πόλη; Μήπως όλα τα επαρχιακά κεφαλοχώρια δε μοιάζουν με αντίγραφα των συνοικιών της Αθήνας και, αντίθετα, οι μεγάλες περιοχές κατοικίας (τα γνωστά «υπνωτήρια») της Αθήνας δεν περιέχουν, μ' ένα δικό τους τρόπο, την αθλιότητα αλλά κανένα από τα πλεονεκτήματα της αγροτικής ζωής; Αντίθετα, μήπως το ισοπεδωμένο «παγκόσμιο χωριό» πόλη, με τις νέες μορφές του, δεν απομονώνεται και δε διαχωρίζεται με νέα ηλεκτρονικά τείχη από τους θύλακες μιας στρεβλής τεχνολογικής και πολιτιστικής υπερανάπτυξης (από τις νέες προνομιούχες περιοχές του κόσμου), πολύ περισσότερο απ' ό,τι τα παλιά χωριά από τις «κλειστές» πόλεις του μεσαίωνα; Και το πιο σημαντικό, μήπως η εργατική τάξη της εποχής μας, με τη νέα σύνθεσή της και τις νέες δυνατότητές της δεν προβάλλει, όλο και πιο δυναμικά, στο προσκήνιο ως η δύναμη που έχει πλέον τις κοινωνικές και πολιτιστικές δυνατότητες να καταργήσει τον ταξικό καταμερισμό της εργασίας, της γνώσης και της πολιτικής, τη διάκριση ανάμεσα στους διευθυντές και τους διευθυνόμενους, ανάμεσα στο κοινωνικό και το πολιτικό, ανάμεσα στους εκπροσώπους και τους εκπροσωπούμενους;

Η αντιφατική εξέλιξη της παγκόσμιας υλικής παραγωγής στα πλαίσια του νέου σταδίου του καπιταλισμού σημαίνει, πάνω απ' όλα ότι η εφαρμοσμένη επιστήμη έχει, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, τη δυνατότητα «να βάλει τέρμα στο είδος της εργασίας όπου ο άνθρωπος κάνει ο ίδιος αυτό που τα πράγματα μπορούν να κάνουν γι' αυτόν». **Μπορεί «να κάνει την εργαζόμενη κοινωνία να υιοθετεί μια επιστημονική στάση απέναντι στην αναπαραγωγή της», μπορεί να μετατρέψει την άμεση εργασία ποσοτικά και ποιοτικά σε δευτερεύουσα πλευρά της παραγωγής σε σχέση με την επιστήμη» (Κ. Μαρξ).**

Ποτέ όλα αυτά τα στοιχεία δεν είχαν αναπτυχθεί σ' ένα τέτοιο ποιοτικό επίπεδο και ποτέ οι κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις δεν εμφανίζονταν τόσο οπισθοδρομικές, σε σχέση με την αντιφατική επιστημονική ανάπτυξη, με την αυτογνωσία του ανθρώπου απέναντι στον εαυτό του και τη φύση.

Γι' αυτό, το θεμελιακό αίτημα της εργατικής πολιτικής σήμερα είναι:

- Διεκδικούμε την πλήρη χειραφέτηση της επιστήμης, της θεωρίας και της γνώσης απ' τον εξευτελισμό της ατομικής ιδιοκτησίας.
- Διεκδικούμε να μετατρέψουμε την επιστήμη και τη γνώση σε καθοριστικό και πρωταρχικό φορέα της παραγωγής.
- Διεκδικούμε να απαλλάξουμε τον άνθρωπο απ' την κυριαρχία της άμεσης παραγωγικής εργασίας.
- Διεκδικούμε ως βασικό περιεχόμενο της εργασίας του κοινωνικού ανθρώπου την ελεύθερη επιστημονική θεωρητική πολιτιστική έρευνα, αναζήτηση και δημιουργία για όλους.
- Διεκδικούμε ως βάση της κοινωνικής παιδείας την ενότητα της εκπαιδευτικής πολιτιστικής, κοινωνικής, παραγωγικής αυτομόρφωσης και ανάπτυξης του κάθε κοινωνικού ανθρώπου με βάση τις συνολικές γνώσεις της κοινωνίας, τα ιδιαίτερα και εναλλασσόμενα ενδιαφέροντά του και την πολλαπλά διαφοροποιούμενη πρωτοποριακή πρακτική του.

- Διεκδικούμε μια νέα ενότητα διανοητικής-χειρωνακτικής εργασίας που θα απελευθερώνει και «θα αναπτύσσει τις καθολικές ικανότητες του ανθρώπινου μυαλού και τις δυνατότητες για κατανόηση της φύσης» (Κ. Μαρξ).

- Διεκδικούμε την πλήρη κατάργηση του ταξικού καταμερισμού της εργασίας, της γνώσης και της δημόσιας κοινωνικής ζωής, ως τον πυρήνα της κατάργησης των τάξεων.

- Διεκδικούμε μια ανώτερη ενότητα ανάμεσα στην πόλη και το «χωριό», στα πλαίσια της κατάργησης των ταξικών διαιρέσεων και μια νέα σχέση του ανθρώπου με τη φύση.

- Διεκδικούμε την κατάργηση κάθε διάκρισης ανάμεσα σε διευθυντές και διευθυνόμενους, στους καθοδηγητές και εκτελεστές, στους εκπροσώπους και εκπροσωπούμενους.

• Αυτά σημαίνουν πρώτα απ' όλα ότι **διεκδικούμε άμεσα μια συνολική επαναστατική αλλαγή υπέρ των εργαζομένων και σε βάρος της ταξικής κυριαρχίας του κεφαλαίου σ' όλα τα πεδία του καταμερισμού, στην παραγωγή, στην επιστήμη, στις δημόσιες υποθέσεις, στα πλαίσια της αντικαπιταλιστικής επανάστασης.**

- Διεκδικούμε πανεπιστημιακή μόρφωση, κατάρτιση και επανακατάρτιση για όλους σε εναλλασσόμενη σύνδεση με την παραγωγή - δημόσια δωρεάν πολυτεχνική επιστημονική παιδεία για τους νέους μέχρι τα 23 με παράλληλη μερική απασχόληση.

- Συνδυασμός της συνολικής γνώσης με την ευρύτερη και εναλλασσόμενη επαγγελματική ειδίκευση.

- Συνεχής πάλη για την κατάργηση των ταξικών φραγμών σε κάθε επίπεδο εκπαίδευσης -κατάρτισης, ενημέρωσης-πληροφόρησης, πολιτιστικής, καλλιτεχνικής, κοινωνικής, πολιτικής δραστηριότητας.

- Διεκδικούμε στην παραγωγή τη μετατροπή των ειδικών, των διευθυντών και των ελεγκτών σε αιρετούς, ανακλητούς, ελεγχόμενους και εργαζόμενους υπαλλήλους των γενικών συνελεύσεων και των πολιτικών-κοινωνικών οργάνων των άμεσων παραγωγών.

- Πάλη για την ουσιαστική αυτοδιοίκηση των παραγωγών σ' όλους του κρίκους της κοινωνικής-πολιτικής ζωής.

- Πάλη για το ριζικό μετασχηματισμό της σχέσης ανάμεσα στην πόλη και το χωριό.

• Μόνο στα πλαίσια αυτών των θεμελιακών διεκδικήσεων έχει προοπτική και ρεαλισμό η **αναγκαία και επιτακτική πάλη για την ανατροπή της στρατηγικής του κεφαλαίου που στοχεύει στην πλήρη υποταγή της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης στον κοινωνικό πόλεμο σε βάρος των εργαζομένων και της νεολαίας.**

- Διεκδικούμε ενιαίο δωδεκάχρονο δημόσιο δωρεάν σχολείο - ελεύθερη πρόσβαση στα πανεπιστήμια και σ' όλη την κλίμακα της παιδείας για όλους τους νέους και τους εργαζομένους.

- Έλεγχο των φορέων της εκπαίδευσης, της επιχειρηματικής και επαγγελματικής κατάρτισης από τα αυτοτελή μαζικά όργανα των εργαζομένων και της νεολαίας.

- Νέο εργατικό κίνημά για τη διεκδίκηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων των εργαζομένων και της νεολαίας με βάση τις ανάγκες της εποχής μας, σ' όλους τους κρίκους της παραγωγής, της αναπαραγωγής και της εκπαίδευσης.

- ΑντιΜΜέτωπο ενάντια στη δικτατορία της πληροφόρησης.

ΣΤ. ΦΥΣΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής προϋποθέτει και συνεπάγεται μια ριζική **μεταβολή στη συνολική σχέση του κοινωνικού ανθρώπου με τη φύση**. Σημαίνει την ποιοτική αναβάθμιση του ρόλου της κοινωνίας όσον αφορά στην κατανόηση και το μετασχηματισμό της φύσης. Η μεγάλη «προσφορά» του καπιταλισμού βρίσκεται στο ότι διαμορφώνει τους όρους για μια ιστορική σχετική κυριαρχία του ανθρώπου απέναντι στο γνωστό φυσικό κόσμο και τους νόμους του, ωριμάζει τις συνθήκες για μια σχετική ιστορική συνειδητή επικράτηση της κοινωνίας απέναντι στη γενικά απόλυτη κυριαρχία της φύσης. Ο καπιταλισμός ανέβασε σε ανώτερο επίπεδο τη μακρά και χωρίς τέλος πορεία κατανόησης, κατάκτησης, κυριαρχίας του ανθρώπου απέναντι στη φύση, που ξεκίνησε με τους μετασχηματισμούς των πρώτων ταξικών κοινωνιών.

Ωστόσο, **στα πλαίσια του καπιταλισμού, όπως και σε κάθε ταξικό σύστημα, η αντίθεση φύσης κοινωνίας δεν μπορεί να ξεπεράσει εκείνο το επίπεδο που δίνει στο ρόλο της φύσης χαρακτήρα εχθρικό απέναντι στην κοινωνία και, αντίστροφα, στο ρόλο της κοινωνίας απέναντι στη φύση**. Ο καπιταλισμός φέρνει στην επιφάνεια νέες τάσεις για απελευθέρωση, εξισορρόπηση και αρμονική αλληλεπίδραση της κοινωνίας απέναντι στη φύση και τις δυνάμεις της εργασίας. Ενώ, ταυτόχρονα, εντείνει στο έπακρο την υποταγή αυτών των τάσεων και της γενικής αντίθεσης κοινωνίας-φύσης σε πλαίσια μυστικοποίησης, καθυστέρησης, αλλοτρίωσης, Εχθρότητας, καταστροφής. Οι αντιφατικά αναπτυσσόμενες παραγωγικές δυνάμεις της επιστήμης και της τεχνικής, οι σχέσεις της κοινωνικοποιημένης παραγωγής και οι μορφές βαθύτερης αμοιβαιότητας στην «ανταλλαγή» του ανθρώπου με τη φύση διαμορφώνουν συνθήκες απελευθέρωσης του ανθρώπου απέναντι στη φύση και τον εαυτό του. Ωστόσο οι τάσεις αυτές δε συνιστούν μια γραμμική προοδευτική εξέλιξη που τελικά θα οδηγήσει στην επικράτηση μιας νέας «φιλικής» εξισορρόπησης στην ανάπτυξη της αντίθεσης της κοινωνίας με τη φύση. Αντίθετα, στο βαθμό που αυτές οι τάσεις υπάγονται και καθορίζονται από τα πλαίσια της κοινωνικής-ταξικής εχθρότητας και, αντίστοιχα, από τα πλαίσια της εχθρότητας απέναντι στη φύση, αποτελούν τελικά τάσεις «απελευθέρωσης» μιας χωρίς προηγούμενο καταστροφικότητας της κοινωνίας απέναντι στη φύση και το περιβάλλον. Ο καπιταλισμός έτσι διαμορφώνει σε ανώτερο επίπεδο τις αντιφατικές μορφές μιας νέας αρμονικής αλληλεπίδρασης των ανθρώπων απέναντι στη φύση και ταυτόχρονα υποτάσσει αυτές τις μορφές σε μια νέα, χωρίς προηγούμενο, βαρβαρότητα και καταστροφή στις αμοιβαίες σχέσεις τους.

Ασφαλώς είναι λάθος να υποβαθμίζει ή να εχθρεύεται κανείς το ρόλο που μπορούν να παίξουν οι αντιφατικές, ταξικές σε κάθε περίπτωση, κατακτήσεις της εργασίας, της επιστήμης, της τεχνικής και του πολιτισμού, γενικά των παραγωγικών δυνάμεων που διαμορφώνουν νέες αντικειμενικές και υλικές δυνατότητες για τη χειραφέτηση του κοινωνικού ανθρώπου απέναντι στη φύση και ταυτόχρονα απέναντι στην ταξική καταπίεση. Οι αντιλήψεις αυτού του είδους, που διαπερνούν μια σειρά σύγχρονα ρεύματα και κινήματα, συνιστούν σ' ένα βαθμό αυθόρμητες αντιδράσεις απέναντι στην αποθώωση του γραμμικού και καταστροφικού για τον άνθρωπο και το περιβάλλον «παραγωγισμού» της αστικής τάξης και του συμβιβασμένου εργατικού κινήματος, αλλά τελικά στην ουσία τους ενισχύουν τον κοινωνικό και πολιτικό κατακερματισμό και αναχωρητισμό στο αόριστο παρελθόν ή στο αόριστο μέλλον. Ενισχύουν την άρνηση της ταξικής πάλης στο πεδίο των παραγωγικών δυνάμεων, την ηθικολογική και όχι ταξική στάση όσον αφορά στην αλλαγή των παραγωγικών και των κοινωνικών σχέσεων των ανθρώπων μεταξύ τους και των σχέσεών τους με τη φύση. **Οι αντιλήψεις αυτές, «ανθρωπιστικές» και «ανθρωποκεντρικές» στην ουσία τους, αρνούνται τελικά την αντικειμενική υλικότητα και αλληλεπίδραση του φυσικού και κοινωνικού κόσμου. Ξεχνούν ότι οι καταπιεστικές κοινωνικές σχέσεις αποτελούν, μ' ένα τρόπο, αναγκαία. μορφή έκφρασης και υπέρβασης του χαμηλού επιπέδου κατανόησης και γνώσης του ανθρώπου**. απέναντι στη φύση και του εχθρικού χαρακτήρα που έχει μέχρι τώρα η σχέση του ανθρώπου απέναντί της. Και επόμενα, οι αντιλήψεις αυτές υποβαθμίζουν και τις κοινωνικές, απελευθερωτικές δυνατότητες που έχουν οι τάσεις βαθύτερης κατανόησης και επιστημονικού με-

τασηματισμού της φύσης από τον άνθρωπο, που αναπτύσσονται αντιφατικά στα πλαίσια της σημερινής κοινωνίας.

Οι ταξικές κοινωνίες και ειδικά ο καπιταλισμός διαμόρφωσαν αντιφατικά τους όρους της σχετικής ιστορικής απελευθέρωσης του ανθρώπου απέναντι στην απόλυτη κυριαρχία της φύσης. Ταυτόχρονα οι ταξικές σχέσεις γενικά και ιδιαίτερα οι σημερινές, στο έπακρο αναπτυγμένες, σχέσεις ταξικής καταπίεσης αποτελούν το βασικό εμπόδιο για να μπορούν αυτοί οι όροι να μετασηματιστούν και να αξιοποιηθούν από την κοινωνία στα πλαίσια μιας νέας συνειδητής σχετικής ιστορικής αρμονικής αλληλεπίδρασης του ανθρώπου και της φύσης. Γι' αυτό είναι εξίσου λαθεμένες οι αντιλήψεις που αποθεώνουν τον αντικειμενικά προοδευτικό ρόλο των παραγωγικών και επιστημονικών κατακτήσεων του ανθρώπου, έξω από την ταξική πάλη για τον ποιοτικό μετασηματισμό της. Πολύ περισσότερο που η ανάπτυξη της ταξικής καταπίεσης, στα πλαίσια του σημερινού σταδίου του καπιταλισμού, μετατρέπει τις κατακτήσεις της επιστήμης και της τεχνικής σε παράγοντα ακραίας εκμετάλλευσης και εξόντωσης των παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας και αντίστοιχα σε παράγοντα ακραίας βαρβαρότητας και εχθρότητας απέναντι στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον.

Πάνω απ' όλα, ο καπιταλισμός, ιδιαίτερα στο σημερινό νέο στάδιό του, διαμορφώνει και αναπτύσσει την εργατική τάξη με τις σύγχρονες μορφές και δυνατότητές της, τον κοινωνικό φορέα που έχει την τάση και την ανάγκη να μάχεται για μια συνολική ιστορική επαναστατική μεταβολή στις σχέσεις του κοινωνικού ανθρώπου με τη φύση. Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής από την αρχή ήταν και ιδιαίτερα σήμερα είναι ο πιο «οικονομικός τρόπος για τη διαχείριση της νεκρής εργασίας», της εργασίας που μετατρέπεται σε κεφάλαιο. Ενώ ταυτόχρονα ήταν και ιδιαίτερα σήμερα είναι ο περισσότερο «σπάταλος από κάθε άλλο τρόπο για τη ζωντανή εργασία». Απαιτεί σπατάλη «όχι μόνο σάρκας, αίματος και μυών, αλλά μυαλών και νεύρων». Απαιτεί την όσο το δυνατό μεγαλύτερη φθορά της «ατομικής ανάπτυξης» των εργαζομένων στο όνομα της ανάπτυξης του «γένους των ανθρώπων». Απαιτεί μια φθορά ως τα ακραία φυσικά και ιστορικά όρια που μόνο η ταξική πάλη μπορεί να αναχαιτίσει.

Ο κοινωνικός εργαζόμενος άνθρωπος, ως μέρος της φύσης και της κοινωνίας, έχει την τάση από τη μια να καταστρέφεται φυσικά, πνευματικά και ιστορικά από την καπιταλιστική παραγωγή, και από την άλλη, να αναπαράγεται και σ' ένα βαθμό να αναπτύσσεται στα πλαίσια που απαιτεί η κερδοφορία αυτής της παραγωγής και οι γενικότερες ανάγκες της για την ευρύτερη αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος. Αντίθετα, το δικό του συμφέρον, η δική του τάση και η δική του ταξική ανάγκη είναι να αναβαθμίζονται συνεχώς ποιοτικά τα φυσικά, τα πνευματικά και ιστορικά όρια της ύπαρξής του. Η σχέση της καπιταλιστικής παραγωγής και των παραγωγικών της δυνάμεων απέναντι στα φυσικά και κοινωνικά ιστορικά όρια της αναπαραγωγής του εργαζομένου ανθρώπου αποτελεί τον πυρήνα της σχέσης της και απέναντι στη φύση. Και από την άλλη, η τάση χειραφέτησης του κοινωνικού εργαζόμενου ανθρώπου από τα δεσμά της αλλοτριωμένης εργασίας και της καπιταλιστικής παραγωγής αποτελεί τον πυρήνα μιας νέας σχέσης αρμονικής αλληλεπίδρασης του κοινωνικού ανθρώπου γενικά απέναντι στη φύση.

Έτσι, η καπιταλιστική παραγωγή έχει την τάση να σπαταλά τους φυσικούς πόρους και το περιβάλλον που δεν αποτελούν άμεσα κεφάλαιο (ατμόσφαιρα, κλίμα, θάλασσες, οικολογική ποικιλία κ.λπ.), να λεηλατεί διπλά τον πλούτο της φύσης και του κοινωνικού χώρου που είναι απαραίτητος για την αναπαραγωγή της ζωής και τη βελτίωση των φυσικών και ιστορικών ορίων αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Παράλληλα έχει την τάση να αρνείται επενδύσεις σε σταθερό κεφάλαιο που έχουν σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος, στο βαθμό που δεν ενισχύουν το ποσοστό εκμετάλλευσης της εργασίας. Από την άλλη μεριά, η καπιταλιστική παραγωγή έχει την ανάγκη να διαμορφώνει και να προωθεί μια «οικονομική» διαχείριση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, μια «οικολογική» πολιτική αντιρρόπησης,

«βελτίωσης του περιβάλλοντος» κ.λπ., στο βαθμό που αυτή είναι αναγκαία για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και κυρίως για την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και του ποσοστού 'εκμετάλλευσής της, καθώς και στο βαθμό που αυτή συμβάλλει σε οικονομίες στη χρήση σταθερού κεφαλαίου, στη χρήση πρώτων υλών και ενέργειας, τόσο των ανανεώσιμων όσο και των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων. Τέλος, η καπιταλιστική παραγωγή, ειδικά με τη σύγχρονη μορφή της, έχει ανάγκη περισσότερο από κάθε άλλη φορά μια πολιτική διαχείρισης του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη βιομηχανιών αναγκών, αγαθών και κερδών στον τομέα της αντιρρύπανσης, της «προστασίας», της «βελτίωσης» και της αγοραπωλησίας του περιβάλλοντος. Εξυπακούεται ότι οι ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής για την κερδοσκοπική διαχείριση του φυσικού πλούτου και του περιβάλλοντος εκπροσωπούνται πολύ περισσότερο και καλύτερα από το «συνολικό καπιταλιστή», το κράτος και τους θεσμούς του, παρά από τα επιμέρους ατομικά κεφάλαια, που επιζητούν κυρίως τη μείωση του κόστους τους κάτω από τον κοινωνικό μέσο όρο, με οποιοδήποτε τρόπο.

Οι δυνάμεις που συγκρούονται σήμερα στον ανώτατο μέχρι τώρα βαθμό, ως προς τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, δεν είναι από τη μια η οικολογικά, περιβαντολογικά και βιοτεχνολογικά αναίσθητη, ανάλητη, εκμεταλλευτική και καταστροφική λογική της αγοράς, της ανάπτυξης, της αποθέωσης της βιομηχανίας και των παραγωγικών δυνάμεων και, από την άλλη, η κοινωνική και πολιτική συμμαχία της οικολογίας και του σεβασμού της φύσης. Αλλά είναι, από τη μια μεριά, οι δυνάμεις, οι σχέσεις και η πολιτική διαχείριση της φύσης, του περιβάλλοντος, της βιοτεχνολογίας και του κοινωνικού χώρου στα πλαίσια της μέγιστης δυνατής καπιταλιστικής κερδοφορίας, στα πλαίσια των αναγκών, των αγαθών και των αξιών που αυτή γεννά, με κύριο ζητούμενο την υπερεκμετάλλευση των εργαζομένων και της φύσης. Και απ' την άλλη, είναι η τάση χειραφέτησης των εργαζομένων, η διεκδίκηση της κυριαρχίας των αναπτυσσόμενων αναγκών τους και των αξιών χρήσης που αυτές απαιτούν πάνω στην καπιταλιστική παραγωγή, τις ανταλλακτικές αξίες της, την επιστημονική και την τεχνική κατεύθυνση που αυτή επιβάλλει. **Είναι η τάση της εργατικής πολιτικής, η μόνη που μπορεί να αξιοποιήσει τις νέες μορφές και δυνατότητες ενοποίησης του φυσικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος στα πλαίσια μιας συνεχούς επαναστατικής αναβάθμισης της αξίας του κοινωνικού εργαζόμενου ανθρώπου,** Είναι η εργατική τάση χειραφέτησης που προϋποθέτει και συνεπάγεται τη συνεχή επαναστατική αναβάθμιση της αξίας χρήσης της φύσης και του περιβάλλοντος, μια νέα αρμονική αλληλεπίδραση της κοινωνίας και της φύσης που μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στα πλαίσια της συνειδητής σχετικής ιστορικής κατανόησης του ανθρώπου απέναντι στην απόλυτη «αλήθεια» και κυριαρχία της φύσης.

Η προώθηση της «οικολογικής» ανασυγκρότησης του καπιταλισμού σε αντιδραστική κατεύθυνση είναι ιδιαίτερα εντατική και αναγκαία σήμερα. Η απογείωση και η κρίση του συστήματος απόσπασης υπεραξίας, η εκρηκτική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και οι νέες μορφές απόλυτης συμπίεσης της αξίας της εργατικής δύναμης, που αυτή συνεπάγεται, οι απαιτήσεις για αύξηση του ποσοστού κέρδους, για δημιουργία νέων αναγκών και αγαθών, για το ξεπέρασμα των κρίσεων κερδοφορίας μετατρέπουν το φυσικό, οικολογικό, γενετικό, βιοτεχνολογικό, κοινωνικό χώρο και περιβάλλον σε χρυσή εφεδρεία, σε νέα ποιοτική ενδοχώρα για την ανάπτυξη των εκμεταλλευτικών καπιταλιστικών σχέσεων. Ο ολοκληρωτικός καπιταλισμός σημαίνει το σφετερισμό του αναγκαίου χρόνου εργασίας, την καθήλωση και τη ληλασία του ζωτικού ιστορικού ορίου της αξίας της εργατικής δύναμης και γι' αυτό σημαίνει ταυτόχρονα την ολοκληρωτική ληλασία και εκτρωματική διαστρέβλωση των οικολογικών, γενετικών και περιβαντολογικών συνθηκών αναπαραγωγής της ζωής προς χάρη της αναπαραγωγής του συστήματος. Η ζωή ακρωτηριάζεται και φυλακίζεται στις ανταλλακτικές αξίες του κεφαλαίου (π.χ. εμπόριο πυρηνικών, ναρκωτικών, γενετικών υλικών, οργάνων βρεφών κ.λπ.). Και γι' αυτό ο νόμος της αξίας έρχεται σε σύγκρουση, όλο και περισσότερο. με την αυταξία, με την «αξία χρήσης», με την ανάπτυξη της ίδιας της φυσικής και κοινωνικής ύπαρξης.

Όλα αυτά γίνονται ιδιαίτερα φανερά και έχουν δραματικές επιπτώσεις στη νέα ιστορική πλανητική εκστρατεία του κεφαλαίου για ριζική αναδιάρθρωση της παγκόσμιας γεωργικής παραγωγής και το γενικότερο μετασχηματισμό της σχέσης ανάμεσα στο «βιολογικό» και το «κοινωνικό», στην πόλη και το χωριό. **Η ολοκληρωτική κυριαρχία του κεφαλαίου και ειδικά των πολυεθνικών πολυκλαδικών γιγάντων στους τομείς γεωργικών εφοδίων, τροφίμων, φυτοφαρμάκων, γεωργικών πρώτων υλών και κυρίως στον αντίστοιχο τομέα της έρευνας και της εφαρμογής της έρευνας συνδυάζει τρεις βασικές κατευθύνσεις:**

Πρώτον: Προωθεί τη χωρίς προηγούμενο υποβάθμιση της αξίας, του ρόλου και του ελέγχου πάνω στα προϊόντα των άμεσων παραγωγών που δουλεύουν στη γη και γενικότερα στην αγροτική οικονομία, βιομηχανική έρευνα και εφαρμογή. Επιδιώκει την αύξηση του σχετικού υπερπληθυσμού σ' αυτούς τους τομείς, το ξεκλήρισμα του εργαζόμενου ανθρώπου, ειδικά της εργαζόμενης και μικρομεσαίας αγροτιάς, την εντατική ανάπτυξη των νέων μεθόδων προλεταριοποίησης, απόσπασης υπεραξίας και γαιοπροσόδου, νέων μορφών ευέλικτης εργασίας, νέων συνδυασμών χειρωνακτικής - διανοητικής εργασίας κ.λπ.

Δεύτερον: Ενισχύει τη χωρίς προηγούμενο συγκέντρωση και συγκεντροποίηση της γης και γενικότερα της αγροτικής παραγωγής στα χέρια της μεγάλης ιδιαίτερα αστικής τάξης. Προκαλεί την πιο εντατική από κάθε άλλο τομέα σχετική αντικατάσταση της ζωντανής εργασίας σε σχέση με το κεφάλαιο που αυτή κινεί. Αναπτύσσει στο έπακρο νέους συνδυασμούς σχετικής (διαφορικής) και απόλυτης γαιοπροσόδου και τη μεταφορά της μέσω των νέων μεθόδων πραγματοποίησης του κέρδους στα χέρια κυρίως του διεθνούς χρηματοπιστωτικού - «πληροφοριακού» κεφαλαίου.

Τρίτο: Προωθεί με όλα τα μέσα μια γιγαντιαία εκστρατεία στρεβλής και βάρβαρης αξιοποίησης της σύγχρονης «βιοτεχνολογικής επανάστασης» ως βασικό φορέα και θερμοκήπιο ενίσχυσης της γενικότερης καπιταλιστικής κερδοφορίας. Η «βιοτεχνολογική επανάσταση του κεφαλαίου» προωθείται ιδιαίτερα στους τομείς παραγωγής ειδών διατροφής και πρώτης ανάγκης, αλλά και ευρύτερα στους τομείς της υγείας, της περιβαντολλογικής αναπαραγωγής και γενικότερα της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

Το κεφάλαιο επιδιώκει έτσι την ολοκληρωτική επέκταση του συστήματος της εκμετάλλευσης και της κερδοσκοπίας στο βαθύτερο πυρήνα των όρων παραγωγής και αναπαραγωγής της ζωής. Εντείνει τη χωρίς προηγούμενο ποιοτική υποβάθμιση των πιο αναγκαίων αγαθών εργατικής κατανάλωσης και επόμενα, την ποιοτική υποτίμηση και απαξίωση της εργατικής κατανάλωσης και την ποιοτική υποτίμηση και απαξίωση της εργατικής δύναμης (π.χ. τα κάθε λογής μεταλλαγμένα αγροτικά προϊόντα, τα προϊόντα σκουπίδια κ.λπ.). Παράλληλα ενισχύει, με το αζημίωτο, τους κλάδους παραγωγής «ειδών πολυτελείας» στα είδη διατροφής, υγείας, περιβάλλοντος κ.λπ. Έτσι ταυτόχρονα αναπτύσσει με νέους τρόπους τις οικονομίες στη χρήση σταθερού κεφαλαίου, την αύξηση των ρυθμών εκμετάλλευσης της εργασίας, μειώνει τους χρόνους ανακύκλωσης του κεφαλαίου κ.λπ. Ωστόσο, με τη βιοτεχνολογική επανάσταση και γενικότερα με τις νέες τεχνολογίες διαμορφώνονται, μέσα στα πλαίσια της παλιάς κοινωνίας, για πρώτη φορά οι πρωταρχικές όσο και αντιφατικές σχέσεις και προϋποθέσεις για μια βαθύτερη ενοποίηση και αρμονική αλληλεπίδραση του βιολογικού και του κοινωνικού, της φύσης και της κοινωνίας, της πόλης και του χωριού. Βέβαια οι τάσεις και οι προϋποθέσεις αυτές διαστρεβλώνονται και συνθλίβονται στα πλαίσια της ολοκληρωτικής κυριαρχίας της ατομικής ιδιοκτησίας. Και γι' αυτό οδηγούν σε βαθύτερους, απροσδιόριστους και πιο εχθρικούς" από κάθε άλλη φορά διαχωρισμούς.

Οι νέες κατακτήσεις της παραγωγικής δύναμης της εργασίας και της επιστήμης, οι τάσεις ριζικών μετασχηματισμών ανάμεσα στην πόλη και το χωριό δεν μπορούν να οδηγούν χωρίς πρωτοφανέστες κρίσεις και συγκρούσεις στην απογείωση της πείνας, του λειτουργικού υποσιτισμού και σε μια σύγχρονη μεσαιωνική εκδοχή λιμών, επιδημιών και μαύρου θανάτου. Οι νέες δυνάμεις και σχέσεις αλληλεπίδρασης του ανθρώπου και της φύσης έρχονται όλο και περισσότερο σε σύγκρουση με τον

καθορισμό τους απ' το σύστημα υπεραξίας, τις νέες μορφές διαφορικής γαιοπροσόδου και την καπιταλιστική λεηλασία των εργαζομένων και της φύσης. Η ταξική πάλη πυροδοτείται αντικειμενικά από την εξέλιξη αυτής της σύγκρουσης και με τη σειρά της είναι ο βασικός, ο αποφασιστικός παράγοντας που μπορεί να καθορίσει την έκβασή της.

Γι' αυτό, θεμελιακό αίτημα της εργατικής πολιτικής σήμερα είναι:

- Διεκδικούμε την **πλήρη χειραφέτηση και τη συνεχή αυτοανάπτυξη του κοινωνικού ατόμου, την ολοκληρωτική κυριαρχία των νέων αξιών του απέναντι στην παραγωγή ως το βασικό μέτρο επανένωσής του με τους φυσικούς όρους της ύπαρξής του.** Ως γενικό μέτρο της **απελευθέρωσης της αντίθεσης «φύσης-κοινωνίας»** από τα δεσμά της αλλοτρίωσης, της καθυστέρησης, της εχθρότητας και της καταστροφής. Ως καθολικό δείκτη για την ποιοτική αναβάθμιση και της κοινωνίας και της φύσης.
- Διεκδικούμε τη συνεχή επαναστατική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, της χειραφετημένης εργασίας, της επιστήμης, της τεχνικής και του πολιτισμού του κοινωνικού ανθρώπου ως βασική μορφή δημιουργικής αλληλεπίδρασης και σεβασμού απέναντι στη φύση και στο περιβάλλον.
- Διεκδικούμε το συνεχή, χωρίς τέλος συνειδητό επαναστατικό μετασχηματισμό και την αρμονική προωθητική αλληλεπίδραση ανάμεσα στον κοινωνικό άνθρωπο και τη φύση, τον κοινωνικό και βιολογικό κόσμο.
- Διεκδικούμε μια συνειδητή ιστορικά αναπτυσσόμενη σχετική «κατανόηση», γνώση και αντεπίδραση του ανθρώπου απέναντι στην απόλυτη ύπαρξη και αλήθεια του φυσικού κόσμου.
- Αντιπαραθέτουμε αυτό το συνειδητό επαναστατικό μετασχηματισμό του υλικού κόσμου από μέρους του κοινωνικού ανθρώπου ως μορφή κατανόησης και εξισορρόπησης των σχέσεών του με τη φύση απέναντι στους αυθόρμητους εχθρικούς κοντόφθαλμους κερδοσκοπικούς και καταστροφικούς για το περιβάλλον και τον άνθρωπο μετασχηματισμούς των ταξικών κοινωνιών.
- Διεκδικούμε μια νέα αντιθετική ενότητα ανάμεσα στην κοινωνία και τη φύση, τον κοινωνικό και βιολογικό κόσμο, την πλήρη κατάργηση της αντίθεσης ανάμεσα στην πόλη και το χωριό.
- Αυτά σημαίνουν, πρώτα απ' όλα, ότι **διεκδικούμε μια άμεση επαναστατική μεταβολή των συσχετισμών ανάμεσα στην καπιταλιστική «οικολογική» πολιτική διαχείρισης και καταστροφής των φυσικών πόρων, του χώρου και του περιβάλλοντος και τη μαχόμενη εργατική πολιτική της ποιοτικής αναβάθμισης της αξίας του εργαζομένου ανθρώπου, του φυσικού και δομημένου χώρου του, στα πλαίσια της αντικαπιταλιστικής επανάστασης.**
- Διεκδικούμε τον κυρίαρχο ρόλο των οργάνων της εργατικής πολιτικής, των κυρίαρχων συνελεύσεων των εργατών στα ζητήματα της ανάπτυξης και της επένδυσης των παραγωγικών δυνάμεων, στην κατεύθυνση, στην αξιοποίηση και τη χρήση της επιστήμης και της τεχνικής, σ' όλα τα ζητήματα αναβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος και του κοινωνικού χώρου, αναπαραγωγής της ζωής και της εργασίας.
- Διεκδικούμε τον απελευθερωτικό μετασχηματισμό της σχέσης ανάμεσα στο φυσικό και κοινωνικό κόσμο, το βιολογικό και κοινωνικό περιβάλλον, ανάμεσα στην πόλη και το χωριό.
- Διεκδικούμε τη ριζική αναβάθμιση, ανάπτυξη και επανιεράρχηση της αγροτικής οικονομίας - βιομηχανίας στα πλαίσια της κοινωνικής παραγωγής.
- Διεκδικούμε την ποιοτική αναβάθμιση και καθολική ανάπτυξη των άμεσων παραγωγών στη γη, σ'

όλα τα πεδία του φυσικού περιβάλλοντος και σ' όλους τους τομείς διατροφής, υγείας, χώρου, περιβάλλοντος και αναπαραγωγής.

- Διεκδικούμε τον άμεσο δραστικό περιορισμό, ως την πλήρη κατάργηση, της κυριαρχίας του κεφαλαίου στους τομείς της αγροτικής οικονομίας, της παραγωγής και εμπορίας των προϊόντων της γης και των φυσικών πόρων.

- Διεκδικούμε την άμεση κατάργηση της βιομηχανίας καταστροφής του ανθρώπου και της φύσης της πολεμικής πυρηνικής βιομηχανίας, κλάδων της βιοτεχνολογίας (τα ανθυγιεινά μεταλλαγμένα προϊόντα) και της χημικής βιομηχανίας, της βιομηχανίας των ναρκωτικών κάθε είδους.

- Διεκδικούμε τον πλήρη έλεγχο της ενεργειακής χημικής και βιοτεχνολογικής βιομηχανίας και έρευνας απ' τα κυρίαρχα όργανα της εργατικής πολιτικής.

- Διεκδικούμε το δραστικό επαναπροσανατολισμό της ενεργειακής βιομηχανίας σε κατεύθυνση φιλική για το περιβάλλον

- Διεκδικούμε το δραστικό περιορισμό της αυτοκινητοβιομηχανίας, το ριζικό επαναπροσανατολισμό σε μέσα μαζικής και ατομικής συγκοινωνίας και μεταφοράς που προστατεύουν τον άνθρωπο και το περιβάλλον .

- Διεκδικούμε την άμεση καθολική κοινωνική εκστρατεία για το ξεπέραςμα των συνεπειών απ' τη μέχρι τώρα επιβάρυνση της φύσης και του κοινωνικού περιβάλλοντος απ' τη στρατηγική της καπιταλιστικής κερδοφορίας και καταστροφής.

• Μόνο στα πλαίσια αυτών των θεμελιακών διεκδικήσεων έχει προοπτική και ρεαλισμό η αναγκαία και επιτακτική **πάλη για την ανατροπή της αντεργατικής αντιλαϊκής στρατηγικής του κεφαλαίου, των κυβερνήσεων του και των υπερεθνικών του οργάνων που προωθούν τη διαρκή αντεπανάσταση σ' όλους τους τομείς αναπαραγωγής της ζωής και της εργασίας, της αγροτικής οικονομίας, της υγείας, της ενέργειας και της συγκοινωνίας της πόλης, του χώρου και του φυσικού περιβάλλοντος.**

- Πάλη για προώθηση στόχων και βελτιώσεων που θα επιδιώκουν αλλαγές στο συσχετισμό εκμετάλλευσης και εξουσίας υπέρ των εργαζομένων και σε βάρος του κεφαλαίου, σ' όλους τους τομείς που έχουν σχέση με την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης της πόλης, του χώρου και του περιβάλλοντος.

- Υπεράσπιση των εργατικών και αγροτικών αιτημάτων και διεκδικήσεων.

- Πάλη ενάντια στην αντιδραστική αναδιάρθρωση της αγροτικής οικονομίας, απόκρουση των σχεδίων της Ε.Ε. και του ελληνικού κεφαλαίου για την υπερεκμετάλλευση της αγροτικής παραγωγής, του κοινωνικού τουριστικού και δομημένου περιβάλλοντος και του φυσικού πλούτου της χώρας.

Συντονιστική Επιτροπή του NAP, Ιούνιος 1997
